This Project is co-funded by the European Union, Republic of Turkey and the Council of Europe.
Bu proje, Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Konseyi tarafından birlikte finanse edilmektedir.

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

HAK SAVUNUCUSU AVUKATLAR İÇİN
REHBER KİTAP SERİSİ - 5

• YARATICI YAZMA VE AVUKATLAR İÇİN YARATICI YAZARLIK
• SÖZLÜ TARİH
• KÜLTÜREL ÇOĞULLUK VE KOLEKTİF HAKLAR

BAROLARIN VE AVUKATLARIN AVRUPA İNSAN HAKLARI STANDARTLARI KONUSUNDA KAPASİTESİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ ORTAK PROJESİ
JOINT PROJECT ON STRENGTHENING THE CAPACITY OF BAR ASSOCIATIONS AND LAWYERS ON EUROPEAN HUMAN RIGHTS STANDARDS

This Project is co-funded by the European Union, Republic of Turkey and the Council of Europe.
Bu proje, Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Konseyi tarafından birlikte finanse edilmektedir.

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

HAK SAVUNUCUSU AVUKATLAR İÇİN

REHBER KİTAP SERİSİ - 5

• YARATICI YAZMA VE AVUKATLAR İÇİN YARATICI YAZARLIK
• SÖZLÜ TARİH
• KÜLTÜREL ÇOĞULLUK VE KOLEKTİF HAKLAR

BAROLARIN VE AVUKATLARIN AVRUPA İNSAN HAKLARI STANDARTLARI KONUSUNDA KAPASİTESİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ ORTAK PROJESİ
JOINT PROJECT ON STRENGTHENING THE CAPACITY OF BAR ASSOCIATIONS AND LAWYERS ON EUROPEAN HUMAN RIGHTS STANDARDS

Bu kitap, Baroların ve Avukatların Avrupa İnsan Hakları Standartları Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi kapsamında hazırlanmıştır. Proje Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Konseyi tarafından birlikte finanse edilmekte ve Avrupa Konseyi tarafından yürütülmektedir. Türkiye Barolar Birliği Projenin nihai yararlanıcısıdır. Bu Projenin sözleşme makamı, Merkezi Finans ve İhale Birimidir.

Kapak tasarımı ve Sayfa Düzeni:
Ceket Medya

© Avrupa Konseyi, Ocak 2022

Bu yayın Avrupa Birliği'nin mali desteği ile yayımlanmıştır. Kitap içeriğinden yazarlar sorumlu olup içeriğin Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıttığı anlamı çıkarılmamalıdır.

Bu çalışmada yazarlar tarafından ifade edilen görüşler kişisel olup Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi veya Türkiye Cumhuriyeti'nin görüşlerini yansıtmayabilir.

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, Türkiye Barolar Birliği'nden yazılı ön izin alınmaksızın fotokopi, ses kaydı veya bilgi muhafaza veya erişim sistemleri dâhil olmak üzere elektronik (CD-Rom, internet vs.) ya da mekanik fark etmeksizin hiçbir şekilde ve hiçbir formatta çevrilemez, çoğaltılamaz ve aktarılamaz.

Bu belgenin tamamının veya bir kısmının çoğaltılmasına veya çevrilmesine ilişkin tüm talepler ve bu yayına ilişkin diğer tüm hususlar için Türkiye Barolar Birliği ile iletişime geçilmelidir. (yayin@barobirlik.org.tr)

Basım yeri:
Şen Matbaa (0312) 229 64 54 - 230 54 50
Özveren Sokak 25/B Demirtepe - Ankara
Sertifika No: 47964

İÇİNDEKİLER

YARATICI YAZMA VE AVUKATLAR İÇİN YARATICI YAZARLIK 6

1. Yaratıcı Yazma Nedir? 7

1.1. Yaratıcı Yazmanın Çeşitli Anlamları 8

1.2. Yaratıcı Yazmanın Bileşenleri 8

1.3. Yaratıcı Yazmanın Özellikleri 8

2. Yaratıcı Yazı Türleri 11

2.1. Yaratıcı Kurgusal Yazı Türleri 11

2.2. Yaratıcı Ama Kurgusal Olmayan Yazı Türleri 12

2.3. Yaratıcı Olmayan Yazı Türleri 12

3. İyi Bir Yaratıcı Yazı Yazmak İçin Neler Gerekir? 13

4. Yaratıcı Yazarlıkta Kullanılan Teknikler 15

5. Avukatlar İçin Yaratıcı Yazarlık 15

5.1. Avukatlar Yaratıcı Olabilir mi ve Avukatlar Yaratıcı Olmalı mı? 16

5.2.Hukuk Yazarlığı ve Yaratıcı Yazarlık Arasındaki Ortak Zemin 17

5.3. Avukatlar İçin Yazmanın Temel Kuralları 18

6. Avukatlar İçin 32 Yaratıcı Yazma Tekniği 18

SÖZLÜ TARİH - BELLEKLERDE BİRİKEN TARİH YAPMAK 26

1. Sözlü Tarih Nedir? 26

1.1. Sözlü Tarihin Katkısı 28

1.2. Sözlü Tarihin Tarih İçindeki Yolculuğu 29

1.3. Sözlü Tarihin Kurumsallaşması 31

1.4. Sözlü Tarih, Tarih Yazımında Neden Önemlidir? 33

2. Türkiye'de Sözlü Tarih **33**
2.1. Türkiye'deki Sözlü Tarih Çalışmalarından Örnekler 35

3. Sözlü Tarih Görüşmesi **40**
3.1. Sözlü Tarih Görüşmecisinin Sorumlulukları 42

4. Sözlü Tarih Projesi **44**
Uluslararası Sözlü Tarih Topluluğu Tarafından İlan Edilmiş Sözlü Tarih Görüşmeleri İçin Temel Etik İlkeler 49

EKLER **54**
Yaşam Öyküsü Görüşme Eksenleri 54
Sözlü Tarih İçin Türkçe Kaynaklardan Örnekler 57

KÜLTÜREL ÇOĞULLUK VE KOLEKTİF HAKLAR **62**

1. Kültür Nedir? **63**

2. Kültürel Çeşitlilik **65**

3. Tekçiliğe Karşı Çoğulculuk **69**

4. Çokkültürlülük mü Kültürel Çoğulluk mu? **70**

5. Kültürel Haklar Bireysel mi Kolektif mi? **72**

6. Bir Kolektivite Olarak Azınlıklar **74**

7. Sonuç **82**

YARATICI YAZMA VE AVUKATLAR İÇİN YARATICI YAZARLIK

YARATICI YAZMA VE AVUKATLAR İÇİN YARATICI YAZARLIK

Yaratıcılık, bilişsel sürecimizi dirilten ve olanaklarımızı çoğaltan bir bilinç sıçramasıdır. Çünkü yaşadığımız dünyadan, bir başka dünyaya yaptığımız yolculuğu olağandışı bir biçimle kurgulamamıza izin verir. İnsanı ve içinde yaşadığı toplumu geliştiren yegâne dönüşüm meşalesidir. Birbirine benzer bilişsel süreçleri tersine çevirir, hayatımızı gölgesinde geçirdiğimiz güvenli ve standart olanın etkisinden çıkarır.

Yaratıcılık aynı zamanda yepyeni fikirler üretmek, farklı becerileri bir araya getirmek, herkesin yürüdüğü yoldan çıkıp yeni yollar keşfetmektir. Yeni bir şey inşa etme, inşa ettiğini yıkma, yıktığını başka bir şey olarak yeniden sunma ve bunun harmoni salınımında kaybolmaktır.

Yaratıcılık aynı zamanda varlığımızla, çevremizle, kültürümüzle ve insanlığımızla çarpışmaktır. En derinimizde bir yerde, ilan ettiğimiz bir savaştır. Bu savaşta yenilgiye yer yoktur. Çünkü savaşı başlatan da savaşan da yaratıcı kişinin kendisidir. Bir galibiyet ya da mağlubiyet olamaz. Bu savaşı kimse kazanmadığı için yeniden ve her gün savaşabilmek uzun ve zorlu bir mücadeledir. Bu mücadelede zafer sadece savaşı sürdürebilenlerin olur.

Yaratıcılık, bilge bir heykel gibi düşüncelerimizin gölgesinde oturacak ve zaferi, son nefesine değin yaratıcılığı üretmekten vazgeçmeyenlerle kutlayacaktır.

İşte orada! Dev Bilge! Meydanın ortasında oturmuş, gözleri yarı kapalı. Sayfaları sevinçle buruşturup atarken onun nefesini hissediyor musun? Umursamaz görünse de senin her hareketini izliyor, yazdığın kelimeleri birkaç kez sessizce tekrar ediyor. Ona bakma! İçindeki yaratıcıyı bir fiskede yere serebilir, biliyorsun. Bir görünüp bir saklanıyor! Seninle her yazdığın cümleden sonra dev bir kupayı tokuşturuyor. O, serin bir bulutu içerken sen kızgın bir ateşle mideni deliyorsun! Yine de bir zafer bu! Az sonra yine kendini yenecek yine kendine yenileceksin! Yaşasın Zaferi Kutlayanlar! Yaşasın Yaratıcılığın Dev Bilgesi!

1. Yaratıcı Yazma Nedir?

Yazı, varoluşumuzun en önemli kanıtıdır. İnsanlık tarihinin derinliklerinden çıkıp bizi bugüne taşıyan kendimizi ifade etme kapasitemizdir. ***Yaratıcı yazma*** ise bu kapasiteyi anlama, öğrenme ve inşa etme çabamızın biricik eseri için çıktığımız yolculuğa işaret eder.

Yazı, yaşayan bir gölgesidir insanın. Ağzımızdan hevesle çıkan her sözcüğün tekrarıdır ya da bir benzeridir. İnsanlar birbirlerini yazıyla takip eder, yazıyla tanır. Yazdıklarımız bizi dönüştüren ve görünür gerçeğe açılan kapı gibidir. Bu kapının eşiğinden süzülen imgelerle başlarız yazmaya. Böylelikle varoluşumuzun kanıtlarını okura tek tek sunarız. Yazan kişi olarak her sözcükle yeniden değişir ve dönüşürüz. Yaratıcı yazma, elimizdeki gerçeği bir başka gerçekle değiştirmenin çeşitli yollarından biridir.

Yaratıcı yazma, düş gücüne, okumaya, merak ve gizeme ihtiyaç duyar. Düş gücü bizi ayakta tutar, yaratıcılığımızın volkanı burada patlar. Okumak ise bir sığınak gibidir. Güvende hissederek yenilenmenin sonsuz mabedidir. Merak, keşfetmenin öncüsü ve gizem, kurmacanın şahıdır. İşte bunlar bir yapbozun karmaşık parçaları olmaktan çıkıp üstün bir beceriye dönüştüğünde bir de bakarız ki, yaratıcı yazmanın ne olduğunu anlamış, önemsemiş ve çıraklık döneminden ustalığın zanaatına varmışızdır.

Yazı, doğası gereği bizim bir parçamızdır. Tıpkı elimiz kolumuz gibi ihtiyaç duyduğumuz, olmazsa olmaz, bize ait sanatımızdır. Yazının doğasında devinim vardır. Değişen ve dönüşen her şeyi temsil eder. Zamanın serüven dolu yolculuğunda gelişip değişerek kendini yenilemeyi başarır ve insanların yaşamında, onların hayatlarında başrol oynar. Yazı, kendi özgünlüğünü doğuran bir sanat, bizi yoğuran eşsiz bir zanaattır.

Hangi türde bir eser yazmaya çalışırsak çalışalım bilinmesi gereken en temel şey, bir yolunu bulup katkı sunan, değer yaratan, tadı damakta kalan bir eser yazabilmenin önemidir. Böyle bir eser yazabildiğimizde, dönüşmüş, değişmiş ve gelişmeye başlamışızdır. Yalnızca eserin yaratıcısı değil, eserin okuru da kendi varoluş çizgileri arasında dönüşmeye başlayacaktır. Dolayısıyla yaratıcı eser, yaratıcı kişide ve eserin okuyucusunda karşılıklı bir değişime yol açar. Bu bilgiden yola çıkarak, yaratıcılığımızın her türde yaratıcı yazmayla beslendiğini ve büyüdüğünü apaçık ifade edebiliriz. Yaratıcı yazın türleri birbirlerinden etkilenir ve birbirlerini ileriye doğru ateşler.

1.1. Yaratıcı Yazmanın Çeşitli Anlamları

- Fikir ve düşünceleri yaratıcı bir şekilde ifade eden özgün yazı
- Yaratıcı sıçrama sanatı
- Soğuk ve katı gerçekler yerine duyguların ifade edilebildiği yazı türü
- Normal, profesyonel, akademik veya teknik yazı biçimlerinin ötesine geçen bir yazı biçimi
- Özgün ve kendini ifade eden yazı
- Yapısını hayal gücü, keşif ve hikâye ile besleyen yazın sanatı
- Herhangi bir standardı olmayan çağdaş ve orijinal yazı

1.2. Yaratıcı Yazmanın Bileşenleri

1. Okuyucunun duygularıyla bağlantı kurması veya en azından kurmaya çalışması
2. Belirli bir bakış açısıyla yazılması
3. Metnin bir anlatı yapısıyla düzenlenmesi
4. Yaratıcı bir dil kullanılması
5. Okurla etkileşime girmesi

1.3. Yaratıcı Yazmanın Özellikleri

1. Esnek, açık ve ilgi çekici olması
2. Varoluşa ilişkin sorular sorabilmesi
3. Sanatsal beceriyi ve kapasiteyi geliştirmesi
4. Fonksiyonel etkisi ve değer yaratma işlevi
5. Düş gücünü geliştirmesi
6. Dili etkileyici bir şekilde kullanabilmesi
7. Yaratıcı miras olabilmesi

- **Esnek, açık ve ilgi çekici olması**

Yeniliğe, değişime ve farklılığa açık olmak okurda sevinç yaratır. Birdenbire karşımıza çıkan tuhaf sözcükler, başka türlü bir anlatım dili bizi şaşırtacak ve bir okur olarak daha fazlasını merak etmemizi sağlayacaktır. Basmakalıp bir dil, özgün olmayan anlatı, kendini tekrar eden gündelik dilin okurda uyandıracağı hissin bilinen bir adı vardır: Sıkıntı. Oysaki esnek, açık ve ilgi çekici bir üslup okuru büyüleyecek, başında bir hale yaratacaktır.

- **Varoluşa ilişkin sorular sorabilmesi**

Yaratıcı yazma deneyimi, kendimize sorduğumuz sorular için bir aracı konumundadır. Sorduğumuz soruların cevaplarını dillendirmemiz için bizi çekiştirip durur. Varoluşumuzun derinliğine baktığımız zemini saydamlaştırır. Bir de bakmışız ki, durduğumuz yerde sözcükler hareket haline geçmiş, tüm benliğimizi çepeçevre sarmış ve bizim bile bilmediğimiz bir başka benliğimizle kucaklaşmıştır. Yaratıcı yazma becerimiz, hayatımız boyunca devam eden bir serüven, kendimize yaptığımız en büyük iyilik ve varoluşumuzu anlamanın en felsefi yöntemidir.

- **Sanatsal beceriyi ve kapasiteyi geliştirmesi**

Her sanat eseri ortaya çıktıktan sonra yaratıcısını aşar. Çünkü defalarca yeniden yorumlanır. Her yorumlandığında kişilerin kapasitesini artıracak sonuçlara sebep olur. Yaratıcı yazma sanatıyla ortaya çıkan eserler de kişilerin üzerinde böyle bir etki yaratır. Onların sanatsal becerilerini geliştirir, kapasitelerini artırır.

- **Fonksiyonel etkisi ve değer yaratma işlevi**

Yaratıcı yazma, bununla uğraşanların olgunlaşmasına, dünyayı tanımalarına, çevrelerinde olup bitenleri daha iyi gözlemleyebilmelerine neden olur. Empati yetenekleri güçlenir, diğer insanları daha iyi anlamalarına yardımcı olur. Farklılıkları zenginliğe dönüştürmede, tahammülü artırmada katalizör işlevi görür. Tıpkı her türde canlıyı barındıran köklü ağaçların olduğu büyük bir orman gibidir. İnsan olmanın, iyi kötü demeden barındırdığı tüm acıyı ve sevinci olduğu gibi anlamamızı ve bilişsel yetilerimizin derinleşmesini sağlar. Bu yönüyle de insanlığa katkı sunar, değer yaratır.

- **Düş gücünü geliştirmesi**

Hangi türde yazarsak yazalım, bilinmesi gereken en temel şeylerden biri de bildiğimiz ve yaşadığımız her şeyi düş gücüyle yerinden oynatabildiğimiz sürece yaratıcı yazmanın düş gücümüzü sarsılmaz bir yeteneğe dönüştüreceğinin kesinliğidir. Üstelik düş gücü kalemimizin en güçlü kalesi, en sadık dostudur. Üstesinden gelemeyeceği şey yoktur. Bizi zekâ ve aklın sarmalında bir sis bulutu gibi sarar. Bu sis bulutunun içinde yönümüzü bulabilmemizin tek yolu ona sırtımızı güvenle dayamak ve sessizce bize sözcükleri armağan etmesini beklemektir.

- **Dili etkileyici bir şekilde kullanabilmesi**

Yaratıcı yazmanın bir tadı vardır. Bu tat hiçbir şeye benzemez. Yaratıcı zihinler onu tarif etmezler, onu tadarlar. Tadarak deneyimler, tadarak öğrenirler. Yaratıcı yazma deneyimi dilin en etkili biçimde kullanılması için kendini durmaksızın yeniler. Bu dile değen tatların kokusu yaratıcı imgelemin tarifindeki malzemelerden gelir. Dolayısıyla yaratıcı yazma deneyiminin tadına varacağımız yer önce zihnimiz, sonra birbirinin yerine geçirerek ikame ettiğimiz gerçeklerdir. Dilin etkileyici kullanılması zihni heyecanlandırır. Yaratıcı yazma deneyimi dilin yaratıcılığının zevkini sürmek ister ve işte bu yüzden cefasına da katlanır. Çünkü yaratıcı zihinler bilirler ki, yaratıcı bir dil kullanmanın hazzı hiçbir şeye değişilmez.

- **Yaratıcı Miras Olması**

Yaratıcı yazıma deneyiminden doğan bir eser yaratıcı ve gerçek bir mirastır. Bu mirası bırakan yaratıcı zihin, okur kitlesi sayesinde devri daim yaparak nesiller boyu kendini korur. Bu miras gerçek bir zenginliktir, çünkü toplumsal bağlam değiştiğinde bile okura kendini yeniden yaratma, yeniden anlama olanağı tanır. Bu zengin miras, bireyi sıkıştığı noktadan çıkarıp çaresizliğini -şartlar ne olursa olsun- ilerleme gücüne dönüştürür. Üstelik bu miras devredilerek çoğaldığı için asla yok olmayan, herkesin eşit hak sahibi olduğu yegâne mirastır.

Yaratıcı yazar insanın doğasını en iyi bilen kişidir. O, doğanın zaman içinde bozulmayacak tarafına öyle derin bir keşif yapar ve öyle bir iştah duyar ki, insanlığın yaşam dünyası defalarca bozulduğu halde onun insanda bulduğu o şey hiç değişmez. Artık bir kalemden çıkan sözcükler birleşerek kendi gücünü ilan etmiş ve aidiyeti, mülkiyeti ve hatta insanı da aşan bir tahta oturmuştur. Bu tahttan onu indirmek hiç de kolay değildir.

2. Yaratıcı Yazı Türleri

Yaratıcı yazmayla meşgul olduğunuzda hayal gücünüz akmaya başlar. Yaratıcı yazma biçimleriyle her şeyi yeniden üretebilir ve potansiyel bir okuyucunun da aynısını yapmasına yardımcı olabilirsiniz.

Birçok yaratıcı yazı türü vardır. Çoğu yaratıcı kişi, tercihini türe ve biçime göre yapar. Bu iyi bir şey olabilir, böylelikle kendi seçtiği tür ve biçimde en iyisini yazabilir. Bununla birlikte başka yazı türleriyle de çalışmak faydalıdır. Böylece yaratıcı kişi, seçtiği türde yazdıklarının yavanlaşmasını ve biçime veya türe özgü klişelerle sıradanlaşmasını önler. Böylelikle tercih ettiği biçim ve türde yaygın olmayan ancak onu geliştirmek için kullanılabilecek çeşitli teknikleri edinmenin iyi bir yolunu bulur.

2.1. Yaratıcı Kurgusal Yazı Türleri

Yaratıcı kurgusal yazı türleri, çok çeşitli temalar, stiller ve ayrıntılar içerir. Kurgusal yazmak, yaratıcı kişinin kendi özgünlüğünü yaratma konusunda ona bolca özgür alan sağlar. Yaratıcı kurgusal yazı türlerine çeşitli örnekler verebiliriz:

- **Destan:** Bir destan; mitler, kahramanlık efsaneleri, tarihi hikâyeler, eğitici dini hikâyeler, hayvan hikâyeleri, felsefi veya ahlaki teoriler gibi çeşitli konuları ele alabilir. Destanlar, çoğu zaman milli kahramanların şanlı işlerine dair efsanevi anlatılardan oluşur. Bunun nedeni çoğu ulusun genellikle ulusal bir kimlik için mücadele etmek zorunda kaldığı bir gelişme aşamasının yaşanmasıdır.
- **Roman:** Roman kesinlikle yaratıcı bir türdür. Okurlar, ister kurmaca ister gerçekçi olsun, romanlarda yaratılan yeni dünyalara dalıp gitmek için sabırsızlanırlar. On sekizinci yüzyılda ortaya çıkan roman, genellikle altmış bin ila yüz bin kelime arasında anlatılan kurgusal bir hikâyedir.
- **Şiir:** Şiir, yaratıcı yazının harika örneklerinden biridir. Aslında baştan sona yaratıcılığın temsili gibidir. Soneler, haikular, sestinalar, boş mısralar, lirikler ve serbest mısralar gibi dünyanın her yerinden ve kültüründen pek çok farklı türde şiir vardır. Şiirin kuralları esnektir. Şiir, çok yönlü bir yazma biçimidir.
- **Tiyatro, Televizyon ve Film Senaryosu:** Film, televizyon, tiyatro ve hatta video oyunları için senaryo yazabilirsiniz. Bu senaryolarla okumayan bir kitleye de ulaşabilirsiniz. Romanlar ve kısa öykülerle pek çok ortak yanı

vardır. Duyguları harekete geçiren ve teması olan hikâyeler anlatırlar. Aradaki fark okunmak yerine icra edilmeleri gerektiğidir.

- **Kısa Öykü:** Kısa öyküler, komik, gizemli, satirik, fantastik ya da tarihi olabilir. Çoğu zaman kısa hikâyeler okuyucular için bir ders içerir. Romanlar gibi, bir hikâye anlatırlar. En az bir karakter, bir çatışma ve bir temaya sahiptirler.

2.2. Yaratıcı Ama Kurgusal Olmayan Yazı Türleri

Bu tür, gerçek, kurgusal olmayan anlatıları aktarmak için farklı yaratıcı yazma tekniklerini ve edebi biçimleri birleştirir. Yaratıcı ama kurgusal olmayan yazı türlerine bazı örnekler verebiliriz:

- **Kişisel Denemeler:** Kişisel deneme, belli bir anlatı çerçevesinde anlatılan gerçek bir hikâyedir. Çoğu zaman, olayların hatıraları; bu olaylarla ilgili iç görüler, bunlarla ilgili kişisel yorumlar ve duygularla yazılır.
- **Edebi Gazetecilik:** Edebi gazetecilik örnekleri, gerçek olaylar hakkında bilgi verir ancak bunu kişisel denemeler ve kısa öyküler gibi hissettirir.
- **Anılar:** Anı, belirli bir hikâyeyi merkeze alan, bu hikâyeye ilişkin görüşleri yansımaları ve duygusal iç görüleri işleyen, kitap uzunluğundaki kişisel anılar koleksiyonudur.
- **Otobiyografi:** Otobiyografide kendinizi ve hayatınızı anlatırsınız. Çoğu zaman otobiyografiler önemli olayları vurgular ve yazarın hayatının belirli bir yönüne odaklanır. Otobiyografiler yazarın tüm yaşam öyküsünü doğrusal bir anlatı içinde anlatma eğilimindedir.
- **Mizah Yazımı:** Mizah yazımı, stand-up komedi rutinleri, politik karikatürler ve mizahi denemeler gibi birçok biçimde gelişir ve karşımıza çıkar.
- **Lirik Deneme:** Bir lirik denemede yazar, bir kavram, olay yer veya duygu hakkında yazarken geleneksel dilbilgisi ve üslup kurallarını çiğner. Bu yönüyle lirik denemeler deneme uzunluğundaki şiirler gibidir.

2.3. Yaratıcı Olmayan Yazı Türleri

Resmi, kesin ve gerçeklere dayanan herhangi bir yazı türü yaratıcı yazı olarak kabul edilmez. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

- Akademik yazı
- Gazetecilik örnekleri

- Teknik yazılar
- Ders kitapları
- Araştırma makaleleri
- E-postalar
- Sosyal medya gönderileri
- Resmi şirket açıklamaları
- Bilgilendirmeyi amaçlayan blog yazıları

3. İyi Bir Yaratıcı Yazı Yazmak İçin Neler Gerekir?

Yaratıcı yazma, edebiyatın dışavurumcu bir biçimidir. Belirli bir mesajı, duyguyu ya da olay örgüsünü canlandırmak için kendi yaratıcılığınızı, hayal gücünüzü ve hikâyenizi kullanmanızı talep eder. Diğer yazı biçimlerinin geleneksel sınırlarına meydan okur ve tamamen özneldir. Adından da anlaşılacağı gibi, yaratıcı yazma, bireyin tüm tuhaflıkları ve kişilikleriyle yarattığı yaratıcı bir süreçtir. Yaratıcı yazınızı olabildiğince güçlü kılmak için izleyebileceğiniz birkaç genel ilke vardır:

Okurunuzu tanıyın

İyi bir yaratıcı yazı yazabilmenin en önemli ilkesi, okur kitlenizi belirlemektir. Çünkü okurunuza ulaşabilmenin tek yolu, okur kitlenizin kim olduğunu bilmekle başlar. Bu nedenle, yaratıcı kişi yazdıklarını kimin okumak istediğini planlayarak yazmaya başlamalıdır. Bunu bir kez aklınızda bulundurduğunuzda, yazınız doğal olarak hedef kitlenize yönelecek ve onlara doğru akmaya başlayacaktır.

Bildiklerinizi yazın

Çoğu zaman, en iyi yaratıcı eserler, kendi hayatlarımızla bir şekilde bağlantı ve ilişki kurabildiğimiz hikâyelerdir. Bu, kendi hayatınız hakkında yazmanız gerektiği anlamına gelmiyor. Fakat yazınıza biraz özgünlük ve daha fazla inanılırlık kazandırmak için hayatınızın farklı unsurları hakkında sahip olduğunuz bilgilerden yararlanabilirsiniz. Yeni başlayan yazarlara her zaman "bildiğinizi yazın" denilir. Bu iyi bir tavsiyedir. Zaten aşina olduğunuz anlatım dilini, arka planı ve kişisel belleği kullanabilirsiniz.

- **Yaratıcılık anahtarını kullanın**

Yaratıcılık, yaratıcı yazmanın en önemli unsurlarından biridir. Tabii ki bu, fantastik ve efsanevi bir dünya hakkında bir hikâye yazmanızı gerektirmez. Sadece yaratıcılığınızı biraz kalıpların dışına çıkarmak ve olaylarda benzersiz bir değişiklik yapmak için kullanmanın gerekliliğini anlatır. Çalışmanızı benzersiz ve ilginç kılmak için metaforlar, aliterasyon ve çeşitli cümle yapıları gibi edebi araçlar kullanabilirsiniz.

- **Hayal gücünüzü zorlayın**

Yaratıcı yazmanın en güzel yanlarından biri, nasıl yazılacağına dair bir tanım veya kuralın olmamasıdır. Bu çok daha öznel ve büyük ölçüde kendi yorumlarınıza dayanan bir türdür. Bu nedenle, nihai sonucun ne olabileceğini görmek için hayal gücünüzün sınırlarını zorlamalısınız.

- **Olabildiğince çok okuyun**

Yaratıcı yazarlar için ilham, bir dizi kaynaktan gelir, ancak en yaygın ilham aracı diğer yazarlardır. Tüm yazarların ilham alması gereken bazı mükemmel yaratıcı yazarlık örnekleri vardır ve tarih boyunca bu örnekler hep kalacaktır. Ne tür bir yazı yazmak isteyebileceğiniz konusunda gerçek bir fikir edinmek için farklı yazarların çeşitli türlerini okuyun. Hiçbir şey iyi yazmayı, iyi yazı okumak kadar teşvik edemez.

- **Günlük tutmaya başlayın**

Bir günlük yazmaya başlamak, içsel yaratıcılığınızı açığa çıkarmanıza gerçekten yardımcı olabilir. Her gün kelimenin tam anlamıyla o gün sizi meşgul eden herhangi bir şey hakkında yazma alışkanlığı kazanmak, yazma sanatını uygulamanıza yardımcı olacaktır. Ne kadar düzenli günlük yazarsanız, yazma konusunda kendinize o kadar güvenirsiniz.

- **Yaz, yaz, yaz!**

Yaratıcı yazmaya nasıl başlayacağınız söz konusu olduğunda, verilebilecek en büyük tavsiyelerden biri kaleminizi veya dizüstü bilgisayarınızı alıp yazmaya başlamaktır. Yaratıcı yazma yolculuğunuza yalnızca yazmaya başladığınızda çıkabileceksiniz. Yaratıcılığınızı serbest bırakmak için ne kadar çok pratik yaparsanız yazmak o kadar kolay olacaktır.

4. Yaratıcı Yazarlıkta Kullanılan Teknikler

Yaratıcı yazarların kullandıkları çok çeşitli tekniklerden en önemlileri aşağıdaki gibidir:

- **Karakter yaratmak**

Derinliği, kişiliği ve net hedefleri veya motivasyonları olan çok yönlü, gerçekçi bir karakter yaratma sürecidir.

- **Arka plan geliştirmek**

Yazdığınız yazının nasıl geliştiği, nasıl ortaya çıktığı ve hangi zaman dilimi içinde ilerlediğine dair sorular sormak ve cevapları yazıya dâhil etmektir ya da yazının çerçevesini geliştirmektir.

- **Bakış açısını seçmek**

Yazının perspektifidir. Hikâyeyi kimin anlattığını ve bilginin okura nasıl aktarıldığını gösterir. Çoğu zaman yazarlar, okuyucunun merakını uyandırmak ve bakış açısını değiştirmek için ana karakterin veya kahramanın bakış açısıyla oynarlar.

- **Diyalog yazmak**

Karakterlerin birbirleriyle iletişim kurmak için kullandıkları konuşmaları ve konuşma tarzlarını ifade eder. Bir karakterin diyalog ve dil seçimi, o karakterin kişiliğini anlamada çok önemli olabilir.

- **Edebi araçları kullanmak**

Metaforlar, benzetmeler ve kafiye gibi edebi araçlar, daha canlı ve daha yaratıcı yazma tekniklerinden biridir. Bunları düzenli olarak kullanma alıştırması yaptığınızda kendi yaratıcı yazılarınızın da gelişmeye başladığını göreceksiniz.

5. Avukatlar İçin Yaratıcı Yazarlık

Hayatla karşılıklı bir sözleşmemiz vardır. O bize armağanlarını sunarken, tek istediği, eşi benzeri olmayan hikâyeler yaşamamızdır. Her birimizin hikâyesi biriciktir. Küçük ve önemsiz gibi görünen hikâyeler bile, bir insan hikâyesi olduğu için son derece değerlidir.

Her gün kendi hikâyemizi yazar, farkında olmadan yeni kelimeler ekler, yeni duygularla onun biçimini değiştiririz. Sonu olmayan bir çabadır bu. Değişimi anlayan ve algılayan hücrelerimiz her yeni gün bir başka görünümle karşımızda durur. Hiç farkında olmadan her gün yepyeni bir eserimiz olur: Yaşam hikâyemiz.

Yaşadığımız bizim hikâyemizdir. Bu hikâyeyi anlamlı hale getirme çabalarından en önemlisi onu yazmaktır. Kaçışı olmayan bir serüvenin ardından sürüklenmek yerine, onu kabul etmenin yegâne çözümlerinden biri de yazmaktır. Yazmak kendi hikâyenize anlamlı bir değer katma çabası olarak hayatın size verdiği büyük bir hediyedir.

Bir avukat, mesleği gereği insan hikâyeleriyle iç içedir. Bu hikâyelerin hepsini dinlemek, anlamak ve bilmek gerektiğinin farkındadır. Bir avukat, bir dilekçe yazdığında bile aslında bir insan hikâyesi yazar. İşte bu yüzden bir avukat için yaratıcı yazarlık zaten içinde olduğu hikâyelerle her an bir arada olmasının bir parçasıdır adeta.

Ne yazarsak yazalım, bize ait bir mağaranın içine sıkışmış soylu ve acı çeken bir hayvanın iniltilerini duyarız. Bizi yazmaya çağıran bu iniltilerdir. Sesin geldiği yere gitmekten kendini alıkoyabilen çok az insan vardır. Yardım etmek, sesin sahibini bulmak, acısını dindirmek isteriz. Bazı insanlar dünyaya bu duyguyla gelirler adeta. Acının dinmesi için aracı olmak. Adalet böyle gelişmiştir. Bu inilti-deki acıyı durdurmak isteyenlerin tuttuğu meşaledir adeta.

5.1. Avukatlar Yaratıcı Olabilir mi ve Avukatlar Yaratıcı Olmalı mı?

Avukatlık yaratıcı bir meslek alanıdır. İyi avukatlar, karmaşık sorunlara yenilikçi ve yaratıcı çözümler sunar. Avukatların geliştirmek için çok zaman harcadığı analitik yeteneklerin daha da gelişmesi için yaratıcılık çok önemlidir.

Bir avukatın kanunları ve içtihadı öğrenme yeteneği büyük bir hafıza yeteneğidir. Hafıza ise yaratıcılıkla ilişkilendiğinde gelecek için bir bellek birikimi sağlar ve avukatların içinden büyük yazarlar çıkmasının da zeminini oluşturur.

Aynı zamanda avukatlar iyi iletişimcilerdir. Çünkü bir insanı- her ne konuda olursa olsun- savunmak, onunla konuşmak ve ona hukuki süreci anlatmak, onu ikna etmek aslında tam da yaratıcı hafızanın sonucudur. Hafıza ve yaratıcılık aynı temel sürece işaret eder. Birbirlerini etkiler ve tetikler. Argüman-

larınızı net bir şekilde iletebilmenin en önemli yöntemi yaratıcı yazmadır. Yaratıcılık birçok farklı şekilde ifade edilir. Bunlardan biri farklı görüntüler arasında benzer bağlantılar kurarak yeni bir şey yaratma ve ortaya çıkarma kapasitesi olarak ifade edilir. Unutmamak gerekir ki avukatlar da tıpkı buna benzer bir yöntemle kanıt toplar ve davaları üzerinde bu yöntemle çalışırlar. Bu da yepyeni insan hikâyelerinin ortaya çıkmasına neden olur.

Yaratıcı yönünüzü geliştirdiğinizde avukatlık yeteneğiniz üzerinde ne kadar olumlu bir etkisi olduğunu göreceksiniz.

5.2. Hukuk Yazarlığı ve Yaratıcı Yazarlık Arasındaki Ortak Zemin

Bir avukatın zamanının büyük bir kısmı yazmakla geçer. Yaratıcı yazma ikna edici yazmayı öğretir. Kelimeler güçlüdür ve onların davaları nasıl kazandıklarının veya kaybettiklerinin en büyük göstergesidir. Yakından bakıldığında, yazarlık ve avukatlığın benzer özelliklerini görebilirsiniz.

a. Bir Düşünceyi Ayrıntılı Araştırmak

Yazar, bir fikri enine boyuna araştırmaya ihtiyaç duyar. Örneğin bir hikâye yazarı, ana kahramanının herhangi bir eyleminin tüm hikâye için ne anlama geleceğini öğrenmek istediğinde bilgi edinmeye çalışacak ve gerekçelendirmek isteyecektir. Aynı şey bir avukat için de geçerlidir. Avukatın, müvekkilini savunabilmek için onun masum olduğuna dair kanıt araması gerekir. Haklı olduğunu ya da karanlıkta kalan bir noktayı kanıtlamak için bir hikâye anlatması gerekir. Bütün bunlar ayrıntılı araştırma sayesinde mümkündür. Avukatlar olayları, ifadeleri ve fikirleri değerlendirerek kapsamlı bir çözüme ulaşabilirler. Dolayısıyla yazarların da, avukatların da, bir sonuca varmak için sonuca odaklı bir akıl yürütmeyle analiz etmeleri ve takip etmeleri gerekir.

b. İnsanları İkna Etmek İçin Kelimeleri Kullanmak

Yaratıcı bir yazarın işi, okuyucuyu, karakterlerin hissettiği duygulara dalıp çekilebilmeleri için olanların doğru olduğuna ikna etmektir. Avukatlar ise ikna edici ve inandırıcı olmak için doğru kelimeleri kullanmak zorundadırlar. Bu kelimelerle herkesin inandığı ya da şüpheden arındığı bir hikâye anlatmalıdırlar. Avukatlar, kelimeleri kendi hikâyeleri için kullanabilirler. Yazınızın kalitesine daha fazla dikkat edin. Okurlarınızın – ister müvekkil, ister hâkim veya ya da karşı tarafın avukatı olsun – yazdıklarınızı gerçekten okuma ihtimallerini artıracaktır.

Hukuki yazılar iyi ihtimalle sıkıcı ve kötü ihtimalle anlaşılmazdır. Böyle olmak zorunda değil elbet. Biraz fazladan özen, sağlam temeller ve yaratıcı yazma tekniği bir araya geldiğinde önemli bir fark yaratabilir. İyi bir yazıyla karşılaştığımızda, dikkatimiz hemen canlanır. Yazmakla iyi yazmak arasında çok büyük bir fark olduğunu, bilinçaltında da olsa anında anlarız.

5.3. Avukatlar İçin Yazmanın Temel Kuralları

Hukuki yazılarda ruhsal güzelliğin metaforları ve ifadeleri olmayabilir, ancak yazmanın teknik özellikleri sabittir.

- Güvenilirlik oluşturmak için kusursuz bir dilbilgisiyle yazın.
- Özlü ya da sade olun. Cümle belirli bir kelime veya ifade olmadan da anlaşılır oluyorsa, gerekmeyen kelime, kelime grubu ya da ifadeyi yazınızdan çıkarın. Can alıcı noktaya hızlı ve etkili bir giriş yapın.
- Şatafatlı kelimelerden mümkün olduğunca kaçının. Sadece gösterişli bir şekilde ifade edilebilecek düşünceler olsa da, basit bir dil kullanmak, insanların yazınızı daha fazla anlamasına yardımcı olur.

6. Avukatlar İçin 32 Yaratıcı Yazma Tekniği

Yazılarını başarılı ve ikna edici argümanlarla yazmak isteyen avukatlar yaratıcı yazma tekniklerini kullanabilirler. Bunun için bazı temel kurallara uymaları gerekir.

1. Hikâyelerinizi Kullanın

Bir avukat, yargılama makamına ikna edici ve anlaşılır bulacakları tutarlı, davayla ilişkilendirilebilir bir hikâye sunabilmelidir. Tutarlı ve ilgi bağları davanın bağlamıyla ilişkilendirilebilir bir hikâye, karar vericilere gerçeği nasıl yorumlamaları gerektiğine dair bir yol haritası sağlar.

2. Açıklama Yapmak Yerine Güçlü Argümanlarla İkna Edin

Avukatlar karar vericilerin anlama yeteneklerine güvenmediklerinde, anlaşılabilir detaylara girmeden detayları ortaya çıkaran durumların önemini vurgulayarak agresif bir tutum takınabilirler. Bu tür durumlarda avukatlar, daha fazla ayrıntı ve daha yumuşak bir anlatımla aynı duyguyu daha etkili bir şekilde ifade edebilirler. Bir avukatın örneğin; “Müvekkilim paranın saklandığı

kurabiye kavanozuna ulaşmak için çok kısa. Bu dava bir adalet hatasıdır." ifadesi yerine, "Müvekkilim on iki yaşında ve bir metre boyunda. Paranın saklandığı kurabiye kavanozu yerden üç metre yükseklikte ve merdiven olmadan kimsenin erişemeyeceği bir dolaptaydı. Üstelik evde merdiven de yoktu." ifadesini kullanması çok daha büyük bir etki yaratacaktır.

İncelikli bir özen, yaratıcı bir dil gerçeklerle ilgili detayların ilgi çekici ve ikna edici olmasını sağlayacaktır. Gerçeği, ayrıntılar ortaya çıkarır. Böylece gerçekler daha anlaşılır olur, argümanlarınız sayesinde daha akılda kalıcı olur ve davayla ilgili herkes kendi başına bir sonuca varmış gibi hisseder.

3. Konuya Erken Gelin

İlgili mevzuatın uzun bir tekrarına başlamadan önce, ilk veya ikinci cümlenizdeki belirli bir şekilde neyi kanıtlamak istediğinizi ve ne yapmak istediğinizi hâkime söylemekten asla zarar gelmez. Uzun giriş konuşması yapmak, asıl kanıtlamak ve söylemek istediğiniz söze gelinceye kadar olan süreyi uzatmak, karşı tarafın algılama ve anlama yeteneğini bozar.

4. Düzenleyin, Düzenleyin, Düzenleyin

Düzenleme sık sık görüştüğünüz iyi bir arkadaşınız gibi olmalıdır. Bir düşüncenin net bir şekilde ifade edilmesi ile düzenleme el ele gider. Hukuk yazıları için en faydalı şey daha net olmaktır. Daha net yazmak anlaşılması daha kolay yasal argümanlar sağlar ve bu da bir hâkimin sizin lehinize karar vermesini kolaylaştırır. Yaratıcı yazmanın anahtarı hayal gücü olsa da, yazının düzenlenmesi ve gerekli düzeltmelerin yapılması gerekir. Yazdıklarınızın yaratıcı ve özgün olması amaçlanmış olsa da, yine de standart yazım kurallarına uymalıdır.

5. İyi Bir Okuyucu Olun

Her tür yazıyı okumak, hayal gücünüzdeki fikirleri ateşleyebilir. Yaratıcı türde yazılmış kitapları ne kadar çok okursanız, yaratıcı fikirlerinizin ritmi ve akışı o kadar doğal bir hale gelir. Yaratıcı yazarlık söz konusu olduğunda okumak esastır. Okumak diğer yazarların tarzlarını keşfetmenize ve kendi tarzınızı keşfetmek ve geliştirmek için ilham almanıza olanak tanır. Kendinizi belirli türde kitapları okumakla sınırlamayın. Masallardan, korkutucu hikâyelere kadar her türlü kitabı okuyun. Çizgi romanlara, kısa öykülere, romanlara ve şiirlere göz atın. Sadece kafanızı diğer yazarların bilgisi ve bilgeliği ile doldurun.

6. Bir Fikir Defteriniz Olsun

Her an ilham gelebilir. İlham geldiğinde, aklınıza gelen fikirleri yazmak için elinizin altında bir not defteriniz olsun. Fikirlerinize periyodik olarak göz attığınızda görünüşte alakasız fikirleri birleştirmenin yeni bir yazının kıvılcımını oluşturduğunu görebilirsiniz. Her yazarın en iyi arkadaşı defteridir. Nereye giderseniz gidin, hareket halindeyken aklınıza gelen fikirleri not etmek için kullanışlı bir defteriniz olduğuna emin olun.

7. Beyin Fırtınasıyla Yazın

Bir fikriniz varsa, oturun ve yazmaya başlayın. Sadece fikirlerin aklınızdan akmasına izin verin. Aklınıza gelen her şeyi yazdıktan sonra yeniden gözden geçirin.

8. Yazdıklarınızı Yüksek Sesle Okuyun

Kulağa nasıl geldiğini duymak için yazdıklarınızı yüksek sesle okuyun. Yazdıklarınızın sizde nasıl bir etki yarattığını anlamaya çalışın. Anlatım bozukluğu ya da ifadelerde yanlışlık varsa düzeltin. Yüksek sesle okumak cümlelerinizdeki hataları ve anlatım bozukluğu olan cümleleri fark etmenizi sağlar.

9. Gerçek Hayattaki Olaylar Hakkında Yazın

Yaratıcı yazarlığın en zor yanı, okur kitlenizle duygusal olarak bağ kurmaktır. Yazınızı gerçek hayattaki olaylardan esinlenerek yazdığınızda okuyucularınız yazdıklarınızla bir şekilde daha yoğun bir ilişki kuracaktır. Gerçek hayattaki olayları kullanmak da -gerçek isimleri veya detayları kullanmanıza gerek yok – yazınız için ilham kaynağı bulmanın iyi bir yoludur.

10. Yaratıcı Olun

Hayal gücünüzün sınırlarını sonuna kadar zorlayın. Kendi dünyanızı ve kendi dilinizi yaratın! Yazınız ne kadar yaratıcı olursa, okumak o kadar heyecan verici olacaktır. Yaratıcı yazarlıkta neyin iyi bir fikir olduğuna dair hiçbir kural olmadığını unutmayın. Bu yüzden bir şeyler uydurmaktan korkmayın!

11. Bir Rutine Bağlı Kalın

Rutin, yazarlar için son derece önemlidir. Sıkı bir rutin, her gün belirli bir saatte herhangi bir şey hakkında yazmak için ayıracağınız zaman anlamına gelir. Aklınıza hiç bir şeyin gelmemesi ya da sıkılmanız bile rutininizi bozmamalıdır. Yine de belirlediğiniz çalışma zamanını yazarak geçirmelisiniz. Bu rutini uyguladıktan kısa bir süre sonra her gün yazma alışkanlığı kazanacak ve yaratıcı bir yazar olma yolunda hızla ilerleyeceksiniz.

12. Kitlenizi Tanıyın

Yazmak sadece kendi beğeni ve zevklerinizi düşünmekle değil aynı zamanda hedef kitlenizin ihtiyaçlarını düşünmekle de ilgilidir. Hedef kitlenizi heyecanlandırmak istiyorsanız, onların nelerden hoşlandıklarını bilmelisiniz. Bu bilgiyle, hedef kitleniz için en iyi kitabı yazabilirsiniz. Üstelik okumaya doyamadıkları ve başkalarına tavsiye edecekleri bir kitap!

13. Başkalarıyla Birlikte Çalışın

Kendi yaratıcı yazma becerilerinizi geliştirmek için bir yazı grubuna ya da iyi bir yaratıcı yazarlık kursuna katılmanız veya aynı zamanda yazmakla ilgilenen varsa arkadaşlarınızı bulmanız çok önemlidir. Onlarla fikirlerinizi paylaşabilir ve hatta birlikte bir hikâye yazabilirsiniz!

14. Geri Bildirim Alın

Geri bildirim olmadan, yazınızı asla geliştiremezsiniz. Geri bildirim, iyi ya da kötü tüm yazarlar için önemlidir. İyi geribildirim size devam etmek için motivasyon verir. Kötü geri bildirimler size yazınızı geliştirmeniz için yeniden yazma olanağı sağlar. Her yazdığınız yazıdan sonra, okuyan veya yazan tanıdıklarınızdan -arkadaşlardan, aileden, çevrimiçi yazı topluluğundan- her zaman geri bildirim almaya çalışın.

15. Fikirlerinizi Araştırın

Bulduğunuz fikirleri oldukları gibi bırakmak yerine bu fikirleri daha derinlemesine araştırmanız gerekir. Fikirlerinizi araştırmak, fikirlerinize benzer kitaplar okumayı veya belirli bir konu hakkında daha fazla bilgi edinmek için internet araştırmasını içerebilir.

16. Yazma Hedefleri Oluşturun

Yazınızın zamanla gelişip gelişmediğini anlamak için yazma hedefleri oluşturun. Yazma hedeflerine örnek olarak, her gün 100 kelime yazmak veya her hafta 600 kelime yazmak olarak seçilebilir. Hedefleriniz ne olursa olsun, onları kolayca ölçebildiğinizden emin olun.

17. Tutkularınızın Peşinden Gidin

Yazmak sıkıcı geldiğinde ya da birkaç kelime yazdıktan sonra bile vazgeçtiğinizde yazma ateşinin yanmasını sağlamanın tek yolu, gerçek tutkularınız hakkında yazmaktır. Yapmaktan hoşlandığınız şeyler ne olursa olsun, sade-

ce o şeyler hakkında yazabilirsiniz. Bunlar, araştırmaktan zevk alacağınız ve hakkında çok şey bildiğiniz şeylerdir ve yazmayı çok daha eğlenceli hale getirir!

18. İlk Taslakla Yetinmeyin

Diyelim ki bir hikâye kitabı yazmaya başladınız ve sonunda ilk hikâyenizi yazdınız. Ancak yazma süreci henüz tamamlanmadı! Şimdi hikâyenizi okuma ve tüm önemli düzenlemeleri yapma zamanı. Hikâyenizi düzenlemek, yalnızca yazım veya dil bilgisi hatalarını düzeltmek değildir. Aynı zamanda yazınızı eleştirmek ve iyileştirmek için çaba da sarf etmektir. Örneğin, hikâyedeki çatışma yeterince güçlü mü? Hikâyenizin giriş kısmı heyecan verici mi? Hikâyenizin sonu nasıl daha etkileyici hale gelir?

19. Yazmadan Önce Planlayın

Her zaman önce planlayın! Yazınızı yazmaya başladığınızda bir ön hazırlık olarak yazınızın bir taslağı olmalıdır. Önceden yazdığınız bu taslak sayesinde yazınız için önemli noktaları hatırlayacak ve bazı tipik hataları yapmayacaksınız.

20. Temalar Hakkında Düşünün

Her yazının bir teması vardır. Hatta bazı yazıların birden fazla teması bile olabilir. Bir temanın amacı, kitabınızı okumayı bitirdikten sonra okuyucularınıza değerli bir şey vermektir. Başka bir deyişle onlara üstünde düşünecekleri ve unutamayacakları bir fikir vermektir.

21. Şimdi Yazın Sonra Düzenleyin

Yazmak dinamik bir süreçtir. Yazarken cümlelerinizi düzenlemeye odaklanarak bu dinamizmi kaybetmeyin. Bu yazınızın bütünlüğünü bozar, aynı zamanda yazınıza dâhil etmek için bazı önemli fikirleri unutmanıza sebep olur ve hayal gücünüzü yazınızdan uzaklaştırır. Yaratıcı yazarlık söz konusu olduğunda sadece yazın ve yazınızı düzenlemeye daha sonra geri dönün.

22. Özel Bir Yazı Alanı Oluşturun

Nitelikli bir yazı yazmak için özel bir yazı alanına sahip olmanız gerekebilir. En rahat ve yazı yazmanız için sizi en iyi hissettirecek bir konfor alanı, yazarken size iyi gelebilir. Ancak böyle bir imkânınız yoksa imkânlarınız dâhilinde sizi iyi hissettirecek küçük şeyleri de kullanabilirsiniz.

23. Gösterişli Kelimelere Dikkat Edin

Kelime dağarcığı iyidir. Daha önce hiç duymadığınız yeni bir kelime öğrenmek her zaman heyecan vericidir. Ancak, karmaşık kelimelerle dolambaçlı yollara girip yazının niteliğini değiştirecek gösterişli ifadeler kullanmayın. Uzun ifadelerin çoğu kulağa doğal gelmez. Yazınız karmaşık ve gösterişli kelimelerle doluysa, hedef kitleniz yazınızla bağlantı kurmakta zorlanacaktır.

24. Güçlü Son

Okuyucuyu bunalmış ya da sıkılmış hissettiren bir sondan daha kötü bir şey yoktur. Bir okur olarak bir yazıyı baştan sona okuduğunuzu ve sonra en beklendik, en bariz şekilde biten bir sona maruz kaldığınızı düşünün. Bu sizi büyük bir hayal kırıklığına uğratacaktır. Etkileyici güçlü bir son yazabilmek için yaratıcılığınızı kullanın ve hayal gücünüzü konuşturun.

25. Güçlü Kelimeler Kullanın

Yazınızın belirleyici görünmesini istiyorsunuz, bu yüzden konuyu anlatan kelimeler kullanın. Ancak aşırıya kaçmamayı unutmayın: Okuyucunun anlayamayacağı ya da zor anlayacağı kelimeler kullanmayın, güçlü kelimeler kullanmak istiyorsunuz, kafa karıştırıcı veya abartılı değil.

26. Okuyucunuzu Küçümsemeyin

Harika bir konunuz var, karakterleriniz gerçekçi ve okuyucunun aklınızdaki her küçük ayrıntıyı aldığından emin olmak istiyorsunuz. Harika! Tek sorun, okuyucunuzu, bu konuyu tam olarak sizin gördüğünüz gibi görmeleri için pek çok gereksiz ayrıntıyla bombardımana tutmamanızdır. Ayrıntılı açıklamalar yararlı ve etkili olabilir, ancak aşırıya kaçmayın. Yazınız için gerekli olmayan şeyler hakkında uzun ve gereksiz açıklamalarla okuyucunun kavrama düzeyini küçümsemeyin.

27. Baştan Dikkatlerini Çekin

Yazınızın daha başlangıç aşamasındayken okuyucunun dikkatini çekmeniz gerekir. Bunu yapabilmek için güçlü bir giriş yapın. Okuyucunun kitabı okuması için kendilerine soru sormalarını sağlayın. Cevap bulana dek kitabınızı okumaya devam edeceklerdir.

28. Her Zaman Eserinizin Farkında Olun

Bir yazı yazdığınızda bir anda başarı duygusu geliştirip, bir şaheser yarattığınızı düşünüp sarhoş olmayın. Derinlemesine incelediğinizde düşündüğünüz kadar iyi olup olmadığına bakmanız gerekir. Yazınızı yazdıktan sonra

bir kenara koyun ve birkaç gün düşünmemeye çalışın. Sonra onu çıkarın ve net, açık bir zihinle okuyun. Hatırladığınız kadar iyi mi? Eğer öyleyse, sorun yoktur. Ancak büyük olasılıkla, sonunda bitirmek için çok heyecanlıysanız, gözden geçirecek bazı noktalar bulacaksınızdır.

29. Kendinize Meydan Okuyun

Belirli bir tür veya tarzda yazmak için çok mu uğraşıyorsunuz? Yalnızca kısa öykü, roman, şiir veya film senaryosu mu yazıyorsunuz? Yaratıcı kasınızı çalıştırın ve farklı bir şey deneyin. Bu, zihniniz için canlandırıcı bir egzersiz olacaktır. Yeni denediğiniz tarzda başarılı olamazsanız bile yine de değerli bir ders almış olursunuz.

30. Kendinizi Bir Yazar Olarak Tanıyın

Ne kadar çok yazarsanız, bir yazar olarak güçlü ve zayıf yönlerinizle o kadar uyum içinde olursunuz. Yazmayı en çok sevdiğiniz karakterler veya sahneler ya da anlatım dili vb. birçok şey sizin yazar kimliğinizi belirleyecek ve en çok hangi alanda iyi olduğunuzu keşfetmenizi sağlayacaktır.

31. Diğer Yazarlardan Öğrenin

Yaratıcı yazarlık hakkında birçok kaynak var. Onları okuyun ve izleyin. Çalışmalarından hoşlandığınız belirli bir yazar varsa, onlarla yapılan röportajları ve yaratıcı süreçleri hakkında yazdıkları kişisel yazıları araştırın ve okuyun.

32. Bir Şey Yazdım. Buradan Nereye Giderim?

Kendinizi tebrik edin: Başardınız! Pek çok kişinin denediği, ancak pek çoğunun başaramadığı bir şey olan yaratıcı bir yazıyı bitirdiniz. Bundan sonrası size kalmış. Arkadaşlarınız ve ailenizle paylaşabilirsiniz ancak zorunda değilsiniz. Bunu çevrimiçi yayınlayabilir veya yapıcı eleştiriler için bir yazma grubunda okuyabilirsiniz. Bazı yazarlar, çalışmalarının çalınacağından korktukları için başlangıçta yazılarını başkalarıyla paylaşmakta tereddüt ederler. Bu bir olasılık olsa da, yazdığınız herhangi bir yazının telif hakkının otomatik olarak sizde olduğunu unutmayın.

Yazmanın tadını çıkarın, kokusunu duyun, şefkatle dokunun ona, ninnisini dinleyerek uyuyun. Sonunda bittiğini göreceksiniz!

SÖZLÜ TARİH
BELLEKLERDE BİRİKEN TARİH YAPMAK

SÖZLÜ TARİH
BELLEKLERDE BİRİKEN TARİH YAPMAK

Sözlü tarih bir yöntem ve bir bakış açısı olarak tarihe bakışı demokratikleştirme, toplumun geniş kesimlerinin sesini tarihsel anlatıya katma yönündeki çabanın önemli bir aracıdır. Kişilerin belleğinde birikenleri, yazılı tarihe geçmeyenleri, önemsizleştirilmiş ya da fark edilmemiş deneyimleri tarihe bakışımızı derinleştirmek için kullanmak sözlü tarihin başlıca katkısıdır. Türkiye'de de son yıllarda ilgi gören, farklı alanlarda kullanılan bu yöntemi tanıtmak, uygulanmasındaki temel ilkeleri göstermek, bu yöntemin kullanıldığı proje ve yayınları örneklerle sergilemek; böylece sözlü tarihe ilişkin bütünlüklü bir perspektif oluşturmak bu bölümün temel hedefleridir.

1. Sözlü Tarih Nedir?

Geçmiş deneyimlerin, tanıklıkların anlatıcının izniyle, sansürsüz bir biçimde, olduğu gibi kayıt edilmesi, yazıya dökülmesi ve arşivlenmesidir. Sözlü tarih, araştırma ve belgeleme yöntemidir. Bireysel tarihle toplumsal tarihin çakışma noktasında sözlü tarih vardır.

Sözlü tarih, geçmişin yaşayan belleğidir. Temel varsayımı ve bilgi kaynağı açısından yola çıkış ilkesi şu önermede belirginleşir: Herkesin kendi yaşamına ilişkin olarak anlatabileceği bir öyküsü vardır. Her toplumda derlenecek yaşam öyküleri yaşadığımız çağı anlamak için değerli bilgiler içerir. Bunun yanı sıra toplumda yaşayan bireylerin kimlik duygularının gelişmesi, kökenleri hakkında bilgilenmeleri, tarih bilincinin gelişmesinde önemlidir. Kişilerin, soyağacı, aile tarihi, yaşadıkları yerel bölgenin tarihi, mesleki deneyimleri vb. tanıklıklarının bilgisiyle oluşan sözlü tarih araştırmacılığı, geçmiş duygusu olmaksızın yaşamını sürdüremeyen bireye geleceği tasarlayabilmesinin yapı taşlarından biri olarak geçmişini sunar.

Sözlü tarih, tarihçiliğin hem en eski, hem de en yeni yöntemlerindendir. En eskidir; çünkü ilk tarihçiler yazının dünyada henüz yaygınlaşmadığı dönemlerde toplumsal bilgiyi ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa iletirlerdi. Tüm tarih başlangıçta sözlüydü. Anadolu'da da sözlü anlatıcılar geleneği dervişler ve

halk ozanlarıyla devam etmiştir. En yenidir; çünkü yaşadığımız zamanı belgelemek için en gelişmiş teknolojileri kullanarak bireysel deneyimleri kolektif belleğin kullanımına sunar, salt yazılı malzemeye dayanan, egemenlerin, merkezdekilerin, yukarıdakilerin tarihine sözü ve alttakilerin, kenardakilerin sesini yeniden dahil eder.

Günümüzde sözlü tarihin bir teknik mi yoksa bundan öte tarih alanına yepyeni bakış sağlayacak bir temel yaklaşım mı olduğu; sözlü tanıklıkların, yaşam öykülerinin vb. ne ölçüde güvenilir tarihsel kaynaklar olarak kabul edilebileceği, yazılı malzeme ile sözlü malzemenin ilişki ve karşılaştırması vb. gibi önemli tartışmalar sürmektedir ve daha da süreceği görülmektedir. Ancak aynı zamanda sözlü tarih bize yeni ufuklar açmaktadır.

Dünyada yıllardır çeşitli alanlarda sözlü tarih çalışmaları ya da onu da içeren çalışmalar yapılmakta ve yayınlanmaktadır. Uluslararası ve ulusal düzeyde sözlü tarih toplulukları, üniversitelerde bölümler, kurumsallaşmış konferanslar, sempozyumlar ve sözlü tarih dergilerinden oluşan geniş bir alanda sözlü tarih çok çeşitli kollardan ilerlemekte, uygulanmakta ve tartışılmaktadır. Bugün artık bu alanda dünyada küçümsenmeyecek bir birikim sağlanmıştır.

Sözlü tarih yöntemi 1960'lı yıllarda Batı ülkelerinde gelişmeye başlamıştır. Sözlü tarihçiler, geleneksel tarihçilik yöntemlerini yadsımadan sözlü tarih yöntemini kullanırlar. Kişi anılarını ve yaşadıklarını anlatırken sadece bir iletici değildir. Kendi yaşamı, hayatı kavrayışı ile sözlü tarihin bir öznesi olur. Bizlere ilettiği de kendi hikayesindeki bu bireysel özelliklerle tarihe tanıklıktır.

Sözlü tarih çalışmaları esas olarak belleğe dayalı yapılır. Belleğin seçici özelliği vardır. Bellek, geçmişi kaydederken her zaman güncelle ve bireysel psikolojiyle biçimlenen özel bir aygıttır. Bu nedenle de sözlü tarih çalışmaları bireysel değerlerin ve eylemlerin geçmişi nasıl biçimlendirdiğini ve geçmişin bugünkü değerleri ve eylemleri nasıl biçimlendirdiğini de ortaya çıkartan bir araç olmaktadır.

Sözlü tarih görüşmeleri, arşiv malzemesi yaratmak, kişisel araştırma yapmak, kamusal projeler yürütmek ve basın-yayın organlarında yayımlamak gibi değişik amaçlarla yapılmaktadır. İlke ve standartlar, bu tür çalışmalar için genel bir çerçeve oluşturmaktadır, ancak bunların uygulanması sözlü tarih projelerinin niteliğine, hedefine göre değişmektedir. Görüşmelerin amacından bağımsız olarak, sözlü tarih, eleştirel sorgulama ve toplumsal

sorumluluk ruhuyla ve bu girişimin karşılıklı etkileşimli ve hassas niteliğinin farkında olarak yürütülmelidir. Bazı alanlarda, sözlü tarih odak kaymasına yol açmakla kalmaz, aynı zamanda yeni önemli araştırma alanlarının açılmasını sağlayabilir. Örneğin işçi tarihi konusunda çalışan tarihçiler sözlü tarih yöntemini kullanarak, erkek işçilerin sendikasız çoğunluğu, kadın işçiler, işte yaşanan alışılmış deneyimler ve bunların aile ve camiaya etkileri üzerine etkin çalışmalar gerçekleştirme şansını elde etmişlerdir.

1.1. Sözlü Tarihin Katkısı

En genel anlamda her çeşit insanın hayat tecrübeleri tarihin hammaddesi olarak kullanılabiliyorsa, tarihe yeni bir boyut katılıyor demektir. Sözlü tarih bir anlamda yayımlanmış otobiyografilere benzer, fakat çok daha geniş kapsamlıdır. Yayımlanmış otobiyografilerin büyük bir çoğunluğu sınırlı bir siyasi, toplumsal ve entelektüel lider grubunu anlatır ve tarihçi, araştırması gereken yer, zaman ve toplumsal gruba ait bir otobiyografi bulacak kadar şanslı olsa dahi, bu otobiyografinin ihtiyaç duyulan noktayı çok az dikkate alma ya da hiç dikkate almama olasılığı oldukça yüksektir.

Oysa sözlü tarihçiler kiminle görüşme yapacaklarını ve ne soracaklarını tam olarak belirleyebilirler. Sözlü tarih görüşmesi başka türlü bulunması mümkün olamayacak yazılı belgeleri ve fotoğrafları da ortaya çıkarabilir. Araştırmacının dünyası yalnızca arşivler, kataloglar, yazılı ciltler değildir.

Toplumdaki sıradan insanların, sesi tarihe yazılı olarak yansımamış olanların belleklerinde birikenleri tarihe dahil etmek, geçmişin daha gerçekçi bir yeniden inşasını mümkün kılacaktır. Gerçek karmaşık ve çok yönlüdür. Sözlü tarihin katkılarından biri de var olan farklı görüş açılarının yeniden yaratılmasını sağlamasıdır. Ancak bu avantaj sadece tarih yazımı için önemli değildir. Çoğu tarihçi, açık ya da kapalı yargılarda bulunur; bu doğaldır, çünkü tarihin toplumsal amacı geçmişin bugünle doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantılı bir şekilde anlaşılmasını gerektirir. Mevcut kayıtların çoğu otoritenin fikrini yansıttığına göre, tarihin yargılarının azımsanamayacak ölçüde egemenlerin bakışını yansıtması ve tarafını tutması hiç de şaşırtıcı değildir. Ancak sözlü tarih tersine, çok daha adil bir yargıyı olanaklı kılar: tanıklar artık alt sınıflardan, ayrıcalıksız ve ezilenler arasından seçilebilir. Kurulu düzenin anlattıklarına meydan okuyarak geçmişin çok daha gerçekçi ve adil bir şekilde yeniden inşasını sağlar. Bu nokta, tam da sözlü tarihin bir yöntem olmanın da ötesinde tarih bilimine yaşamsal katkı sunduğu noktadır.

Sözlü tarih aynı zamanda var olan tarih türlerinden çoğu için bir odak kayması anlamına gelir. Böylece eğitim tarihçisi, öğretmenlerin ve idarecilerin sorunlarının yanı sıra çocukların ve öğrencilerin deneyimleriyle de ilgilenmeye başlar. Hukuk tarihçisi yasa metinlerinin, mahkeme kararlarının vb. ötesine geçerek avukatların, yargılananların koşullarına, deneyimlerine ve hislerine de bakmaya başlar. Toplumsal tarihçi artık salt bürokrat ve politikacılarla değil, yoksulluğun kendisiyle, yoksulun kendisine yardımcı olan memurlara nasıl baktığıyla, reddedildiğinde ise nasıl ayakta kalabildiğiyle ilgilenir. İktisatçı, işvereni de işçiyi de hem toplumsal birer varlık olarak, hem de her zamanki işinin başında inceleyebilir ve bu yolla tipik iktisadi süreci, başarılarını ve çelişkilerini kavramaya daha yakın bir konuma gelebilir.

1.2. Sözlü Tarihin Tarih İçindeki Yolculuğu

Aslında adı sözlü tarih olmasa da sözün tarihle ilişkisi hep vardır. İnsanların tanıklıkları, anlatıları modern zamanlardan önce tarihin malzemesiydiler. Kuşaktan kuşağa aktarılan deneyimler, mitler, gelenekler vb. her zaman önemli olmuştur.

Örneğin M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan ve tarihin, babası olarak bilinen Herodot ünlü tarih kitabını yazarken gezip gördüğü yerdeki insanların anlatımlarını hikâyelerini kullandı. Çağdaşı Thukydides "Peloponnesos Savaşları"nı savaşa katılan kişilerin anılarından, anlatılarından yazdı.

Doğrudan tanıklıkların önemi 19. yüzyıl ortalarına kadar sürer. 1840'larda Jules Michelet Fransız Devrimi'ni kaleme alırken yazılı kaynakların yanı sıra

çiftçilerin, köylülerin, kasabalıların, kadınların hatta çocukların anlattıklarını dikkatle dinlemiştir.

Sözün tarihle ilişkisi 19. yüzyıl ortalarına kadar sürdü. 19. yüzyılın ikinci yarısında "belge yoksa tarih de yoktur" diye ünlü Alman tarihçi Ranke önemli bir değişim yarattı. Çünkü bu yüzyılda Batı Avrupa'da Sanayi Devrimi'yle birlikte oluşan sanayi kentlerine kırdan büyük ölçekli göçler oluyordu ve kentlere yığılan nüfus kısa sürede çözülemeyecek sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştu: Altyapı sorunları, salgın hastalıklar, toplumsal buhranlar vb. Bilim insanları tıpkı doğa bilimlerindeki genel geçer kurallar gibi toplumsal yaşamı düzenleyecek yasaların peşine düşmüşlerdi. Bu yüzyılda sosyal bilimler alanında yeni disiplinler ortaya çıkıyordu: Sosyoloji, antropoloji gibi. Her disiplin kendi alanını, konusunu ve bilgi kaynaklarını tanımlıyor, çalışma alanının sınırlarını çiziyordu. Tarih disiplini bilgi kaynaklarını yazılı belgelerle sınırlayınca, alanı ister istemez devlet ve siyasi tarihle sınırlandırılmış oldu. Çünkü o dönem için yazılı belgeler daha çok devletlerarası antlaşmalar, yazışmalar vb. dökümanlardı. Tarihin bilgi kaynakları olmaktan çıkan sözlü anlatılar ve tanıklıklar sosyoloji, antropoloji gibi yeni bilim alanlarının gözde kaynakları oluyordu.

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemlerde özellikle sosyal tarih çalışmaları gelişmeye başladı. Savaş dönemleri sonrasında, yerel tarih çalışmaları Batı Avrupa'da önem kazanmaya, iktidarların alanından konuşan tarih disiplininin yok saydığı alanlar; azınlıklar, kadınlar, köylüler kısacası sıradan insanlar yavaş yavaş tarihin çalışma konusu haline gelmeye başladı (İspanya iç savaşı, Yahudi soykırımı üzerine çalışmalar, kadın tarihi çalışmaları vb). Bu dönemde toplumsal alana ilişkin bilgi üretiminde "disiplinlerarası yaklaşım" giderek önem kazanıyordu.

ABD'de, 1929 ekonomik krizinde işsiz kalan yazar ve araştırmacılardan Amerikan kırsalındaki kadınların, yerlilerin, eski kölelerin, savaş gazilerinin, sıradan insanların yaşam öykülerini derlemeleri istenmişti. Bugün Amerika'daki en kapsamlı sözlü tarih arşivi, başlangıcını bu çalışmaya borçludur.

İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika'da harp tarihi keşfediliyordu: cephede savaşan askerlerin ya da deniz piyadelerinin yaşam anlatıları askeri hastane gemilerinde, üslerdeki silah altındaki araştırmacılar, yazarlar tarafından kaydedildi.

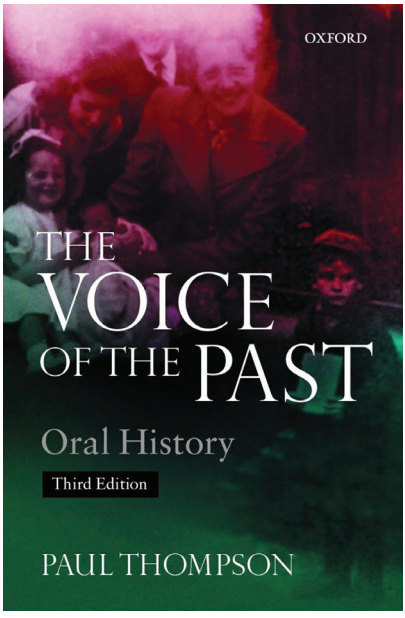
1942'de gazeteci Joseph Gouldman tanıklıkları derleyerek yaptığı çalışmalar "sözlü tarih" adını vererek, sözlü tarihin misyonunu sıradan insanların sesi olma sözüyle tanımladı.

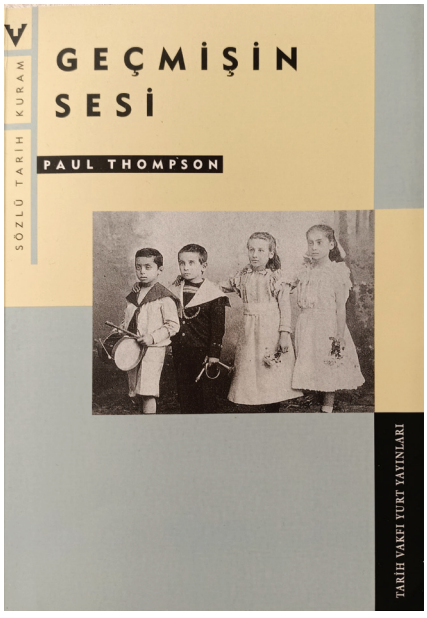
1948'de Amerika'da Sözlü Tarih Araştırma Ofisi kuruldu (Oral History Research Office -Columbia Üniversitesi). Dönemin önemli bakanlarının, generallerinin, siyasetçilerinin kısaca iktidarda olanların anlatıları kaydedildi. Aslında Gouldman'ın öne sürdüğünün aksine, Amerika'da sözlü tarih başlangıçta iktidar alanından konuşan bir tarih anlayışına hizmet ediyordu.

1.3. Sözlü Tarihin Kurumsallaşması

1950'lerden sonra İngiltere'de yapılan çalışmalar sosyoloji disiplini ekseninde biçimlendiği için işçilerin, yoksulların yaşantılarını daha çok kapsadı (işçi/emek tarihi çalışmaları vb). İngiltere'de 1950'ler ve 1960'larda sözlü tarihin öncüleri sıradan çalışan insanların deneyimlerini kaydediyordu. Çalışan sınıfların yaşam deneyimi, kadınların ya da siyahların tarihi gibi geride pek az kaydın kaldığı yahut hiç olmadığı alanlarda sözlü tarih temel kaynaktı. Özellikle 1960'lardan sonra "Aşağıdan Tarih-History from Below" İngiltere'de sözlü tarihçilerin ve sosyal tarihçilerin temel sloganı oldu.

Paul Thompson, 1970'lerin başında İngiliz Sözlü Tarih Topluluğu'nun (British Oral History Society) kuruluşunda ve sonrasında uluslararası sözlü tarih hareketinin gelişiminde öncülük etmiştir. *"Geçmişin Sesi"* adlı sözlü tarih alanındaki temel kuramsal çalışması 1978'de basılmıştır ve halen ders kitabı olarak kullanılmaktadır.

Savaş dönemleri sonrasında, yerel tarih çalışmaları Batı Avrupa'da önem kazanmaya, iktidarların alanından konuşan tarih disiplininin yok saydığı alanlar; azınlıklar, kadınlar, eşcinseller, köylüler; kısacası sıradan insanlar yavaş yavaş tarihin çalışma konusu haline gelmeye başladı. Pek çok ülkede sözlü tarih üniversitelerin dışında gelişti. Örneğin liselerde, semt ve bölge tarihi çalışmalarında vb. "Public History" olarak adlandırılan, genel okuyucu kitlesine yönelik tarih yazımı popüler oldu.

1970'lerin başlarında sözlü tarihe yönelik pozitivist cenahtan gelen eleştiriler; belleğin ve anlatının (belleğin zayıflaması, kişisel ilgi/ yönelim ve bireysel hafızanın kuruluşu vb.) çeşitli faktörlerin etkisiyle bozulduğu iddiasına dayandırılıyordu. Böylece 1980'lere gelindiğinde bellek-kimlik, bireysel-kolektif hafıza arasındaki ilişki, dilbilim, psiko- analiz, kültürel çalışmalar, antropoloji sözlü tarihin ilişkilendiği yeni alanlar olarak karşımıza çıktı: Anlatıcının ne hatırladığı değil, "nasıl hatırladığı / anlattığı" önem kazandı.

1980'lerden itibaren müzelerin dönüşümü sözlü tarih çalışmalarında önemli bir yeniliğe işaret ediyordu. Önce video kayıt aletleri, sonra dijital kayıt teknikleri müzeleri insan öykülerinin daha çok anlatıldığı mekânlara dönüştürdü.

2000'lere gelindiğinde dijital kayıt teknolojilerinin ucuzlayarak yaygınlaşması, internet üzerinden yapılan kayıtların dünyaya yayılabilir olması, herkesin birer sözlü tarihçi olmasını kolaylaştırırken, öte yandan sözlü tarih çalışmalarının küreselleşmesi ve herşeyin kaydedilebildiği bir dünyada kaydedilenlerin bir süre sonra değersizleşerek arşivlenmemesi tehlikesi gibi sorunları ortaya çıkardı. Küreselleşen sözlü tarih arşivlerinde güvenliğin nasıl sağlanacağı ve dijitalleşmenin ortaya çıkardığı teknik ve etik sorunlar tartışılmaya başlandı.

2000'li yılların başlarında diğer önemli gelişme "kültürel miras" tanımının Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) tarafından genişletilerek, "somut olmayan kültürel miras"ı da kapsar duruma getirilmesidir. Bu kapsamda farklı sosyokültürel "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânların" dünya kültürel mirasının somut olmayan öğeleri olarak tanımlaması, sözlü geleneğin, tanıklıkların, anlatıların, masalların, ninnilerin, deyişlerin, yerel üretim biçimlerinin, yerel ürünlerin, yerel

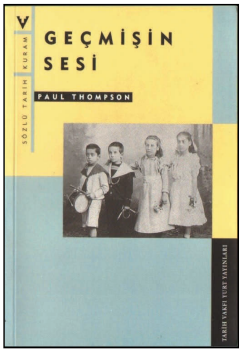
ağız ve dillerin, yerel ritüellerin kaybolmadan kaydedilmesi gerektiğini gündeme getirdi. Böylece yaşam öyküleri ve tematik yapılan sözlü tarih görüşmeleri somut olmayan dünya kültürel mirasının kayıt altına alınmasında önemli bir araç haline geldi.

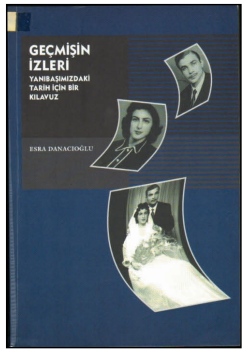
1.4. Sözlü Tarih, Tarih Yazımında Neden Önemlidir?

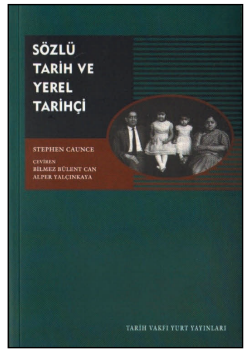
- Otoritenin fikrini yansıtmak yerine, adil bir yargıyı olanaklı kılar, tarih yazımında demokratikleşmeye imkân verir.
- Tanıklar alt sınıflardan, ayrıcalıksız ve ezilenler arasından seçilebilir.
- Araştıran-araştırılan ikileminin aşılmasında önemli bir yaklaşımdır.
- Ekip çalışması gerektirir, disiplinlerarasılık fikrinin uygulanmasına olanak sağlar.
- Hem niceliksel hem niteliksel yöntemlerin bir arada kullanılmasına olanak tanır.
- Sözlü tarih sosyal eyleme zemin sağlar: Araştırmanın sorun çözücü, pratik fayda sağlayıcı gücünü artırır.

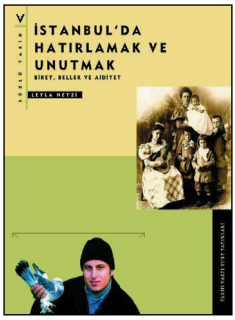
2. Türkiye'de Sözlü Tarih

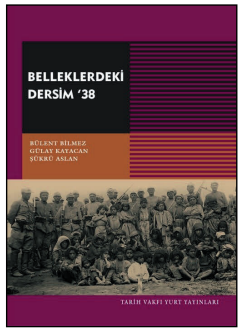
Ülkemizde de son yıllarda giderek yoğunlaşan bir ilgiyle karşılaşan sözlü tarih alanında önemli gelişmeler yaşanmakta. Bu yöntemi kullanan sosyal bilim çalışmaları yapılıyor ve yayınlanıyor, alanın temel kuramsal yaklaşımlarını ülkemize taşıyan bazı başvuru kitapları mevcut, bazı üniversitelerde sözlü tarih eksenli birimler var, çok sık ve düzenli olmasa da konferanslar, atölyeler düzenleniyor ve çeşitli gönüllü sözlü tarih araştırma toplulukları farklı temalarda ve mekânlarda çalışmalar yürütüyorlar. Bu ilgi, çeşitli kaynaklardan besleniyor gibi görünüyor. Çeşitli etnik kimliklere mensup olanların kökenlerini yeniden keşfetme, geleneksel kültürlerine ait malzemeyi kayıt altına alma, resmi tarihin dışında kendilerinin tarihini yaratma arzuları, kadınların kendi unutturulmuş tarihlerini sahiplenme çabaları, yerel tarihlere artan ilgi, sosyal bilimcilerin çalışmalarını insan deneyimi ve tanıklıklarla zenginleştirme, derinleştirme yönünde gelişen istekleri, aile ve kurum tarihi yazımının popülerleşmesi vb. bu kaynaklardan başlıcalarını oluşturuyorlar.

Tüm bu farklı kanallardan akan sözlü tarih çalışmaları tarih bilgimizi ve bilincimizi hem geliştirmekte hem de teşvik edici olmaktadır. Meslekten tarihçi olmayan ama hemen yakınında duran ve tarihe dokunmak isteyenler için sözlü tarih umut verici imkânlar sağlamaktadır.

Ülkemizde anı yazma ve bırakma alışkanlığının olmaması, yazılan anıların ve notların ise hayli küçük bir bölümünün yayımlanması, geçmişin daha kapsamlı olarak, insanların deneyimlerinin ışığında incelenebilmesinde sözlü tarih yönteminin önemini daha da artırmaktadır.

Batıda, özellikle Avrupa'da yakın dönemde yaşam tarihi anlatılarına dayanan sözlü tarih araştırmaları önemli fonların desteğiyle gerçekleştirilmektedir. Özellikle yeni bir yüzyılın başlangıcı ile birlikte geçmiş yüzyılın deneyimlerini, birikimini derlemeye yönelen geniş çaplı sözlü tarih projeleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda önemli bir örnek, İngiltere'de 1997 yılında Paul Thompson'ın başlattığı ve dört milyon sterlin bütçeli "Millenium" projesidir. Gerek görüşülecek kaynak kişiler ve grubunun genişliği gerekse de bütçesi bakımından bu proje, bugüne kadar girişilen en kapsamlı sözlü tarih projelerinden biridir. Arşivi, British Library'nin National Sound Archive bölümünde bulunan bu önemli proje, sözlü tarih araştırmacılığının giderek kazandığı önemin ve bunun anlaşılmasının iyi bir örneği olarak değerlendirilebilir.

İngiltere gibi, bireylerin tarih bilincinin yüksek olduğu ve tarih araştırmalarındaki birikimin gelişkin olduğu bir toplumda, bu yeni araştırma alanına bu denli önemli bir desteğin verilmesi Türkiye açısından düşündürücüdür. Ülkemizde de belirli yaşın üzerinde olan, bugünkü Türkiye'yi oluşturan süreçlerin içinde yer almış, tanık olmuş kişilerin anılarının belgelenmesi, bilim hayatımızın ve tarihçiliğimizin önemli bir görevidir.

2.1. Türkiye'deki Sözlü Tarih Çalışmalarından Örnekler

Sözlü tarih yöntemi pek çok araştırmacıya aşina bir yöntem olmakla birlikte "sözlü tarih" teriminin Türkiye'de araştırmacıların gündemine girmesi 1990'lı yıllara rastladı. Sözlü anlatma dayalı yazılı ve görsel ürünlere ilgi 1980'li yıllardan itibaren artarken, belli tarih araştırmalarının "sözlü tarih projeleri" adı altında şekillenmeleri 1990'lı yıllarda gerçekleşmiştir. İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi (1992) ve Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı (1993), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı (1994) kurumsal temelde sözlü tarih çalışmalarını ele alan ilk kurumlar olmuşlardır. Tarih Vakfı'nın 1992 yılında uluslararası sözlü tarih çalışmalarının önde gelen isimlerinden Paul Thompson'la düzenlediği bilgilenme atölyesi bu alanda bir dönüm noktası olmuştur. Vakıf, aynı yıl Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle ilk sözlü tarih projesini başlatarak toplumsal tarih açısından önemli tanıkların yaşam öykülerini video kaydı ile kalıcılaştırmıştır.

1998 yılında Cumhuriyet'in 75. yılı dolayısıyla, 13 belgesel filmden oluşan "Cumhuriyet'in Anıları: Sözlü Tarih ve Belgesel Film Projesi"ni gerçekleştirdi. Cumhuriyet'e tanıklık etmiş üç kuşağın anılarından derlenen bu belgesel filmler çeşitli televizyonlarda yayınlandı.

1999 yılında Yerel Tarih Projesi kapsamında Ankara, Antakya, Çanakkale, Konya, Mardin gibi kentlerde sözlü tarih eğitimi atölyeleri düzenlendi ve gene aynı proje kapsamında yayımladığı 6 kılavuz kitaptan birini *Sözlü Tarih Kılavuzu* olarak hazırlandı.

Tarih Vakfı 2002 yılında, Türkiye'de ilk defa sistemli bir sözlü tarih arşivi oluşturmak amacıyla "Tarihe Bin Canlı Tanık Projesi"ni başlattı. Proje kapsamında farklı toplumsal grupları temsil eden ve farklı mesleklerden 105 kaynak kişinin yaşam öyküleri kaydedildi ve yüzlerce fotoğraf derlendi. Bu proje kapsamında gerçekleşen yaşam öyküsü görüşmelerinden derlenen özetler ve görsellerle yaklaşık iki yıl boyunca Milliyet gazetesi Pazar Eki'nde bir sayfa oluşturuldu.

Vakfın Ekim 2002 - Mart 2006 tarihleri arasında yürüttüğü diğer sözlü tarih projesi de uluslararası bir proje olan "Akdeniz Sesleri: Akdeniz Kentlerinde

6 Pazar 1 Ağustos 2004

PAZAR Milliyet

yaşayan tarih

TARİHE 1000 CANLI TANIK 75

İÇİMİZDEN BİRİ
MERAL URÇUN

Kırmızı mantolu kadın

"Behcet Kemal Çağlar'la Beyoğlu'nda karşılaştım, beni gördü, 'Ay ne kadar güzel olmuşsun kırmızı mantoyla böyle. Ay bu gece oturacağım ve kırmızı mantolu kadın diye bir şiir yazacağım' dedi"

29

Behcet Kemal Çağlar

Sarıkamış kaymakamının aşı

Tek kadın avukat

MAKİLA ve RETİNA BOZUKLUKLARINDAN DOLAYI
Az görenlere, CARL ZEISS Telekskopik Gözlükleri...

Kızını kanserden kaybetti

Sözlü Tarih ve Kültürel Pratikler Projesi" kapsamında gerçekleştirdiği "Belleklerdeki İstanbul"'dur. Proje kapsamında Arnavutköy, Fatih, Gaziosmanpaşa ve Moda'da 40 kişiyle yaşam öyküsü ve semt tarihi odaklı görüşmeler yapıldı.

Bu çalışmaları yaşam öyküleri video kayıtlarının tematik olarak bölümlendiği ve web veritabanına yerleştirilerek internet kullanıcılarıyla paylaşıldığı projeler izledi. Bir kenti 100 farklı yaşam öyküsü üzerinden okumaya çalışan "Mardin'in İnsan Manzarası" projesi[1] ile batı Ege'de yaşayan farklı kuşaklardan Afrika kökenli 100 yaşam öyküsünün derlendiği "Sessiz Bir Geçmişten Sesler: Afrika kökenli "Türk" Olmanın Dünü ve Bugünü[2] adlı proje bu kapsamdaki örneklerdendir.

Bunun yanı sıra "Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü Projesi"[3] kapsamında Türkiye genelindeki 20 ilde öğretmen, öğrenci ve eğitimlerini tamamlamış farklı meslek gruplarından, çoğunluğu Kürt ve Türk kökenli 121 kişiyle, Haziran 2009-Mart 2010 tarihleri arasında tematik görüşmeler yapıldı.

2010 yılında Tarih Vakfı sözlü tarih arşivinde yer alan yüzlerce görüşme kaydı taranarak belleklerde kalan İstanbul anlatıları derlendi, farklı temalar altında video klipleri oluşturuldu ve www.belleklerdekiistanbul.org adlı sitenin veri tabanına yerleştirilerek yayımlandı.

Tarih Vakfı'nın bir başka projesi de "Belleklerdeki "Dersim '38": Bir Kuşaklararası Sözlü Tarih Çalışması" oldu. Proje kapsamında, 1937-38 yıllarında Dersim'de yaşanan insanlık trajedisinin kuşaklararası aktarım ve algı konusuna odaklanılarak, farklı kuşaklardan 146 kişinin belleklerinde yer aldığı biçimiyle kaydedilmiştir.

2013 yılında "Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları" çalışması kapsamında ise İstanbul'daki Rum, Ermeni ve Musevi mekteplerinin öyküleri emekli olmuş öğretmenler, müdürler, eski ve yeni öğrenciler ile velilerin anlatımları üzerinden kurularak yayına dönüştürülmüştür.

Bunun yanı sıra Devler Planlama Teşkilatı'ndan, İş Bankası'na kadar; bankacılık, sendikacılık, inşaat, kağıt, sabun, yağ, tekstil, matbaa, turizm vb. sektörlerin iktisadi ve sosyal tarihini aktörlerin tanıklıklarıyla kayıt altına alan Tarih Vakfı'nın arşivinde 1300'ün üzerinde tematik ve / veya yaşam öyküsü görüşmesi bulunmaktadır.

1 www.mardinkultur.org

2 http://www.afroturk.org

3 www.tarihvakfi.org.tr/tup/default.asp

Yakın zamanda sözlü tarih çalışmalarını da içeren mekânsal tarih projeleri yürütülmüştür. Uzun yıllar Beykoz'un toplumsal ve ekonomik yapısında önemli bir rolü olan Kundura Fabrikası'nda oluşturulan "Kundura Hafıza", bu önemli endüstriyel alanı daha iyi anlamak ve geçmişte Beykoz Kundura'yı şekillendirmiş, geliştirmiş ve Türkiye ekonomisinde önemli bir yere getirmiş kişilerin anısını yaşatmak için düşünülmüş bir arşiv çalışması olarak dikkate değerdir.[4]

Benzer biçimde bir Cumhuriyet işletmesi olan İzmit SEKA'nın kültürel mirasını korumaya odaklanmış olan "İzmit Seka'nın Dönüşümü Projesi" kapsamında da çok sayıda sözlü tarih görüşmesi gerçekleştirilmiş ve proje sitesinden bazı örnekler sunulmuştur.[5]

Son yıllarda meslek örgütleri de eski yöneticilerinin, kıdemli üyelerinin, alanlarının önemli simalarının deneyim ve tanıklıklarını kayıt altına alma, görüntülü ve yazılı olarak kalıcılaştırma konusunda önemli adımlar atmaya başlamıştır.

Örnek olarak Mimarlar Odası, meslek büyükleri ile yaptıkları sözlü tarih görüşmelerinden oluşturdukları "Mimarlar Odası Tarihinden Portreler" kitaplarını yayınladı.

4 https://www.kundurahafiza.com
5 https://www.izmitteseka.com

Meslek alanında çalışmış, çalışamamış, bir süre çalışmış ayrılmak zorunda kalmış tüm mimar, mühendis, şehir plancısı kadınlara ulaşmak, onların üretimlerini, aktaracakları deneyimleri kayıt altına almak ve görünmeyen tarihi gün yüzüne çıkarmak hedefiyle yola çıkan Türk Mimar ve Mühendis Odaları Birliği bünyesindeki "Kadın Mühendisler, Mimarlar, Şehir Plancıları, Fen Bilimciler ve Teknik Elemanlar Grubu" nun yakın zamanda başlattığı sözlü tarih projesi de bu kapsamda anılmaya değerdir.

Türkiye'de sözlü tarih alanında çalışmaları bulunan kurumlardan bazılarının isimleri aşağıda verilmiştir.

- Kadın Eserleri Kütüphanesi
- Tarih Vakfı
- Sabancı Üniversitesi
- Boğaziçi Üniversitesi
- Mimarlar Odası
- Belgesel Sinemacılar Birliği (BSM)
- Hrant Dink Vakfı
- Bilim ve Sanat Vakfı (BİSAV)
- Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV)
- Çeşitli Üniversitelerdeki akademik çalışmalar-dersler (MSGSÜ, Marmara Ü., Muğla Ü.,İstanbul Ü. vb)
- Yerel STK'lar (ör: Bozcaada Yerel Tarih Müzesi, Kırım Tatarları Araştırma Topluluğu)

2018 yılına kadar devlet ya da vakıf üniversitelerinin bünyesinde sözlü tarih kuram ve uygulamaları daha çok sosyal bilimler bölümlerinde ders olarak açılmakta ve bölüm bazında sözlü tarih araştırmaları yapılmaktaydı. 2000'li yılların başlarında Boğaziçi Üniversitesi'nden bir grup akademisyenin üniversite bünyesinde Sözlü Tarih Araştırma Enstitüsü kurma çabaları sonuçsuz kalmıştır.

26 şubat 2018'de 30344 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan yönetmelikle Türkiye'de ilk kez Sözlü Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur. Merkezin amaçları yayınlanan yönetmeliğin 5. maddesinde şöyle sıralanmaktadır:

a) Yürütülecek projeler aracılığıyla daha önce sözlü tanıklıklarına başvurulmamış, çoğu kamuoyunca tanınmayan, ancak verdikleri bilgiler ile Türkiye Cumhuriyeti tarihine ışık tutulmasına katkıda bulunabilecek kimseler ile yapılan sözlü tarih projeleri sonucunda Merkez bünyesinde orijinal bir sözlü birincil kaynak arşivi teşkil etmek,

b) Merkez bünyesinde sözlü tarih teori ve yöntemleri hakkında Üniversite içinden ve dışından araştırmacılara yönelik eğitim programları ve sözlü tarih konulu sempozyum ve çalıştaylar gibi bilimsel etkinlikler düzenlemek,

c) Tüm bu çalışma ve etkinlikler yoluyla sıradan insanların şahitliklerine dayalı, daha çok katmanlı ve çoğul perspektifli bir tarih yazımının gelişmesine katkıda bulunmak."[6]

3. Sözlü Tarih Görüşmesi

Sözlü tarih yöntemiyle "söyleşi" veya "görüşme" yapmak ile gazetecilikte izlenen temel yöntem olan "röportaj" arasında çok önemli farklılıklar vardır. Her şeyden önce, sözlü tarih görüşmesi yapmak üzere yola çıkan bir araştırmacı derlediği bilgileri uzun soluklu bir araştırmaya kaynak olarak toplamaktadır. Bir diğer önemli fark da görüşmelerin süresi ve soru-cevap tekniğidir. Sözlü tarihte, görüşmeler birer ya da ikişer saatlik dilimlerden oluşan bir dizi söyleşiyi kapsar. Bu hem kaynak kişiyi yormamak hem de karşılıklı olarak, anlatılan olaylar, mekânlar ve kişiler hakkında belli bir düşünme süresine sahip olmak için faydalı olur.

Soru sorma tekniği ise "ucu açık soru" olarak adlandırılan, soru soranın az konuştuğu, ancak sorularıyla kaynak kişiyi uzun anlatılara teşvik ettiği bir soru sorma biçimidir. Burada esas olan, anlatıcıyı yönlendirmemek ve anlatılacak hikayelerin seçimini ve kurgusunu kendisine bırakmaktır. Bunun da temel nedeni öncelikle anlatıcının kendi bakış açısını iletmesine izin vermek ve özellikle hayat hikayesindeki temel noktalar arasındaki geçişleri nasıl yaptığının bir dökümüne ulaşmaktır. Örnek verilecek olursa, "Çocukluğunuz zor bir dönemde mi geçti?" sorusundan ziyade, "Çocukluğunuzu nasıl, nerede geçirdiniz, bize biraz ailenizden söz eder misiniz?" şeklinde bir soruyla yaklaşmak herhangi bir yönlendirmeye meydan vermemesi bakımından tavsiye edilebilir.

Yol gösterici soruların genelde sorulmaması gerekir. Özellikle görüşmenin başında kendi fikirlerinizi belirtirseniz, alacağınız cevap muhtemelen gö-

6 http://www.resmigazete.gov.tr/ eskiler/2018/02/ 20180226-12.htm

rüştüğünüz kişinin duymayı istediğinizi düşündüğü şey olacaktır ve bu da güvenilmez ya da aldatıcı bir tanıklıktır. Bazı istisnalar vardır. Birinin özellikle azınlık olmasından kaynaklanan çok katı görüşleri olduğunu biliyorsanız, görüşmeye başlayabilmek için esas olarak onlara sempati duyduğunuzu göstermeniz gerekebilir. Bir de, çoğunluğun geleneksel olarak onaylamayacağı bazı yanıtları mümkün kılmak için en iyisi hileli bir soru sormak olacaktır: "Birini şiddetle cezalandırmak zorunda kaldığınız bir durumu anlatır mısınız?", "O zamanlar insanların çoğu işlerinden eve malzeme götürüyor muydu?" ya da "Belediye başkanının şimdiki çalışanlarıyla anlaşamadığını, çok zor bir insan olduğunu duydum." Böyle bir soru, "Belediye başkanının çok cömert ve bilgili bir kişi olduğunu biliyorum. Siz de onun hakkında böyle mi düşünürdünüz?" sorusunun aksine görüşülen kişiyi açık bir tepki vermeye teşvik edecektir. Ancak böyle sorular pek çok durumda tehlikeli olabilir ve genelde pek uygun değildir. Soruların çoğu bir cevap önermeyecek sekilde, çok dikkatlice ifade edilmelidir. Örneğin "İşinizden zevk alır mıydınız?" sorusu hileli bir soruyken "İşiniz sever miydiniz, yoksa sevmez miydiniz?" ya da "İşinizle ilgili neler hissederdiniz?" soruları nötr sorulardır.

Kaydedilen görüşmeler tamamlandıktan sonra sözlü tarih araştırmacısının kendi gözlemlerini ve izlenimlerini yazılı olarak kaydetmesi ve mümkünse mekânlar, eşyalar ve fotoğraf albümlerinin analizleriyle desteklenmesi anlatıların çok boyutlu olarak yorumlanmasına olanak tanır.

İdeal olarak, derlenen söyleşinin tümünü ses bandından yazılı bir metne aktarmak ve bunu kaynak kişiye okutturarak, kendisinin yazılı onayını aldıktan sonra kamuya sunmak gerekir. Özellikle görüşülen kişinin tam rızasıyla anlatı metnini kamuya sunmak, sözlü tarihin en temel etik ilkelerinden biridir. Görüşme sırasında söylenmiş olmasına rağmen, pek çok kişi daha sonraları belli bilgilerin kamuyla paylaşılmasını uygun görmeyebilir.

Geniş bir alanda sözlü tarih çalışması yapılacaksa çalışmayı yürütecek ekip ya da ekiplere ihtiyaç vardır. Bu ekiplerin bir araya gelip sözlü tarih konusundaki bilgi ve deneyimlerini paylaşmaları, bu konuda uzmanlaşmış akademisyenlerden destek almaları, konuyla ilgili kitap, broşür ve makaleleri gözden geçirerek kendilerini hazırlamaları yararlı olacaktır. Bu ekiplerin görüşme sonrası durumu gözden geçirerek sorunları gidermenin yollarını aramaları gerekir.

3.1. Sözlü Tarih Görüşmecisinin Sorumlulukları

1- Sözlü tarih çalışmasını yürüten kişiler, bu çalışmanın genel ilke ve prensiplerine uygun davranmalıdır.

2- Geçmişin anlaşılmasında sözlü tarihin ve bunun içerdiği çaba ve maliyetin önemi çerçevesinde, görüşmeciler ve görüşülen kişiler, kalıcı değere sahip belirleyici bilgileri kaydetmeye ve bu bilgileri erişilebilir kılmaya karşılıklı olarak çaba harcamalıdır.

3- Kaynak kişiler (görüşülen kişiler) deneyimleri ve ele alınan konuyla ilgileri esas alınarak seçilmelidir.

4- Görüşmeciler, görüşme yapma becerilerine ve konuyla ilgileri göz önüne alınarak seçilmelidir.

5- Projenin özel ilgilerinden bağımsız olarak, görüşmeciler, başkalarının yararlanabileceğini düşünerek kayıtları daha geniş ve açıklayıcı yapmalıdır.

6- Görüşmeciler, irdeleyici ve kapsayıcı sorularla bilgi içeren bir söyleşiyi yapmaya çalışmalıdır. Görüşmecilerin, kaynak kişinin geçmişi konusunda bilgi sahibi olmaları ve kaynak kişinin üzerinde konuşacağı konularla ilgili, varsa belgeleri ve ikincil kaynakları araştırmış olmaları gerekir.

7- Bazı görüşmelerde kaynak kişi, görüşmenin kayıt altına alınmaması için direnebilir. Mümkün olduğunca kayıt yapılması için kaynak kişi ikna edilmelidir. Görüşmeciler, görüşmelerin koşulları da dahil olmak üzere, hazırlıklarının ve yöntemlerinin eksiksiz biçimde belgelenmesini sağlamalıdır. Görüşmeciler ve olanaklıysa kaynak kişiler, görüşmelerini ve bunların bant çözümlerini gözden geçirip değerlendirmelidir.

8- Kaynak kişilerin izniyle, görüşmeciler, görüşmelerini hem bunları koruyabilecek, hem de genel kullanıma sunabilecek arşive teslim etmelidir. Kaynak kişilere, projenin detayları, nasıl kullanılacağı ayrıntıları ile anlatılmalıdır. İlk kulanım hakları ile ilgili protokol yapılmalıdır. İlk kullanım hakkı görüşmecide kalıyorsa, kamuoyuna açıklanması için gereken süre makul bir zaman dilimi olmalıdır.

9- Görüşmeciler, sözlü tarih yaptıkları topluluklara karşı sorumlu olmalı, ayrılık ve farklılıkları olumsuzluk yaratacak bir biçimde kullanmamalıdır. Görüşmelerin topluluğun erişimine açık olması için elden gelen çabayı göstermelidir.

10- Sözlü tarih görüşmeleri, diğer tarihsel kaynaklara uygulanan özen ve standartlarla kullanılmalı ve anılmalıdır. Kullanıcıların, görüşmecilerin sözlerini bütünlüğü içinde tutma, söylenenleri çarpıtmama ve bağlamı dışında kullanmama sorumluluğu vardır.

Sözlü tarih görüşmesi araçları

4. Sözlü Tarih Projesi

Sözlü tarih, proje çalışmasına özellikle uygundur, çünkü yöntem temelde yaratıcı ve işbirliğine yatkındır. Sözlü kanıtlar bir kez toplandıktan sonra, sadece kütüphane araştırması yapan ve tek başına çalışan geleneksel araştırmacılar tarafından da kullanılabilir. Fakat bu, yöntemin en önemli avantajlarından yoksun kalmak anlamına gelir ki bu, sözlü kanıtlara nerede ihtiyaç varsa sahaya çıkarak orada yeni kanıtlar bulabilmektir. Saha çalışmasının başarılı olması için, görüşme yapılan kişilerle çalışırken mesleki bilgi birikiminin yanı sıra, birtakım insani ve sosyal beceriler şarttır. Bu, her türlü sözlü tarih projesinin işe en başından olağanüstü avantajlarla başladığı anlamına gelir. Daha yaşlıların, uzmanlaşmış olanların ya da en iyi yazanların tekellerine alamayacağı becerilere ihtiyaç vardır, dolayısıyla çok daha eşit temeller üzerinde bir işbirliğine olanak tanır. Sadece entelektüel bir uyarıcı olmakla kalmaz, başkalarının hayatlarına girildiği için derin ve duygusal bir insani deneyim de kazandırır. Ayrıca, sözlü tarih projeleri her yerde yürütülebilir, çünkü her türlü topluluk, iş, aile yaşantısı ve toplumsal ilişkilerden oluşan ve gün ışığına çıkarılmayı bekleyen çok yönlü bir tarihe sahiptir.

Sözlü tarih projeleri, pek çok farklı bağlamda gerçekleşebilir. Bireylerin ya da grupların girişimi olabilirler: Liselerde ve üniversitelerde ya da yetişkin eğitiminde, müzeler ya da topluluk merkezleri tarafından gerçekleştirilebilir. Her türlü insanı konu alabilir: öğrenciler, işsiz ve genç yetişkinler, çalışan ebeveynler ya da yaşlı emekliler. Pek çok ortak özellikleri olsa da her bağlam, kendine özgü avantajları ve sorunlarıyla ayırt edici bir vurguya sahiptir.

Proje: Çalışmanın başarısı açısından ele alınacak konunun projelendirilmesinin önemi büyüktür. Bir sözlü tarih projesinde kaynak kişilerin tespiti, kullanılacak yöntem, aletlerin temini, çalışmanın süresi, mali tablo, elde edilecek ürünün nasıl değerlendirileceği, projede çalışacak arkadaşların belirlenmesi ayrıntılı olarak saptanmalıdır. Başarılı bir çalışma için projede yer alan ekibin devamlılığı da çok önemlidir.

Grup görüşmeleri: Sözlü tarihte tek tek görüşme yapılabileceği gibi grup çalışmaları da yapılabilir. Bu görüşmelerde görüşme planının, konu başlıklarının, soruların önceden görüşmeye katılacaklara verilmesi yararlı olur. Aynı olaya ilişkin farklı anılar arasındaki birbirleriyle çelişen aktarımların karşılaştırılması, değerlendirilmesi, aktarımların ayıklanması (mantıksal tutarsızlıklar, tarih çelişkileri gibi) veya farklılıkların bütünlük içinde ifade edilmesi konusunda çeşitli yöntemler (tartışma tekrarı, yazılı belgelere başvurma, başka tanıklıkları devreye sokma gibi) kullanılabilir.

Görüşme araçlarının seçimi: Görüşme araçları olarak kamera ya da cep telefonu ile video kaydı, ses kayıt cihazı, yaka mikrofonu, gerektiği anda soru formları kullanılabilinir. Kayıt araçlarının, görüşme öncesi ve görüşme sırasında, çalışıp çalışmadığının sık sık kontrol edilmesinde büyük yarar vardır.

Görüşme teknikleri: Sözlü tarih, öncesi, anı ve sonrası olmak üzere üç etaplı bir süreçtir.

Görüşme öncesi: Araştırılacak konu hakkında yapılacak ön çalışma, tarih okumaları, kişi isimleri, olayın kronolojik belirlenmesi, çalışmanın sağlıklı yürümesi için çok önemlidir. Yöneltilecek soruların amaca uygun olması, kaynak kişiyi rahatsız edecek direkt sorulardan mümkün olduğunca kaçınılması gerekir. Amaca uygun sorulardan oluşan bir çerçevenin belirlenerek yazılması gerekir.

Ön hazırlık çalışmalarında alternatif kaynak taraması yapılarak notlar alınmalıdır. Hangi yöntemin kullanılacağı (görüntülü veya yalnız ses kaydı yapma) kaynak kişiyle birlikte saptanmalıdır. Bazı kaynak kişiler görüntülü çalışmadan rahatsız olabilir. Bir döneme tanıklığın direkt o konunun öznesi olan kişi tarafından anlatıldığı unutulmamalıdır. Çalışmanın temel noktası "anlamak" olduğu için, kaynak kişinin olabildiğince rahat olacağı bir ortam yaratılmalıdır.

Görüşme anı: Görüşme yeri ve zamanı çok önemlidir. Kaynak kişinin bu konudaki tercihleri dikkate alınmalıdır. Bir gün boyunca süren görüşmeler yerine daha geniş bir zaman dilimi içinde kısa sürelerle görüşme yapılmasında yarar vardır. Mümkün olduğunca kaynak kişinin anlatması sağlanmalıdır. Sorular kısa olmalı, eksik kaldığı düşünülen yerler, o günkü görüşme sonunda veya bir sonraki görüşmeye başlamadan önce hatırlatılarak açılması sağlanmalıdır. Bu nedenle görüşme bittikten hemen sonra görüşmenin yeniden dinlenmesi, notlar alınması çok önemlidir. Tarihler ve isimler konusunda yapılmış yanlışlıkların anında giderilmesi, çalışmanın daha sağlıklı ve güvenli olarak sürmesini sağlar. Yöneltilecek soruların özelden genele doğru hazırlanması görüşmeciyi rahatlatacaktır. Amacımız konuşmak değil, kaynak kişinin konuşmasını sağlamaktır. Bu nedenle konuşmayı kesmemek, duraklama anını beklemek daha uygundur.

Sözlü tarih görüşmelerinin röportajlardan farklı olduğu unutulmamalıdır. Röportajlarda; görüşmecinin kendi amaçları doğrultusunda etkin bir inisiyatif kullanarak, çarpıcı cümleler yakalamak, görüşlerini doğrulatmak, çapraz sorularla görüştüğü kişiyi sıkıştırarak ondan "laf kapmak" gibi amaçları

olabilir. Oysa sözlü tarih görüşmesinde tersine etkin olması gereken kaynak kişidir. Görüşmecinin amacı onun tanıklıklarını aktarabilmesi için en uygun ortamı yaratmak, aktarımın bütünlüklü biçimde sürmesi için gerekli düzeyde müdahalede bulunarak yol açmak olmalıdır.

Görüşme sonrası: Çalışma tamamlandıktan sonraki en önemli aşamaların birisi de görüşmenin deşifresidir. Ses çözümlerinin olduğu gibi birebir yapılması gerekir. Kaynak kişinin güldüğü veya ağladığı anlar bile deşifrede belirtilmelidir. Orijinal kayıt hiçbir zaman düzeltilmemeli ya da üzerine müdahale edilmemelidir. Olanaklı ise görüşmeyi yapan kişinin çözümleri yapması daha iyi olur. Görüşme anında özellikle isimlerin ve tarihlerin not edilmesi, ses kayıt çözümlerinin yapılmasını kolaylaştırır. Hazırlanan görüşme malzemesinin (dijital dosya, word belgesi vb.) kopyası hemen çıkarılmalıdır. Görüşmenin bir özetinin çıkarılması, daha sonra bu çalışmaya dönüldüğünde, her kaydın içinde ne olduğunun bilinmesini sağlar. Kayıt çözümleri yapıldıktan sonra, sözlü tarihteki temel ilke kaynak kişinin talebi doğrultusunda hareket etmektir. Görüşme bittikten sonra daha rahat bir ortamda yapılan sohbetlerin yararı vardır. Kaynak kişinin gösterebileceği bir fotoğraf veya başka bir belge, hatıra eşyası gibi nesneler, bu konular üzerine anlatılan bir anı, yeni bilgilere ulaşılmasına yardımcı olabilir. Görüşmedeki orjinal kayıtların saklanması önemlidir.

- Kayıt Çözümleme /Deşifre İşlemi:

Katılımcılar Hakkında Bilgiler:

1- Görüşmecinin ve kaynak kişinin adları ve soyadları, bandın, özetin, bant çözümünün ve katalog malzemelerinin üzerine açık şekilde yazılmalıdır.

2- Kaynak kişi hakkında doğru biyografik bilgi yazılmalıdır.

- Görüşme Bilgisi:

1- Kullanım için elde edilen kayıtlar, deşifre metinler, zaman göstergeleri, özetler, görüşme anında alınmış notlar ve diğer malzemeler proje bütünlüğü içinde arşivlenmelidir.

2- Görüşmenin tarihi ve yeri, saati belirtilmelidir.

3- Görüşmecinin görüşme hazırlığı, sorduğu sorular, yapılmışsa özetler mutlaka korunmalıdır.

4- Kaynak kişi ile yapılmış protokol örneği bu malzemenin yanında olmalıdır.

- Görüşme Kaydı Bilgisi:

1- Esas kayıt alınan bant, dijital dosya vb. korunması tam sağlanmalıdır.

2- Her hangi bir orijinal veya çoğaltılmış bant ve /veya dijital dosya işlenmiş, yeniden düzenlenmiş, kesilmiş veya herhangi bir biçimde bölümlere ayrılmışsa, bu yapılan işlemin kaydı olmalıdır.

3- Kayıtların kullanımı konusunda kısıtlama konuluyorsa mutlaka belirtilmelidir. (Bazı hallerde özellikle isimlerin geçtiği kayıtlarda kaynak kişi kısıtlama isteyebilir)

- Görüşme Kaydı Çözüm Bilgileri:

Çözülen kaydı kimin çözdüğü, kimin denetlediği, kimin düzenlediği, varsa tashih yapan vb. ayrıntılı biçimde tarihleri ile belirtilmelidir. Görüşmede, kaynak kişiden tamamlayıcı materyal, resim vb. alınmış ise raporda yazılmalıdır.

Tüm bunların ışığında, sözlü tarih çalışmasında kullanabileceğimiz, kayıt öncesi ve sonrası doldurulmasında büyük yarar olan örnek metin şöyle olabilir,

Sözlü Tarih Projesi

Kaynak kişi

Cinsiyeti

Doğum Yılı

Görüşme Tarihinde Yaşı

Doğum Yeri

Mesleği

İşe Başlama Tarihi

Çalışma Süresi

Emekli ve Emeklilik Tarihi

Görüşen

Deşifre Eden

Redaksiyon

Süre Toplam

Görüşme Yeri

Görüşme Tarihi

Bir projede tanıklık edilecek olayların ve süreçlerin tarihleri üzerinden, on yılları bulan bir süre geçmiş olabilir. Bu durumda projenin tasarlanmasında ve yürütülmesinde, bellek tazelemesi yönünden, özgül yöntemsel yaklaşımları zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan;

a) Grup halinde tarih sohbetlerinin organize edilmesi

b) İlgili yazılı belgelerin kendilerine iletilmesinin sağlaması,

c) Soru listelerinin gönderilmesinin ardından tek tek görüşmelerin yapılması,

d) Eleştirel irdeleme için tek tek görüşme sonuçlarının grup halinde sözlü tarih ilkeleri çerçevesinde yeniden ele alınması düşünülebilir.

4- Görüşmecilere ve kaynak kişilere karşı, çalışmalarıyla ilgili, atıfta bulunulma ve kullanılma biçimlerinin tümüyle uygun bir hakbilirlik gösterilmelidir.

Uluslararası Sözlü Tarih Topluluğu Tarafından İlan Edilmiş Sözlü Tarih Görüşmeleri İçin Temel Etik İlkeler

Sözlü Tarih Derneği, geçmiş olay ve yaşamlara katılmış kişilerle yapılan görüşmeler aracılığıyla tarihsel bilgiyi toplamanın ve korumanın bir yöntemi olarak sözlü tarihi yaymayı amaçlar. Özgün, faydalı ve güvenilir kaynak materyallerin yaratılması ve korunması için belirli ilke, hak, teknik standart ve sorumlulukları yerine getirmeye yönelik olarak sözlü tarih araştırması yapanları ve ondan yararlananları teşvik eder. Bu sorumlulukların arasında; görüşmeye katılan kişilere ve disipline karşı sorumluluklar olduğu kadar sponsor kuruluşlar ile görüşmeciler arasındaki karşılıklı sorumluluklar da yer alır.

Farklı amaçlara sahip kişiler ve sponsor kuruluşlar çok çeşitli nedenlerle sözlü tarih görüşmeleri yaparlar: arşiv kayıtları oluşturmak, tekil araştırmalar yapmak, topluluk projeleri ile kurumsal projeler gerçekleştirmek ve yayınlarla medya prodüksiyonlarında kullanmak amacıyla. Bu ilke ve standartlar sözlü tarih pratiklerini yaşama geçirmek için genel bir çerçeve sağlasalar da, uygulama esnasında farklı sözlü tarih projelerinin yapısına göre değişiklik gösterebilirler. Görüşmelerin hangi amaçla yapıldığına bakmaksızın, sözlü tarih görüşmeleri eleştirel sorgulamayı ve toplumsal sorumluluğu benimseyerek ve bu çabanın etkileşimsel ve öznel yapısının bilincine vararak gerçekleştirilmelidir.

Görüşme Yapılan Kişilere Karşı Sorumluluklar

1. Görüşme yapılan kişiler, genel olarak sözlü tarihin amaçları ve yöntemleri ile katılacakları projenin amaçlarına ve hangi alanlarda kullanılmasının beklendiğine yönelik olarak bilgilendirilmelidirler.

2. Kurgu, erişim kısıtlamaları, telif hakları, kullanım önceliği, lisans ve elektronik dağıtım olasılıkları da dahil olmak üzere, kayıtların tasarruf ve dağıtım potansiyellerine yönelik, sözlü tarih sürecindeki karşılıklı haklar konusunda bilgilendirilmelidirler.

3. Görüşme yapılan kişiler, kendilerinden yasal bir belge imzalamalarının isteneceği konusunda bilgilendirilmelidirler. Görüşme yapılan kişiler kullanılması için izin verene kadar görüşmeler gizli kalmalıdır.

4. Görüşmeciler, yayımlanma garantisi, kamuya açıldıktan sonra görüşmelerin kullanımı üzerinde denetim hakkının verilmesi gibi yerine getiremeyecekleri sözler vermemelidirler. Bununla birlikte, görüşmelerin her türlü kullanımında görüşme yapılan kişinin yaptığı anlaşmayı korumak için çaba gösterilmelidir.

5. Görüşmeler, görüşme yapılan kişiyle daha önce yapılan anlaşmalara uygun bir biçimde yürütülmelidir ve bu anlaşmalar arşivlenme amacıyla belgelenmelidir.

6. Görüşmeciler projenin hedefleriyle görüşme yapılan kişilerin bakış açıları arasında bir denge kurmaya çalışmalıdırlar. Toplumsal ve kültürel çeşitliliğe ve ırk, cinsiyet, sınıf, etnisite, yaş, din ve cinsel yönelimlere karşı duyarlı olmalıdırlar. Görüşme yapılan kişileri, kendi tarz ve dillerinde yanıt vermeleri ve kendilerini ilgilendiren konuları ele almaları konusunda teşvik etmelidirler. Yapılan görüşmeler, araştırmayla ilgili tüm konuları kapsamalıdır ve yüzeysel yanıtlarla yetinilmemelidir.

7. Görüşmeciler, görüşme yapılan kişilerin kötüye kullanılma olasılığına karşı dikkatli olmalı ve görüşmelerin kullanım biçimlerine karşı hassasiyeti elden bırakmamalıdırlar. Görüşmeciler, görüşme yapılan kişilerin belli konularda konuşmama, görüşmeye başka insanların katılmamasını talep etme ve hatta isim vermeme hakkına saygı duymalıdırlar. Görüşmeciler, görüşme yapılan kişilerin tümüne bu seçenekleri net bir biçimde aktarmalıdırlar.

8. Görüşmeciler, görüşme yapılan kişilerin seslerini, diğer sesleri ve aynı zamanda görsel imgeleri de net bir biçimde kaydetmek için olanakları dahilindeki en iyi kayıt cihazını kullanmalıdırlar.

9. Yeni teknolojilerin hızlı gelişimi göz önüne alındığında, görüşme yapılan kişiler, kendileriyle yapılan görüşmelerin çok sayıda olası kullanım biçimleri hakkında bilgilendirilmelidirler.

10. Görüşme kayıtlarının ve kopyalarının kullanımlarının görüşme yapılan kişiyle yapılan anlaşmaya hem harfiyen, hem de bu anlaşmanın içeriğine uygun olmasını sağlamak için iyi niyetli çabalar gösterilmelidir.

Halka ve Disipline Karşı Sorumluluklar

1. Sözlü tarihçilerin, işlerini yaparlarken yüksek meslek standartlarına uymak ve ilgili oldukları çeşitli disiplin ve mesleklerin standartlarını yükseltmek gibi sorumlulukları vardır.

2. Geçmişi anlamak konusunda sözlü tarihin öneminin ve sözlü tarih için harcanan çaba ve bedellerin bilincinde olarak, görüşmeciler ve görüşme yapılan kişiler karşılıklı olarak görüşmelerin kalıcı bir değere sahip olabilmesi ve bu görüşmelere ulaşmanın mümkün olması için bilgileri kaydetmek üzere gayret göstermelidirler.

3. Görüşme yapılan kişiler, söz konusu konuyla ilgili deneyimleri bağlamında seçilmelidir.

4. Görüşmeciler, hem görüşme yapma becerilerine, hem de mesleki yeterliliğe ve söz konusu konuyla ilgili bilgiye sahip olmalıdır.

5. Projenin özgül konularından bağımsız olarak görüşmeciler, başkalarının da yararlanabilmesi için görüşmelerin mümkün olduğunca bütünlüklü kayıtlarını oluşturabilmek amacıyla araştırmayı odak noktasının ötesine taşımaya çalışmalıdırlar.

6. Görüşme yapan kişiler, konuşmayı yönlendirerek bilgi veren bir diyalogun oluşması için çaba göstermelidirler. Görüşme yapılan kişilerin birikimlerine dair bilgi edinmelidirler ve mümkün olduğu durumlarda, görüşme yapılan kişilerin konuşabilecekleri konularla ilgili dokümanları ve ikincil kaynakları dikkatlice incelemelidirler.

7. Görüşmeciler, görüşme yapılan kişilerin seslerini ve eğer mümkünse görüntülerini de net bir biçimde kaydetmek için olanakları dahilindeki en iyi kayıt cihazını kullanmak için çaba göstermelidirler. Aynı zamanda, eğer mümkünse, görüşme yapılan kişinin sahip olabileceği, fotoğraf, basılı materyalleri ve diğer sesli ve hareketli görüntü kayıtlarını da toplamalı ve kaydetmelidirler.

8. Görüşmeciler, görüşmenin koşulları da dahil olmak üzere, görüşmeyi hazırlama süreçlerinin ve yöntemlerini tam olarak belgelemelidirler.

9. Görüşmeciler ve eğer mümkünse görüşme yapılan kişiler, bunlardan çıkarılan özet ve kopyalar da dahil olmak üzere görüşmeleri gözden geçirmeli ve değerlendirmelidirler.

10. Görüşmeciler, görüşme yapılan kişilerden izin alarak görüşmeleri, hem saklamak, hem de genel kullanıma açmak için bir arşiv merkezinde tutmalıdırlar. Görüşmeciler projenin hedeflerini ve sponsor ve finansör kuruluşların kim olduğu da dahil olmak üzere projenin temel bilgilerini görüşme yapılan kişilere aktarmalıdırlar. Görüşmeciler, gerekli yasal tüzük düzenlemelerini belirleyebilmek için, görüşmeleri yapmadan önce arşiv merkezleriyle birlikte çalışmayı tercih etmelidirler. Eğer görüşmeciler görüşmeleri ilk kez kendileri kullanmak istiyorlarsa, bunu görüşmeleri halka açmadan önce makul bir süre boyunca yapmalıdırlar.

11. Görüşmeciler sözlü tarih çalışmalarını yürüttükleri topluluklara karşı duyarlı bir biçimde davranmalı ve onlara düşüncesizce üretilmiş stereotipleri ve uygunsuz bir kötü şöhreti dayatmamaya çalışmalıdırlar. Görüşmeciler, toplulukların görüşmelere ulaşabilmesi için ellerinden gelen bütün çabaları göstermelidirler.

12. Sözlü tarih görüşmelerinin kullanılmasında ve alıntılanmasında diğer tarihsel kaynaklara uygulanan özen ve standartlar uygulanmalıdır. Alıntı yapanlar, görüşme yapılan kişilerin konuşmalarının bütünlüğünü korumak, ifadelerini yanlış bir biçimde temsil etmemek ve bağlam dışı kullanmamak gibi sorumlulukları vardır.

13. Sözlü tarih projelerinin finansör ya da sponsor kaynakları bu projelerden ortaya çıkan bütün sergilerde, medya sunumlarında ya da yayınlarda açıklanmalıdır.

14. Görüşmeciler ve sözlü tarih programları, çalışmalarına verilebilecek ödülleri ve onanmayı görüşme yapılan kişilerle ve onların topluluklarıyla nasıl paylaşacaklarını dikkatlice düşünmelidirler.

Sponsor ve Arşiv Kuruluşlarının Sorumlulukları

1. Sözlü tarih arşivlerine sponsorluk yapan kuruluşların görüşme yapılan kişilere, görüşmecilere, disipline ve halka karşı, sözlü tarih görüşmelerinin ve benzer materyallerin oluşturulmasında ve arşivlenmesinde yüksek teknik, mesleki ve ahlaki standartları uygulamak gibi sorumlulukları vardır.

2. Görüşme yapılan kişilerin koşullarına tabi olan sponsor kuruluşların (ya da bireylerin): kolayca kullanabilen kayıtları hazırlamak ve saklamak; saklama ve yayınlama ile ilgili hızla gelişen teknolojilere ayak uydurmak; bütün görüşmelerin oluşturulmasına ve işlenmesine ilişkin eksiksiz kayıtlar tutmak ve görüşmeleri isimlendirmek, indekslemek ve kataloglamak gibi sorumlulukları vardır.

3. Sponsor kuruluşlar ve arşivler, görüşmelerin araştırmacıların kullanımına açık olduğunu elektronik dağıtım biçimleri de dahil olmak üzere, çeşitli araçlar vasıtasıyla yaymalıdırlar.

4. Misyonlarının ve kaynaklarının parametreleri dahilinde, arşiv kurumları bağımsız araştırmacıların yaptığı görüşmeleri bir araya getirmeli ve araştırmacılara gerekli yasal anlaşmalar konusunda yardımcı olmalıdırlar.

5. Sponsor kuruluşlar görüşmecilere eğitim vermelidirler. Bu eğitim: gerçeğe sadık kalan (high fidelity) ve mümkün olan durumlarda diğer sesli ve hareketli görüntülerin nasıl kaydedileceğine ilişkin temel eğitimi içermeli; programın hedeflerini anlatmalı; görüşmelerin bütün ahlaki ve yasal etmenlerine ilişkin bilgi vermeli ve görüşmecilerin programa ve görüşme yapacakları kişilere karşı sorumluluklarını anlatmalıdırlar.

6. Görüşmeciler ve görüşme yapılan kişilerin çalışmaları, her türlü alıntı ya da kullanımda uygun bir biçimde kaynak olarak gösterilmelidir.

7. Arşivler, başta yeni teknolojilerin kullanıldıkları olmak üzere, görüşme kayıtlarının ve kopyalarının kullanımlarının görüşme yapılan kişiyle imzalanan anlaşmaya hem harfiyen, hem de bu anlaşmanın içeriğine uygun olmasını sağlamak için iyi niyetli çabalar göstermelidirler.

Kaynakça

1. Geçmişin Sesi, P. Thompson, Tarih Yakfı Yurt Yayını, İstanbul, 1999.
2. Geçmişin İzleri, Esra Danacıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
3. Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar: Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları, Yay. Haz. Aynur İlyasoğlu, Gülay Kayacan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2006.
4. Sözlü Tarih Atölyesi Eğitim Notları, Haz: Ebru Soytemel, Gülay Kayacan, 2004.
5. Esra Danacıoğlu-Gülay Kayacan Salt Galata Sözlü Tarih Atölyesi Notları, 2016.
6. http://tarihvakfi.org.tr/Proje/sozlutarihcalismalari/12
7. http://tarihvakfi.org.tr/Proje/tarihvakfindasozlutarih/1027

EKLER

Yaşam Öyküsü Görüşme Eksenleri

Yaşam öykülerinin kaydedileceği görüşmeler sekiz ana eksende gerçekleştirilir:

I. Kişinin İçine Doğduğu Ortam :

Çocukluk, Ev–İçi Ritüeller, Yaşam Mekânları, Aile Etkinlikleri

Çocukluğun geçtiği ortam, anne ve babayla ilişkiler, anne ve babanın birbirleriyle olan ilişkileri, evde yaşayan diğer kişiler (varsa akrabalar, hizmetliler, evlat edinilmiş kişiler vb.), büyükanne ve büyükbabalarla ilişkiler, anne ve babanın onlarla iletişimi, destek biçimleri, kardeşler, kardeşlerin birbiriyle iletişimi, aile içi sorunların çözümlenme biçimleri, anne – baba boşanması, anne – babanın varsa ikinci evlilikleri, bu evlilikler içinde çocuğun yaşamı, etkilenişi, ebeveyn kaybı, bu durumun yarattığı yeni koşullar, hısım-akraba ilişkileri, konuklar, geliş ve kalış süreleri, nedenleri, sıklığı; Komşular, komşuluk ilişkileri; Ailenin eğlenme biçimleri, kadınlara mahsus eğlenceler, erkeklere mahsus eğlenceler, kır eğlenceleri, piknikler, akşam gezmeleri, bayramlar, doğum günleri, düğün ve cenazeler, çocukluk oyunları, oyuncaklar, harçlıklar; Çocukluktaki dini inanışlar - dini bayramlar, batıl inançlar; Evin kullanımı, evin içinde ona ayrılan mekânın tasviri, mobilyalar, diğer eşyalar – gramofon, radyo, buzdolabı, ilk kullanım, ilk izlenimler – aydınlanma, ısınma, yıkanma, odaların kullanımı, mutfak, yeme alışkanlıkları, çatal, bıçak, masa kullanımı, öğünler, yemekler, evde üretilen yiyecekler, tüketim alışkanlıkları, alışveriş vb.

II. Semt / Mahalle, Kent:

Sokaklar, çarşılar, eğlence yerleri, sinemalar, değişik cemaatler, değişik cemaatlerin birbirleriyle ilişkileri, semtin / kentin renkli simaları, kent içi ulaşım - şehirlerarası ulaşım; Kentte resmi törenler, memurlar, Cumhuriyet baloları vb., kentte güvenlik, sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri, ibadet yerleri, hamamlar, fırınlar, görülen diğer kentler, vb. konularda izlenimler.

III. Eğitim, İlk Gençlik Dönemi, Kadın – Erkek İlişkileri:

Okunulan okullar, öğretmenler, okulla ve öğretmenlerle ilişkiler, ders çalışma, okulda ödüllendirme, cezalandırma, yaramazlıklar, diğer öğrencilerle ilişkiler, farklı gelir gruplarına mensup ailelerden gelen öğrencilerin eğitim ortamındaki konumları: izlenimler, okulda gıda yardımı, yardımın nereden geldiği, spor, halkevleri vb. derneklerdeki etkinliklere katılım, politik gruplar (katılım), kulüpler, yaz tatilleri, eğitim döneminde çalışma (tarımsal, aile üretimi, tarım dışı, vb.), eğitim nedeniyle evden uzaklaşma, kalınan yer, ortam, destekleyen kişi ve/veya kurumlar; Karşı cinsle ilişkiler, tanışma biçimleri, ailelerin flörte bakışı, gidilen yerler vs.)

IV. Çalışma Yaşamı ve Meslek:

Meslek seçimi, Meslek seçiminde özgürlük ve imkânlar, sırasıyla yapılan işler (gelir getirici, gelir getirmeyen), son yapılan işe başlayış, işin tanımı, çalışma koşulları, çalışma koşullarının zaman içinde değişimi, çalışma saatleri, iş arkadaşlıkları, ast-üst ilişkileri, işe ve iş yerine dair aidiyet duygusu, yapılan işten alınan tatmin ya da tatminsizlik, sendikalaşma, çalışmanın sosyal imkânlar sağlayıp sağlamaması; Ailenin gelir düzeyi ve bu gelirin paylaşımı: Varsa ailedeki diğer çalışanlar, evde toplanan kazancın paylaşımı, geçiminin üstlenildiği bireyler, kazancın sağladığı yaşam düzeyi (çevresindeki ve toplumdaki gruplara kıyasla), çalışmama seçeneğinin var olup olmaması, ekonomik sıkıntılar, bu dönemlerdeki borçlanma ve destek alma biçimleri, işsizlik dönemleri, nedenleri, bu dönemlerde geçinme yolları vb.)

V. Evlilik, Aile Kurma ve Çocuklar:

Tanışma ve tanıştırılma biçimleri, evlilik kararı, ailelerin tutumu, katkılar – engellemeler, nişan, nikah, düğün, balayı, ailelerin katkı biçimleri; Çocukların doğumu ve büyütülmeleri, doğumun nerede hangi şartlar altında gerçekleştiği, doğum sonrası sağlık sorunları olup olmadığı (kadınlar için),

kadının çocuk doğurma ve çocuk sayısındaki inisiyatifi, çocukların isimlerinin belirlenmesi, doğum kontrolü, aile planlaması; Eşlerin ev yaşamının tasviri, kendi evliliğiyle ilgili değerlendirme, çocuklarla iletişim, günlük hayatın akışında eşlerin birbirleriyle ilişkileri-diyalog / diyalogsuzluk, evde işlerin paylaşımı, çocukların eğitimiyle ilgili düşünceler, çocuklar için hayal edilen gelecek, bu konuda aile içinde farklı düşünceler, boşanma, yeniden evlenme, ayrı yaşama, bu dönemde çocuklarla iletişim, bu dönemin getirdiği yaşam koşulları vb .

VI. Sağlık:

Çocukluktan itibaren geçirilen hastalıklar ve tedavi koşulları, ailede uygulanan geleneksel tedavi yöntemleri, çocuk hastalıkları tedavisinde kendi deneyimi ve çocukları için tercih ettiği tedavi yöntemleri, salgın hastalıklar, menopoz (kadınlar için) vb.

VII. Siyasi Yaşama Katılım Alanları:

Milli Mücadele Yılları, Cumhuriyet'in getirdiği yeni uygulamalar, Atatürk'ün ölümü, tek partili yıllar, II. Dünya Savaşı yılları, savaşın ekonomik ve toplumsal hayata etkileri, tek partiden çok partili hayata geçiş, partiler, kişinin siyasal yaşama katılım biçimleri, 1950, 1957 seçimleri, Kore Savaşı, DP-CHP çekişmeleri ve toplumsal gruplaşmalar, askeri yönetim dönemleri, 1980 sonrası siyasi gelişmeler, kişinin yakın çevresinde yaşanan olaylar, kentteki yöneticilerden renkli simalar, kişilerin yakın çevresinden çıkan siyasi kişilikler, siyasi olaylar ve etkileri, vb.

VIII. Yaşlılık, Çalışma Yaşamı Sonrası, Emeklilik:

Çalışılan yıllarla emekliliğin karşılaştırılması, çalışırken emeklilikten beklentiler ve bugünkü durum, emeklilik döneminde zamanın kullanımı, eşlerin birbirleriyle ilişkilerinde değişim, yaşlılıkta çocuklarla ve torunlarla iletişim, yaşlılık döneminin getirdiği imkânlar ve sorunlar, vb.

Bütün bu konu başlıklarında oluşturulacak soruların kişinin yaşam öyküsünün anlatımının içine yedirilerek sorulması, anlatım boyunca derinleştirilerek, ayrıntılı bir hale kavuşturulması beklenir. Bu görüşmelerin her birinin yaklaşık 3-8 saat süreceği öngörülmektedir. Görüşülen kişilerin aile albümlerinde yer alan fotoğraflar çoğaltılılabilir.

Sözlü Tarih İçin Türkçe Kaynaklardan Örnekler

Paul THOMPSON, Geçmişin Sesi, (çev. Şehnaz Layıkel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999. 277 s.

Esra DANACIOĞLU, Geçmişin İzleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008. 215 s. (2.Basım)

Aynur İLYASOĞLU-Gülay KAYACAN, (Yayına Hazırlayanlar) Kuşaklar, Deneyimler Tanıklıklar: Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

Bülent BİLMEZ, Gülay KAYACAN, Şükrü ASLAN, Toplumsal Bellek, Kuşaklararası Aktarım ve Algı: Dersim '38'i Hatırlamak, Tarih Vakfı, İstanbul, 2011.

Stephen, CAUNCE, Yerel Tarih ve Yerel Tarihçi, (çeviren: Bilmez Bülent Can-Alper Yalçınkaya), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, 235 s.

İlhami ALGÖR, Ma Sekerdo Gardaş-N'etmişiz Gardaş Dersim 38 Tanıklıkları, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.

Ramazan ARAS, "Göç ve Hafıza: Bir Süryani-Kürt Kasabasında Sözlü Tarih Anlatıları" Leyla NEYZİ (Der.), Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 273-302 .

Ayşe Gül ALTINAY-Fethiye EVCEN, Torunlar, Metis Yay, İstanbul, 2012.

Ferda BALANCAR (Der.) Sessizliğin Sesi; Türkiyeli Ermeniler Konuşuyor, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

Ferda BALANCAR (Der.) Sessizliğin Sesi II; Diyarbakırlı Ermeniler Konuşuyor, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.

Mustafa SEVER, Aksu BORA, Mine GÖĞÜŞ ve diğerleri, Cumhuriyette Çocuktular, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Pelin BÖKE, İzmir 1922, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007

Emel AKAL, Kızıl Feministler; Bir Sözlü Tarih Çalışması, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Ayşe DURAKBAŞA, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın Ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Erkek Kimliği ve "Münevver Erkekler", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s .29.

Nezahat-Kasım GÜNDOĞAN, Dersim'in Kayıp Kızları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Renee HIRSCHON, Mübadele Çocukları, çev. Serpil Çağlayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, 245 s.

Aynur İLYASOĞLU, "Mustafa Kemal Paşa Mahallesi'nde Bir Sözlü Tarih Projesi, Ümraniye'den İnsan Manzaraları", İstanbul Dergisi, Ekim 1997, s.92.

Aynur İLYASOĞLU, "Türkiye Kadın Tarihinin Araştırılmasında Yöntem Sorunları ve Sözlü Tarih", İnsan, Toplum, Bilim, Der. Kuvvet Lordoğlu, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996, 317 s.

Aynur İLYASOĞLU, Kadın Çalışmalarında Sözlü Tarih Yaklaşımının Türkiye'de Kadın Araştırmaları Alanında Getirebileceği Açılımlar Üzerine", Toplum ve Bilim, sayı 75, Kış 1997, s. 162.

Aynur İLYASOĞLU "Cumhuriyetle Yaşıt Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarında Kadınlık Durumları, Deneyimler, Öznellik", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 193.

Aynur İLYASOĞLU- Ebru SOYTEMEL, "Sosyolojik Bilginin Kaynağına Dönüşü, Semt Girişimleri ve Sözlü Tarih Araştırmacılığı", İstanbul Dergisi, Ocak 2002, s. 40. 112-116.-

Gülay KAYACAN, "Sözlü Tarih Yaklaşımının Sağladığı Bir Olanak: Anı Terapisi", İstanbul Dergisi, Kış Sayısı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.

Ayşegül KOMSUOĞLU- Birsen ÖRS, Kimliği Unutulmayanlarla Kurgulamak: Anadolu Ermenilerinin Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul'a Göçü", Leyla NEYZİ (Der.), Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s.217-246.

E. David KYYING, - A. Marty MYRON, Yanıbaşımızdaki Tarih, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, 130 s.

Nadire MATER, Memedin Kitabı, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.

Leyla NEYZİ- Haydar DARICI, Özgürüm Ama Mecburiyet Var Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Leyla NEYZİ, Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları, İş Bankası Yay. İstanbul, 2011 .

Leyla NEYZİ-Kharatyan ARAQELYAN Birbirimizi Konuşmak; Türkiye ve Ermenistan'da Kişisel Bellek Anlatıları, DW International Bonn, 2010 http://www.anadolukultur.org/images/UserFiles/ Documents/Editor/Birbirimizle_Konusmak.pdf.

Leyla NEYZİ, İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, 221s.

Leyla NEYZİ (Der.), Ben Kimim? Türkiye'de Sözlü Tarih, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Arzu ÖZTÜRKMEN ; “Milli Bayramlar: Şekli ve Hatırası-I”, Toplumsal Tarih, Cilt: 5, Sayı: 28(Nisan 1996), s. 29 – 35.

Arzu ÖZTÜRKMEN; “ Yeni Bir Disiplin Olarak Sözlü Tarih”, Toplum ve Bilim, 91(Kış 2002), s. 1.

Penelope PAPAILIAS, “Mülteci Belleği veya Bir Yunan Kurumu Üzerine Notlar”, Hatırladıkları ve

Unuttuklarıyla Türkiye’nin Toplumsal Hafızası, (Ed.Esra Özyürek), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 267-297

Laurence RITTER-Max SIVASLIYAN, Kılıç Artıkları: Türkiye’nin Gizli ve Müslümanlaşmış Ermenileri, İstanbul, Hrant Dink Vakfı Yayınları, 2012.

John TOSH, Tarihin Peşinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008 (3.basım), (sözlü tarihle ilgili bölüm, s.190-213).

Cihan TUĞAL, “1915 Hatıraları ve Ermeni Kimliği’nin İnşası”, Hatırladıkları ve Unuttuklarıyla Türkiye’nin Toplumsal Hafızası, (Ed. Esra Özyürek), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 127-152.

Adnan ÇELİK-Namık Kemal ÖRS, 1915 Diyarbakır, Yüzyıllık Ah; Toplumsal Hafızanın İzinde, İstanbul, İsmail Beşikçi Vakfı yay. 2015.

Ozan TORUN (Yayına Hazırlayan), Alplerden Kafkasya’ya Kars Peynirciliğinin 150 Yıllık Tarihi, Tarih Vakfı ile Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği, SERKA, Ankara, 2014.

Ferda BALANCAR (Der.), Sessizliğin Sesi - Türkiyeli Ermeniler Konuşuyor, Hrant Dink Vakfı Yay., İstanbul, 2014.

Ferda BALANCAR (Der.), Sessizliğin Sesi II-Diyarbakırlı Ermeniler Konuşuyor, Hrant Dink Vakfı Yay., İstanbul, 2014.

Mehtap TOSUN-Özgür BAL, “’Yol’da Kurulan Kimlik: Dersim Ermenileri”, Dersim’i Parantezden Çıkarmak: Dersim Sempozyumunun Ardından, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.131-175.

Pınar Melis YERSALI PARMAKSIZ, Türk Modernleşmesinde Kadınlar, İmge Kitapevi Yay., İstanbul, 2017.

Svetlana ALEKSİYEVİÇ, İkinci El Zaman - Kızıl İnsanın Sonu, Kafka Yay. 2016.

Svetlana ALEKSİYEVİÇ, Savaşın Yüzünde Kadın Yok, Kafka Yay. 2016.

Svetlana ALEKSİYEVİÇ, Çernobil Duası-Geleceğin Tarihi, Kafka Yay. 2017.

Svetlana ALEKSİYEVİÇ, Çinko Çocuklar, Kafka Yay. 2018.

KÜLTÜREL ÇOĞULLUK VE KOLEKTİF HAKLAR

KÜLTÜREL ÇOĞULLUK VE KOLEKTİF HAKLAR

2 Aralık 2001 tarihinde Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO) Paris'te toplanan 31. Genel Kurul oturumunda *Kültürel Çeşitlilik Üzerine UNESCO Evrensel Bildirgesi*, nadir rastlanan bir durum olarak oy birliğiyle kabul edildi. Bildirgenin *Kimlik, Çeşitlilik ve Çoğulluk* başlıklı ilk bölümünde "kültürel çeşitlilik", insanlığın ortak mirası olarak tanımlandı ve biyolojik çeşitlilik doğa için ne kadar önemliyse, kültürel çeşitliliğin de insanlık için o denli önemli olduğu vurgusu yapıldı.

Bildirgenin bir parçası olan *Kültürel Çeşitlilik Üzerine UNESCO Evrensel Bildirgesinin Uygulanması için Eylem Planının Ana Hatları* başlıklı kısmında ise "Kültürel hakların kapsamının insan haklarının bütünleyici bir parçası olarak anlama ve netleştirme yolunda daha ileri noktalara varma[k]" kültürel çeşitlilik yararına atılacak adımlardan biri olarak tanımlandı. Türkiye'nin de içinde olduğu üye devletler tarafından UNESCO genel sekreterliğinin, bu Eylem Planında bahsedilen amaçları, UNESCO programlarının uygulanması esnasında dikkate alması önerisinde bulundu.

Irksal, dinsel ya da dilsel azınlıklara ait kişilere atıfta bulunulan ilk uluslararası metin olan 1919 tarihli Versay Barış Anlaşması'ndan neredeyse bir yüzyıl sonra gelinen noktayı göstermek açısından önemli olan UNESCO Bildirgesi, ilerleyen sayfalarda ele alınacağı üzere kültürel hakları liberal bir yorumla bireysel bir insan hakkı şeklinde ele almakla birlikte kültürel çeşitliliği hak kavramıyla birlikte anan önemli bir metindir. Metinde, bu bölümün konusu olan "kültür", "kültürel çeşitlilik", "kültürel haklar" gibi kavramlara atıfta bulunulmakta, dahası bu kavramlara dair kısa ve net açıklamalar getirilmeye çalışılmaktadır.

Tek başına kullanıldığında dahi oldukça karmaşık bir tartışma konusu olan "kültür" kavramı bizim başlığımızda olduğu gibi "çoğulluk", "kolektivite" ve "hak" gibi kendi içlerinde çokanlamlı ve tartışmalı başka kavramlarla bir araya geldiğinde içinden çıkılması güç bir karmaşaya düşme ihtimali ortaya çıkar. Bahsettiğimiz kavramlar gündelik yaşamda oldukça sık kullanıma sahip, hemen herkes tarafından net olarak anlaşıldığı düşünülen, üzerinde tam bir uzlaşı varmışçasına tereddütsüz kullanılan kavramlar olsa da durum genellikle bunun tersidir. Bunların, farklı bağlamlarda aynı kişiler tarafından dahi farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılması sık rastlanan bir durumdur.

Dolayısıyla, kültürel çoğulluk ve kolektif haklar konusuna giriş niteliğinde bir metne başlarken kimi temel kavramların tanımlanması faydalı bir giriş olacaktır. Daha sonra bu kavramlar ışığında, konuyla ilgili hukuki metinler bağlamında kültürel hakların "kolektif kullanımı" konusu tartışılacaktır.

1. Kültür Nedir?

Raymond Williams (2012, s. 105), kültür kavramı üzerine bir çalışmasında kelimenin "İngiliz dilindeki en karmaşık iki üç kelimeden biri" olduğunu vurgular. Ona göre bu karmaşanın sebebi kelimenin çetrefil tarihsel gelişimine ve pek çok farklı disiplinde önemli kavramlar için kullanılmasına bağlıdır. Kavram Türkçede de "kültür mantarı", "kültürel çalışmalar", "kültürlü/kültürsüz insan", "kültür kitapları" tamlamalarında olduğu gibi bir sıfat; "Türk kültürü", "Kürt kültürü", "Arap kültürü" gibi ulusal veya etnik nitelik taşıyan bir ad ya da "kültürlenmek" gibi bir fiil şeklinde kullanılabilmektedir. Bir çırpıda akla gelebilecek düzinelerce başka kullanım, bu karmaşanın Türkçeye de taşındığını göstermeye yetecektir.

Latincede yerleşmek, (toprağı) işlemek, korumak, onur ve tapınç gibi anlamlara gelen *Colere* sözünden türeyen ve pek çok dile küçük değişiklikler-

le geçen *kültür*[7] kelimesi 19. yüzyılda beşerî ve sosyal bilimlerin gelişmeye başlamasıyla birlikte bugünkü anlamlarını kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla, genellikle çok eski olduğu düşünülen ve her zaman söz dağarcığımızın bir parçası olmuşçasına rahat kullanılan bu kavram hem tartışmalı, hem de görece yeni bir kavramdır.

19. yüzyılın ortalarından itibaren kavramsallaştırılmaya başlanan terim ilk olarak Edward B. Tylor (1871), tarafından *uygarlık*[8] ile aynı anlama gelecek şekilde "toplumun bir üyesi olarak insan tarafından edinilen bilgi, inanç, sanat, ahlaki değerler, yasa, görenek ve her türlü başka alışkanlıkları kapsayan karmaşık bütün" olarak tanımlanır. Tylor, bu karmaşık bütünün bileşenlerini genel olarak *aşağı* ve *yukarı* kültür aşamaları şeklinde adlandırdığı kademeli bir kültürel gelişmişlik skalasına yerleştirir. Ona göre her bir kültür kendine özgü endüstriyel, entelektüel, siyasal ve ahlaki gelişim aşamalarına sahiptir. Tylor'ın Amerikalı çağdaşı Lewis H. Morgan (1994: 70) da kültürü benzer şekilde *yabanıllık* ile *uygarlık* arasında yedi gelişimsel döneme ayırır ve uygarlık dönemini en üst kültürel aşama olarak kaydeder. Morgan'ın bu gelişimsel/evrimsel aşamalara ayrılmış kültür anlayışı, daha sonra Marksizm'in kurucuları Marx ve Engels tarafından da benimsenecek ve Marksizm'de tarihli / tarihsiz halklar ayrımına temel oluşturarak Sovyet ulusçuluğuna kadar uzanan çizgiyi oluşturacaktır.

20. yüzyılın başlarında Tylor ve Morgan'ın evrimci kültür anlayışının karşısında Amerikalı antropolog Franz Boas (1940: 255), "tarihsel tikelci" bir kültür anlayışı geliştirir ve kültürü buluşlar, ekonomik yaşam, sosyal yapı, sanat, din ve ahlaki değerler gibi özelliklerin tarihsel süreçler tarafından şekillendirilen tümleşik bir bütünü olarak tanımlar. Boas'ın öğrencileri Kroeber ve Kluchohn (1952: 118), onun tarihsel tikelcilik anlayışını devam ettirmekle birlikte kültürün bir insan etkileşimi içerisinde öğrenildiğini ve bu anlamıyla hayvanlar da dahil herhangi bir topluluk içinde var olabilen başka davranışsal örüntülerden ayrıldığını savunur. Böylece kültürün öğrenilen ve paylaşılan niteliğine atıfta bulunmuş olur. Kroeber kültür için, antropologlar tarafından tanımlanan bir değerler kümesi (Kroeber ve Kluckhohn, 1952: 104) şeklinde özet bir tanım yapar. Aynı dönemde yaşayan ve 1944'te "bilimsel bir kültür teorisi" geliştirmek düşüncesiyle bu isimde bir kitap yazan Malinowski (1992: 66), kültürü "kullanım ve tüketim maddelerinden, çeşitli

7 İngilizce ve Fransızca culture; İtalyanca cultura; Rusça культура [kultura]

8 Bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü, medeniyet (www.tdk.org.tr); İngilizce *civilization*.

halk gruplarının yapısal hak ve görevlerinden, insan düşünce ve becerilerinden, inanç ve alışkanlıklarından oluşan tümel bütün" olarak tanımladı.

Kültür kavramına dair bu özet açıklama ve tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere kültür, gruplara içkindir, ancak ve ancak gruplar ile birlikte anlamlıdır. Yerel veya etnik bir topluluk, bir ulus ya da bir sosyal grubu başkalarından ayırt eden özelliklere atıfta bulunur. Bu anlamıyla, büyük ya da küçük herhangi bir gruba ait olmayan bireysel bir kültürden bahsetmek olası değildir. Kültürün bu özelliği daha sonra üzerinde duracağımız bireysel ve kolektif haklar ikiliğinin daha iyi anlaşılması açısından önem arz eder.

Kısaca kültür, bir grup içindeki insanlar arası etkileşimden, dahası insan gruplarının birbirleriyle ve doğayla etkileşimlerinden ortaya çıkan somut ve soyut değerlerden oluşan bir bütün olarak tanımlanabilir. İnsanlar arası ve insan / doğa arası bir etkileşimden ortaya çıkması kültüre tarihsel ve coğrafi olarak koşullanmış yapısını kazandıran özelliğidir. İşte bu özellik, aynı insan kapasitesinin sonucu olmakla birlikte görece farklı kültürleri biricik ve değerli kılan özelliktir.

2. Kültürel Çeşitlilik

Kültürel çeşitlilik, yukarıda bahsettiğimiz tarihsel ve coğrafi koşullanmışlığın bir sonucu olarak ortaya çıkan, farklı kültürlerin bir arada bulunmasını ifade eden bir kavramdır. Ulus devletin ortaya çıkışından sonra kültürel olarak homojen, tek tip bir toplum hayali tüm dünyada yaygın olarak arzulanan bir durum haline gelmiş olsa da çeşitlilik insanlığın yeryüzündeki varoluş şeklidir.

Dünyada bugün konuşulmakta olan dillerin tam bir sayısını vermek mümkün olmamakla birlikte Summer Institute of Linguistics (SIL) tarafından yürütülen yoğun dil araştırmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan *Ethnologue: Languages of the World*'da 116 farklı dil ailesine mensup 6909 dil listelenmektedir (Lewis, 2009).

Bütün bu diller patent yasalarıyla korunmayan, tek bir kişiye değil fakat bir topluma ait olan ve başka hiçbir yerde yazılı olmayan bir yerel bilgi birikimini kendi içinde barındırmaktadır (Harrison, 2010). Bu dillerin her biri farklı bir kültüre karşılık gelmekte ve bir dilde ifade edilebilen kimi kültürel pratikler, düşünceler ya da yerel bilgiler her zaman başka bir dile doğrudan çevrilememektedir. Dilsel çeşitlilik bizlere insan zihninin işleyişine dair eşsiz bilgiler

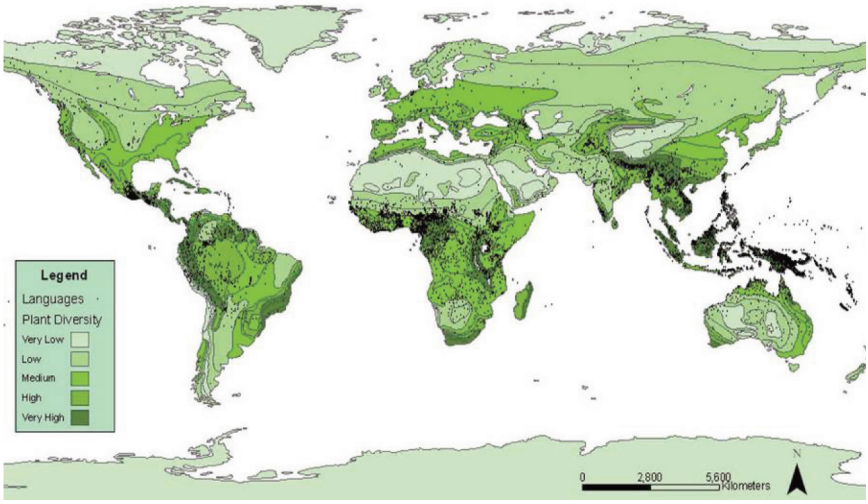
sunmaktadır çünkü dil, insan topluluklarının deneyimlerini düzenleme ve sınıflandırma şekillerini gösteren eşsiz bir kayıt sistemidir (Nettle ve Romaine, 2000: 11). Bugün konuşulmakta olan binlerce dil, insanlaşma sürecinin en azından bir bölümü boyunca elde edilmiş pek çok insani birikimi kendi içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda her bir dil farklı bir hayatta kalma şeklinin ifadesi, farklı bir dünya tasarımıdır.

Ekolojik dilbilim alanında yapılan çalışmalar dünyadaki dilsel çeşitlilik ve biyolojik çeşitlilik arasında da bir bağlantı olduğunu düşündürmektedir. Tablo 1'de görülebileceği gibi dünyada biyolojik çeşitliliğin en yoğun olduğu 17 ülkenin 7'si aynı zamanda dilsel çeşitliliğinde en fazla olduğu 9 ülke arasında yer almaktadır.

	En Yüksek Biyolojik Çeşitliliğe Sahip Ülkeler	En Yüksek Dilsel Çeşitliliğe Sahip Ülkeler
Afrika	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Demokratik Kongo Cumhuriyeti
		Kamerun
		Nijerya
	Madagaskar	
	Güney Afrika	
Amerika	Brezilya	Brezilya
	Kolombiya	
	Ekvador	
	Meksika	Meksika
	Peru	
	ABD	
	Venezuela	
Asya	Çin	
	Hindistan	Hindistan
	Endonezya	Endonezya
	Malezya	
	Filipinler	
Pasifik	Avustralya	Avustralya
	Papua Yeni Gine	Papua Yeni Gine

Tablo 1: Biyolojik ve dilsel çeşitliliğin en yüksek olduğu ülkeler. (Skutnabb-Kangas, T., Maffi, L., ve Harmon, D. , 2003).

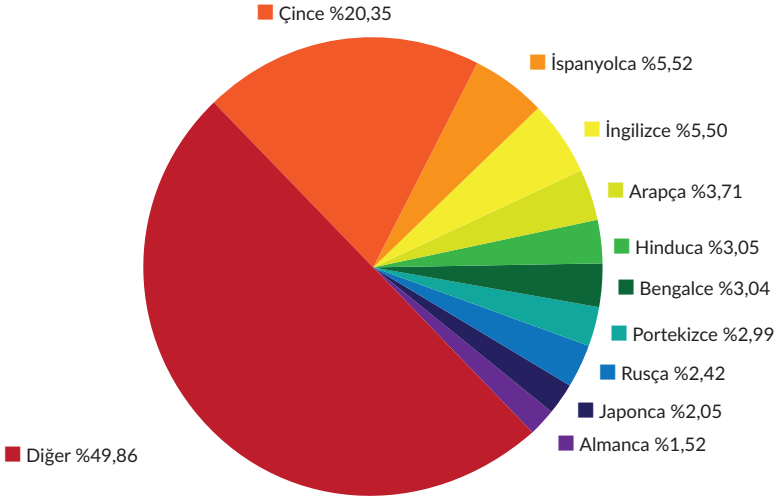
Dahası en fazla sayıda endemik dilin bulunduğu 25 ülkenin 16'sı aynı zamanda en fazla sayıda endemik omurgalı canlının da bulunduğu ülkeler listesinde yer almaktadır (Skutnabb-Kangas, Maffi ve Harmon, 2003: 39). Dolayısıyla, bu dilsel ve kültürel çeşitliliğin korunması, kültürel ve dilsel kodlar yoluyla yerli halkların yaşadıkları bölgelerdeki biyolojik çeşitlilikle ilgili belleklerine işlenmiş olan bilginin ve bu yolla biyolojik çeşitlilik ile bu çeşitlilikten yararlanma şekillerinin korunması anlamına gelmektedir. İşte bu yüzden her bir dilin nesilden nesile aktarılmaya devam etmesi, birer anadili olarak kullanılmaya devam etmesi belirli bir kültür içinde kimliklenmiş insanlar için öznel bir anlam ve değer taşımanın ötesinde evrensel bir değer de taşır.

Harita 1: *Bitkisel ve Dilsel Çeşitlilik*[9]

Ne yazık ki, dünyada hüküm sürmekte olan mevcut politik süreçler bu çeşitliliği yok etme eğilimindedir. Dünyada konuşulmakta olan 7000 civarındaki dilin büyük bir kısmı biyolojik çeşitliliğin yok oluş hızından çok daha büyük bir hızla yok olmaya devam etmektedir. Bugün bilinen balık türlerinin % 5'i, bitkilerin % 8'i kuşların % 11'i ve memelilerin % 18'i yok olma tehlikesiyle karşı karşıyayken, yaşayan dillerin % 40'ından fazlası hâlihazırda yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır (Harrison, 2010).

9 Yeşil renk açıktan koyuya doğru artan çeşitliliği göstermekte siyah noktaların yoğunluğu dilsel çeşitliliğin yüksek olduğu yerleri göstermektedir. Kaynak: http://www.terralingua.org/wp-content/uploads/2011/04/plants_

Grafik 1: *En yaygın kullanılan 10 dili konuşanların dünya nüfusuna oranı*[10]

Ethnologue'a göre, bilinen 6909 dilden en yaygın kullanılan 10 tanesi dünya nüfusunun yarısı tarafından konuşulurken 6899 dil geri kalan nüfus tarafından konuşulmaktadır. Tek başına bu veri dahi kimi diller için durumun vahametini ortaya koymaya yetse de, kötü haber sadece bundan ibaret değildir. Dillerin % 55'ini konuşan sayısı 10.000 kişinin altındadır ve bu dillerin çok büyük bir kısmının önümüzdeki 100 yıl içinde kaybolacağı düşünülmektedir.

Nüfus Aralığı	Diller			Konuşan Sayısı		
	Sayı	Oran	Kümülatif	Sayı	Oran	Kümülatif
100.000.000 - 999.999.999	8	0,1	%0,1	2.308.548.848	38,73721	%38,73721
10.000.000 - 99.999.999	77	1,1	%1,2	2.346.900.757	39,38076	%78,11797
1.000.000 - 9.999.999	304	4,4	%5,6	951.916.458	15,97306	%94,09103
100.000 - 999.999	895	13,0	%18,6	283.116.716	4,75067	%98,84170
10.000 - 99.999	1.824	26,4	%45,0	60.780.797	1,01990	%99,86160
1.000 - 9.999	2.014	29,2	%74,1	7.773.810	0,13044	%99,99204
100 – 999	1.038	15,0	%89,2	461.250	0,00774	%99,99978
10 – 99	339	4,9	%94,1	12.560	0,00021	%99,99999
1 – 9	133	1,9	%96,0	521	0,00001	%100,00000
Bilinmeyen	277	4,0	%100,0			
Toplam	6.909	100,0		5.959.511.717	100,00000	

Tablo 2: Anadili olarak konuşanların sayısına göre dillerin dağılımı[11]

10 Grafikte kullanılan veriler Lewis, M. P. (Ed.) *Ethnologue: Languages of the World*'den uyarlanmıştır.

11 Tablodaki veriler Lewis, M. P. (Ed.) *Ethnologue: Languages of the World*'den uyarlanmıştır.

Dillerin ve kültürlerin kaybolma nedenlerini ise dört ana başlık altında toplamak mümkündür (Austin ve Sallabank, 2011: 5):

- doğal afetler, kıtlık, hastalıklar
- savaşlar ve soykırımlar
- *ulusal birlik* adı altında açık baskı ya da asimilasyon
- kültürel / politik / ekonomik üstünlük

Belirli durumlarda bu nedenlerden sadece birisi söz konusu olduğu gibi birkaç nedenin bir arada bulunması da mümkündür. Dünyanın pek çok ülkesinde azınlıklara yönelik baskı ve asimilasyon politikaları bu azınlıkların kültürel ve ekonomik alanda da ezilmeleriyle sonuçlanarak işgücünün etnikleşmesi sonucunu doğurur. Yasal düzenlemeler aracılığıyla kamusal alandan uzaklaştırılan azınlık dilleri, özellikle göç yoluyla içine girdikleri topluluk içinde güvencesiz ve düşük ücretli işler yapan dezavantajlı grupların "düşük statüsüyle" özdeşleşir ve değersizleşir. Böylece, sadece kamusal alandan değil, sosyo-ekonomik alandan da dışlanmış olur.

Sayısı binlerle ifade edilen bu dilsel çeşitliliğe rağmen dünyada kullanılan resmi dillerin sayısı, devletlerin resmen kabul ettiği yerel ve azınlık dilleri de dâhil olmak üzere 350 civarındadır (Levinson ve Christensen, 1996: 74). Kaldı ki resmi dil olarak kabul edilseler dahi, bu 350 dilin büyük bir kısmı demografik, ekonomik ve politik olarak o ülkelerde yaygın kullanıma sahip dillerin baskısı ve dolayısıyla yok olma tehdidi altındadır. Dilsel ve kültürel haklar uluslararası sistem içerisinde birçok uluslararası belgeyle "güvence" altına alınmış olmasına rağmen, pek çok ülke bu belgelerdeki azınlıklarla ilgili bölümlere çekinceler koymakta, kendi içlerindeki kültürel çeşitliliği yok saymakta, bunun da ötesinde sistematik asimilasyon politikalarıyla azınlıkları yok etmeye devam etmektedir. Diğer taraftan, ulus-devletlerin çağdaş işleyiş şeklini ifade eden bir durum olarak küresel kapitalizm koşullarında kapitalist pazara gittikçe daha fazla dâhil olan yerel kültürler görüntüde yerelliklerini korurken özgünlüklerini hızla kaybetmektedir.

3. Tekçiliğe Karşı Çoğulculuk

Benedict Anderson (2011: 20) "hayal edilmiş bir siyasal topluluk" olarak tanımladığı ulusun 18. yüzyıl sonlarına doğru yaratılan ve yaratıldıktan sonra "modüler" hale gelerek farklı coğrafyalara yayılan bir kültürel yapım olduğu-

nu savunur. Ona göre bu kültürel ürün farklı bilinç derecelerine sahip olabilir, farklı siyasal ve ideolojik kümelenmeler içerebilir. İşte bu farklı kümelenmeler modern devletin başat örgütlenme şekli olan ulus devlet modeline temel teşkil eder.

Ulus kavramına benzer bir perspektiften yaklaşan Gellner (2008), ulusçuluğun devlet tarafından korunan ve eğitime dayalı yüksek bir kültüre dayanan bir toplumsal örgütlenmenin sonucu olduğunu savunur. Bu oluşum süreci içinde asgari bir büyüklüğe sahip olması gerektiğini iddia ettiği devlet, çok sayıda kültürden ancak bir kısmına dayanmak zorundadır. Kısacası ulus devlet, siyasi sınırların kültürel sınırlarla örtüşmesin gerektiğini varsayan özel bir devlet şeklidir (Eriksen, 2002: 66).

1789 Fransa'sında devrimci doktrin halk ve devleti neredeyse aynı şeyler olarak ortaya koyar. Halkın egemenliği böylece devlette somutlaşırken, devletin idari aygıtı da sınırları içindeki nüfusu homojenleştirme, halkın "ulusal / milli" duygularını güçlendirme amacına hizmet eder (Dieckhoff ve Jaffrelot, 2010: 12). Devlet, kendi yaratımı olduğu halde ironik olarak devletin kurucusu olduğu düşünülen bir ulus lehine kendi sınırları içinde var olan "öteki" kültürleri yok etme eğilimindedir.

Ulus devletin bahsedilen bu tekleştirme, daha açık bir ifadeyle yok etme eğilimi kültürel çeşitliliğe sahip devletlerde genellikle dirençle karşılaşmıştır çünkü yukarıda alıntılanan "modüler" yapısı nedeniyle tüm dünyada yayılmış olan milliyetçilik sadece çoğunlukta olan değil aynı zamanda azınlıkta olan kültürel grubun da ideolojisi haline gelir. Bunun sonucu ise ulus devletin genellikle anti-demokratik uygulamalar tarafından derinleştirilen meşruiyet krizidir.

4. Çokkültürlülük mü Kültürel Çoğulluk mu?

Birbirinden farklı etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel grupların yaşadığı ve bu farklı grupların tamamının veya bir kısmının, baskın olan ulusal kültürle birlikte ya da ona rağmen kendi varlıklarını ve farklılıklarını devam ettirmeyi arzuladıkları ülkelerde çeşitliliğe yönelik farklı politikalar benimsenmiştir. Fransa, Türkiye, Almanya gibi ülkelerde farklı şekillerde olmakla birlikte çeşitlilik yok sayılıp azınlıkların ulusal kültüre asimile olmaları istenirken, Birleşik Devletler, İsviçre ve Avustralya gibi ülkelerde kültürel çeşitlilik bir gerçeklik olarak kabul edilmiş ve bu çeşitliliğin nasıl devam ettirileceğine dair normlar geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bu noktada, farklı kültürlerin bir arada bulunma halini ifade etmek için kullanılan kültürel çeşitlilikten farklı olarak siyasal anlamlarla yüklü "kültürel çoğulluk" ve "çokkültürlülük" kavramlarından bahsetmek gerekir.

İlk bakışta aynı anlama geldiği izlenimi yaratan ve sıklıkla birbiri yerine kullanılan "kültürel çoğulluk" ve "çokkültürlülük" kavramları çeşitliliği olumlamakla birlikte birbirinden oldukça farklı iki siyasal tutuma karşılık gelir. Bu iki kavramdan birincisinin, kaba hatlarıyla Birinci Dünya Savaşı'ndan tüm dünyada kimlik siyasetinin büyük bir yükselişe geçtiği 1960'lı yıllara kadarki dönemde ulus devletlerdeki azınlık ve çeşitlilik sorunlarına yönelik temel yaklaşımları karakterize ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kültürel çoğulluk, ortak değerler etrafında örgütlenmiş daha geniş bir toplum içerisinde farklılıklarını korurken bir arada yaşayan daha küçük gruplara atfen kullanılır ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında kullanılmaya başlanmış, özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemde azınlık sorunlarıyla bağlantılı bir şekilde yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla, ancak 1970'lerden sonra ortaya çıkarak çok uluslu sistem içinde yaygınlaşması 1990'ların sonlarını bulan çokkültürlülük kavramından yarım yüzyıl daha geriye giden bir tarihe sahiptir. Çokkültürlülük ise 1970'lerde Kanada'da ülkenin geri kalanından farklı olarak Fransızca konuşulan bir eyalet olan Quebec sorununun çözümüne yönelik bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.

Kültürel çoğulculuğun önemli özelliklerinden biri, kültürün evrenselci bir bakış açısıyla ele alınmasıdır. Açıklayıcı olmak gerekirse kültürel çoğulluk, gruplar arasında farklılıklar yerine benzerliklere vurgu yapar ve bir arada yaşama olanaklarını asıl artıracak olan şeyin yaratılacak ortak kültürel değerler olduğuna vurgu yapar. Örneğin, farklılıkların olduğu bir tolumda ortak bir dil olması gerekir. Karşılıklı etkileşim aracılığıyla oluşacak ortak bir kültürün üretilebilmesi için gerekli yaratıcı süreçler ancak bu şekilde sağlanabilir.

Kültürel çoğulculuğun asıl amacının ulus devlet modeli içinde ortaya çıkan gruplar arası anlaşmazlıkları önleyerek veya çözüme kavuşturarak ulusun devamını sağlamak olduğu düşünüldüğünde ortak bir dile sahip olmak kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelir. Gellner'in (2018: 128) modern devletin temelinde yattığını söylediği "geçerli bir yüksek kültürü" yaratabilmek ya da ayakta tutabilmek ancak bu ortak dil temelinde mümkündür. Aksi halde ulus parçalanacak ya da farklı etnik grupların savaş alanına dönüşecektir (O'Sullivan, 1994: 41).

Diğer taraftan, Kymlicka'nın (2020) "azınlık haklarının liberal teorisi" olarak adlandırdığı çokkültürcülük, evrensel değerlerden çok farklılıklara vurgu yapar. Ona göre, çokkültürlü bir toplumun özneleri gruplar değil, bireylerdir ve "kolektif hak" terimi grup farklarına dayalı yurttaşlık biçimlerini nitelemekte pek kullanışlı değildir. Dolayısıyla grup farklarına dayalı yurttaşlığın birçok biçimi gruplar tarafından kolektif olarak değil, bireyler tarafından uygulanır. Örneğin, Kanada'da Fransızca konuşan yurttaşlar tarafından federal mahkemelerde Fransızca konuşma hakkı yurttaşlara verilmiş bir haktır.

Ancak kültürel hakların sadece bireyler tarafından kullanılabileceğini savunan Kymlicka'ya eleştirel yaklaşan ve çokkültürcülüğü savunan kuramcılar da vardır. Bunlardan önemli bir tanesi olan Parekh (1998: 275) gruplar tarafından topluca kullanılabilecek ve bireyler tarafından, kullanımı gruplara devredilebilecek bir grup hak olduğunu savunur.

Elbette çeşitliliğe yönelik bu iki temel politik yaklaşım bahsedilen ulus devletlerin tarihleri boyunca aynı çizgide olmamış, farklı tarihsel kırılma noktalarında değişikliğe uğrayarak bugünkü biçimlerini almışlardır.

5. Kültürel Haklar Bireysel mi Kolektif mi?

İster çokkültürlülük isterse kültürel çoğulluk olarak adlandırılsın, kültürel çeşitliliğin ve bir arada yaşamanın koşullarının normatif olarak düzenlenmesine yönelik yaklaşımlarda kültürel haklar konusuna bireysel ve kolektif olmak üzere kabaca iki açıdan yaklaşılır.

Kültürel haklar konusu özellikle uluslararası hukuksal metinler olmak üzere pek çok durumda bireysel bağlamda ele alınmakta ve bir kolektivite olarak grup haklarından ya da kültürel haklardan bahsetmek yerine, kültürel gruplara üye olan bireylerin kullanabileceği haklar şeklinde anılmaktadır.

Diğer taraftan, kültürel hakların, kültürün ancak bir grup içinde var olabileceği ve grup üyeleri arasındaki etkileşim sonucunda aktarılarak sürdürülebileceği gerçeğinden hareketle kolektif olarak kullanılabilecek haklar olduğunu savunan bir anlayış da vardır.

Hak kavramı, aydınlanmanın bir ürünü olup artık tanrının dünyadaki temsilcisi olan kralın tebaasının değil, ortak bir vatan üzerinde yaşayan eşit yurttaşlar olarak sahip olunan bireysel hak ve özgürlüklerin öne çıkarıldığı liberal düşüncede büyük bir öneme sahiptir. Bireysel hakları kolektif hakların

karşısına koyan retoriğin anlamsızlığına değinen Kymlicka'ya göre (1998: 73; 87) "kolektif haklar" nitelemesi belirsiz bir ifade olup ona göre "grup farkına dayalı yurttaşlığın birçok biçimi aslında bireyler tarafından uygulanır."

Oysa daha önce bahsettiğimiz gibi kültür, mutlak surette bir gruba içkindir ve gruptan bağımsız bir kültürel oluşum ya da aktarım söz konusu olamayacağı gibi, her grup mutlak surette bir kültüre sahiptir. Bugüne kadar dünya üzerinde kültürü olmayan herhangi bir insan grubu tanımlanmamıştır. İnsanların birbiriyle ve doğayla etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan kültürün bireysel olarak yaşanabilmesi, kültüre sahip olmaktan kaynaklı kültürel hakların kullanımının bireysel boyutta ele alınabilmesi kültürün kolektif doğasına aykırı bir durum ortaya çıkarır. Dolayısıyla, kültürel haklar 1) iktisadi ve toplumsal haklardan ayrı düşünülemez, 2) bireylere değil, kolektivitelere taalluk eder ve 3) grubun kendi yazgısını tayin hakkına sahip olması hasebiyle de siyasaldır (Özbudun, 2010: 97).

Öte yandan, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 2. maddesinde, "Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beyannamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebil[eceği]" (Resmi Gazete, 1949, S. 16199) ifade edilmektedir. Ancak, hiçbir fark gözetmeksizin eşitlik öngören bu maddenin gerçek anlamda ve tam olarak uygulanabilmesi, mutlak olarak bazı ön şartlar gerektirir. Bildirge ile güvence altına alınmış olan sağlık hakkı, ifade hakkı, bilme hakkı, hukuk önünde eşitlik hakkı ve kendini geliştirme hakkı gibi ilk bakışta bireysel olarak kullanılabileceği düşünülen haklar, ancak kültürel yaşam içinde edindiğimiz kimi özelliklere atıfla anlamlıdır.

Kendini ifade edebilme hakkı ya da özgürlüğü ancak insanın bir dilsel grup içinde edindiği kendi anadilini kullanabilmesi halinde gerçekleşebilecek bir haktır. Aynı şekilde sağlı hakkının ön şartı pek çok durumda anadilini kullanarak kendini ifade etme durumunda tam olarak kullanılabilecek bir hak olarak ortaya çıkar. Her şahsın sahip olduğu temel haklardan birisi olarak tanımlanan bilme hakkı için de aynı ön şartın olduğu muhakkaktır.

Dolayısıyla sadece kültürel gruplara has ayırt edici özelliklerin, farklılıkların korunması değil, aynı zamanda pek çok durumda bireysel nitelikleriyle ortaya çıkan kimi temel hak ve özgürlüklerin sağlanabilmesi de kolektif bir hakkın kullanımını zorunlu kılmaktadır.

6. Bir Kolektivite Olarak Azınlıklar

19. Yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreğini içine alan yarım yüzyıllık süre, Avrupa ve Asya ile yakın coğrafyalarda büyük imparatorlukların parçalandığı, büyük savaşlar ve bu savaşların yarattığı yıkım nedeniyle kitlesel göçlerin oldukça yoğun yaşandığı bir dönem olmuştur. 19. Yüzyılda, bir İslam imparatorluğu olan Osmanlı'dan daha büyük bir nüfusa sahip olan Rusya'da Bolşevik Devrimi sonrasında, imparatorluk bakiyesi olan halklar bir sosyalist uluslar federasyonu içinde bir arada tutulurken, Osmanlı tam bir yıkıma uğramış, Birinci Dünya Savaşı sonrasında elde kalan son topraklar olan Anadolu'da içeriye ve dışarıya büyük kitlesel nüfus hareketleri yaşanmıştır.

Osmanlı açısından büyük toprak kayıplarıyla karakterize olan bu dönemde, Yusuf Akçura'nın (2008) "üç tarz-ı siyaset" başlığı altında özetlediği Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük ideolojilerinden sonuncusu gelip gelmiştir. 1800'lü yıllarda gelişmeye başlayan ve İttihat ve Terakki ile özdeşleşen Türk milliyetçiliği yeni kurulan ulus devletin ideolojisi haline gelerek Türk etnisitesine dayalı bir Türk devleti yükselmiştir.

Bu gelişmelerin yanı sıra Avusturya-Macaristan, Alman İmparatorluğu gibi imparatorlukların dağılması, Türkiye de dahil olmak üzere neredeyse tüm Avrupa ülkelerinde büyük ulusal azınlıkların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu önemli sonucun, yeni kurulan Türk devletinin yanı sıra kalabalık Müslüman ve Türk nüfusları barındıran Yunanistan ve Bulgaristan gibi başka yeni ulus devletler üzerinde de önemli etkileri olmuştur.

Ulusal azınlıklar, yeni ulus devletlerin doğal uzantısı olarak kabul edilen azınlıklardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesinin konusu haline gelen olan gruplar işte bu azınlıklardır.

Kültürel çoğulluk kavramının ortaya çıktığı yer olan Birleşik Devletler bahsedilen dönemde savaş koşullarından aynı derinlikte etkilenmekle birlikte, büyük oranda savaşın kendi toprakları üzerinde yaşanmamış olmasından kaynaklı olarak çok farklı bir süreçten geçmiştir. Ağırlıklı olarak Beyaz Anglo-Sakson Protestanlardan oluşan ve Amerikanlaşma konusunda fazla direnç göstermeyen eski, kurucu göçmenler ile 1890 ve 1915 yılları arasındaki çeyrek yüzyıllık süre içinde ABD'ye gelen yaklaşık 13 milyonluk yeni ve kültürel olarak çok daha çeşitli göçmen kitlesi arasında bir karşıtlık

meydana gelmiştir. Daha çok kol emeğine dayalı işlerde çalışarak kentlerin kenar mahallelerinde yoğunlaşan ve Amerikan ulusuna entegrasyon konusunda eskiler kadar şanslı ve başarılı olamayan yeni göçmenlerin zorla da olsa Amerikanlaştırılması ve özellikle Anglo-Sakson kökenli olmayan yeni göçmenlere yönelik kotalar getirilmesi gibi politikalar savunulmaya başlanmıştır (Ratner, 1984: 185).

"Kültürel çoğulluk" işte bu koşullar altında yeni gelenlerin kendi kültürel varlıklarıyla Amerikan yaşamına dahil olmalarının uzun vadede toplumsal uyumu arttırarak Amerikan yaşamına demokratik anlamda daha büyük katkı sağlayacağı düşüncesi üzerine kurulmuştur. (Kallen, 1924). Kavram, ilk olarak 1915 yılında Horaca M. Kallen (1915) tarafından "eri(t)me potası" kavramıyla özdeşleşen Amerikanlaş(tır)ma'ya alternatif bir model olarak kullanılmıştır.

Aynı yıllar, Kuzey Batı Avrupa'da ulusal sorunun yoğun olarak tartışıldığı bir dönem olmuştur. Her ne kadar Marx ve Engels ulusal sorun üzerinde fazla durmamış olsa da dünyadaki ilk sosyalist devrimin yaşandığı Rusya'da ve Doğu Avrupa sosyalistleri arasında bu, yaygın olarak tartışılan bir konu olmuştur. Bolşevik devriminin iki önemli lideri Lenin ve Stalin, azınlıklar meselesini farklı ulusların proleter sınıfları arasındaki bir ittifaklar meselesi olarak ele almıştır. ABD başkanı Wilson, 11 Şubat 1918 tarihli Kongre konuşmasında "Kendi kaderini tayin hakkı öylesine bir söz değil, uygulanma zorunluluğu olan bir ilkedir" derken Lenin, (1992: 80) "Öteki sorunlarda olduğu gibi ulusların kendi kaderlerini tayin etme sorununda da, bizim her şeyden önce ilgilendiğimiz nokta, belirli bir ulusun içinde, proletaryanın kendi kaderini tayin etmesidir." demektedir.

Dolayısıyla her ne kadar dinsel azınlıkların hakları bağlamında azınlık hakları 1552 tarihli Passau ve 1555 tarihli Ausburg Din Anlaşmalarıyla birlikte bundan yaklaşık 350 yıl önce uluslararası metinlere girmiş olsa da (Aydın, 2009: 2) azınlık, dolayısıyla da azınlık hakları meselesi temel olarak kuramsal arka planı Amerika Birleşik Devletleri'nden yayılan modern bir mesele olarak görünürlük kazanmıştır.

Azınlıklar ve azınlık hakları meselesinin uluslararası arenada yaygın olarak ele alınmaya başlaması, Birinci Dünya Savaşı sonlarına denk gelmektedir. Bu savaş sonrasında "azınlıkların korunması, sınırların yeniden çizilmesine bağlı olarak, Avrupa'da genel bir sorun olarak benimsenmiştir" (Çavuşoğlu, 2001: 21). Savaşın sonuçlarından bir tanesi olarak Avrupa devletlerinin sı-

nırlarının yeniden çizilmesi ve bu yeni sınırlardan hoşnut olmayan grupların ortaya çıkmış olması nedeniyle, hoşnutsuz gruplar arasında olası savaşların önlenmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Milletler Cemiyeti'nin (MC) kuruluşu işte bu sürece denk gelir. MC'nin bu süreç içindeki misyonu bu grupların üyelerine tanınacak yurttaşlık ve siyasi eşitlik hakları sayesinde ulusal ayrılıkçı hareketlerin önlenmesidir (İnanç, 2004: 18).

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda devletler arasında etnik, kültürel, dilsel ve dinsel grupların karşılıklı olarak himaye edilmesine yönelik hükümlerin yer aldığı pek çok anlaşma yapılmıştır. Azınlık kavramının kendisi doğrudan kullanılmamış olsa da uluslararası belgelerde çoğunluk olan kültürel gruptan farklı gruplara atıf yapılması ilk olarak 1919 tarihli Versay Barış Konferansı'ndadır (Aydın, 2009: 5). Konferans sonrasında imzalanan barış antlaşmalarında bir azınlık tanımlaması yapılmamış olsa da ırksal, dinsel ya da dinsel azınlıklara ait kişilerden bahsedilmektedir.[12]

Azınlık kavramının açıkça kullanıldığı ve azınlık haklarının açıkça tanımlanmasına yönelik ilk uluslararası metin, yine Versay'da imzalanmış olup Polonya Anlaşması olarak da bilinen "Amerika Birleşik Devletleri, Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya ile Polonya Arasında Barış Antlaşması"dır. Söz konusu antlaşmanın 8. maddesinde şöyle denmektedir:

> *"Irksal, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup Polonya vatandaşları, hukuken ve fiilen diğer Polonya vatandaşlarıyla aynı muamele ve güvenlikten faydalanacaktır. Bilhassa, masrafları kendilerince karşılanmak üzere, hayır kurumları, dini ve sosyal kurumlar, okullar ve diğer eğitim kurumları kurma, yönetme ve kontrol etme konusunda eşit haklara sahip olacak ve buralarda kendi dillerini kullanma ve dinlerini özgürce yaşama hakkına sahip olacaklardır."*[13]

Bu madde daha sonra MC üyesi pek çok başka devlet arasındaki ikili anlaşmalarda aynı şekilde kullanılmıştır. Bu anlaşmalarda yer alan azınlıklarla ilgili hükümlerin uygulanması için Uluslararası Sürekli Adalet Divanı aracılığıyla kurumsal bir denetim mekanizmasına dahil edilmiş, bu şekilde uygulama Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına alınmıştır.

12 Versay Barış Anlaşması'nın 86. ve 93. maddelerinde sırasıyla Çekoslovakya ve Polonya'nın, bu ülkelerin ırk, dil ve din açısından nüfusun çoğunluğundan farklılık gösteren sakinlerinin çıkarlarının Müttefik Kuvvetler tarafından korunacağı ifade edilir. (bkz. https://antlasmalar.com/wp-content/uploads/2017/07/versay.pdf)

13 Treaty of Peace Between the United States of America, the British Empire, France, Italy, and Japan and Poland. (1919), Article 8 (Kaynak: http://www.jstor.org/stable/2212843)

Nitekim, 1933 yılında yapılan bir anayasa değişikliği ile ülkedeki tüm özel okullarla birlikte azınlık okullarının da kapatılması üzerine Arnavutluk'un bu uygulaması Yunanistan tarafından Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'na taşınmıştır. 2 Ekim 1921 tarihli Arnavutluk Deklarasyonu'na atıfla bu anlaşmalara ilave edilen azınlıklarla ilgili madde ve hükümlerin amaçları 1) ırksal, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup vatandaşlarla diğer vatandaşlar arasında her bakımdan eşitlik sağlanması, 2) azınlık gruplarına, ırksal özelliklerini, geleneklerini ve ulusal niteliklerini koruyacak uygun olanaklar sağlanması olmuştur (UN, 1935).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında devletlerarası antlaşmaların ortak özelliği olarak ulus devlet sınırları içindeki azınlıkların haklarının korunmasına yönelik maddeler 1923'te Türkiye'nin Avrupa devletleriyle imzalamış olduğu Lozan Antlaşması'na da dahil edilmiştir. Lozan Antlaşması'nda her ne kadar sadece Müslüman olmayan azınlıklar söz konusu edilmiş olsa da, bu azınlıkların diğer "Türk tebaaya tatbik edilen ayni muamele ve ayni teminattan müstefit olacakları" ve gerekli dini, toplumsal ve dilsel özgürlüklerin kendilerine tanınacağı hüküm altına alınmaktadır (Düstur, s. 38).

Azınlık hakları konusunda ikinci bir dönüm noktası ise İkinci Dünya Savaşı'dır. Bu savaşın yol açtığı yıkım ve savaş öncesinde azınlıklara sağlanan hakların bu savaşları önlemede başarısız olması, azınlıklar ve azınlık hakları meselesinin yeniden ele alınmasını getirmiştir. Kuçuradi'nin de ifade ettiği gibi (2007: 20) İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yayınlanan insan hakları belgeleri bu savaşın yol açtığı olumsuz durumlara bir tepki olarak ortaya çıkmış dokümanlardır.

Bu dönemde kabul gören yeni bakış açısı, bireysel eşitlik ilkesine dayalı olarak, her bir yurttaşın temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasının sorunları çözeceği ve böylece kalıcı bir barış sağlanacağı şeklindedir. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde azınlık haklarına yer verilmeyişinin altında yatan temel düşünce budur (İnanç, 2000: 20).

Başka bir ifadeyle azınlık haklarıyla ilgili endişeler daha geniş bir bağlamda ele alınan bireysel haklar kapsamına alınarak (Vijapur, 2006: 391) ikincil bir konuma itilmiş, "kolektif haklar" bağlamında ele alınması gereken azınlık hakları kendi bağlamından kopartılarak "kişi hakları" bağlamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Savaş sonrasında azınlıkların sorunları acil bir nitelik kazansa da, azınlıkların korunmasıyla ilgili çalışmalar bireysel insan haklarının korunması ve ırk ayrımcılığının önlenmesi alanına kaymıştır (Arsava, 1993: 53).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında azınlıklarla ilgili hüküm bulunan ilk uluslararası belge 1960 yılında kabul edilen "Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi" olmuştur. İlgili sözleşmenin 5. maddesinin (c) fıkrasında ve bu fıkranın (i) bendinde azınlık üyelerinin eğitim alanında kendi dillerini kullanabilmeleri düzenlenmektedir (UNESCO, 1960).[14]

Yukarıda anılan UNSECO sözleşmesine göre daha geniş bir alanda azınlık grup üyelerinin kültürel haklardan yararlanılmasını düzenleyen bir hüküm, 16 Aralık 1966'da imza ve katılıma açıldıktan sonra 23 Mart 1976'da yürürlüğe giren Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde bulunmaktadır. Sözleşme'nin 27. maddesi'nde şöyle denmektedir:

> *"Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır."*

Bu maddeye göre azınlıklara kolektif haklar sağlanması düşüncesi "gruplarının diğer üyeleri ile birlikte" ifadesi kullanılarak kısmen kabul görse de, madde esas olarak bu gruplara "mensup olan kişilerin" haklarının korunmasıyla ilgilidir. Ayrıca, İnsan Hakları Komitesi 27. Maddeye ilişkin Genel Yorum'da bu maddenin de Sözleşmenin diğer maddeleri gibi bireysel hakları koruma altına aldığı yorumunu yapmıştır (Uyar, 2006: 61).

BM'in 1965 tarihli "Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Uluslararası Sözleşme" azınlık hakları ile ilgili olabilecek hükümler içeren bir başka uluslararası belgedir. Bu Sözleşme temelde bireylerin ırk, renk, soy, ulusal ya da etnik köken gözetmeksizin "insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit şekilde yararlanmalarını sağlamak amacı"nı (UN, 1965) taşımaktadır. Bu sözleşme, etnik ayrımcılığa karşı oldukça önemli pozitif bir yaklaşım sergilese de söz konusu hakların kullanımını kolektif olmaktan çok daha önceki sözleşmelerde olduğu gibi bireysel bir yaklaşımla ele alır.

14 (c) "Ulusal azınlık üyelerinin, okullarının yönetimi dahil kendi eğitim etkinliklerini yürütme ve her devletin eğitim politikasına bağlı olarak kendi dillerini kullanma ya da öğretme haklarını tanımak temel ilkedir. Bununla birlikte:
(i) Bu hak, bu azınlık üyelerini bir bütün olarak topluluğun kültür ve dilini anlamaktan ve topluluk etkinliklerine katılmaktan alıkoyacak veya ulusal egemenliğe zarar verecek biçimde kullanılmaz."

BM Genel Kurulu'nun 7 Kasım 1989 tarihinde kabul ettiği ve AB üye ülkelerinin tamamı tarafından imzalanan "Çocuk Hakları Sözleşmesi"nin 17, 29 ve 30. maddeleri azınlıklara mensup çocukların anadilde eğitim görme hakkını güvence altına almaktadır (UN, 1989). Söz konusu maddeler, azınlıklara mensup çocukların temel insan haklarından eğitim hakkıyla bağlantılı olarak değerlendirilmektedir.

Bir ya da birkaç maddesi azınlıklara ya da azınlık haklarına ayrılmış olan yukarıda anılan sözleşmelerden farklı olarak tamamı azınlıklarla ilgili özel haklara yönelik olarak düzenlenmiş tek BM belgesi, "Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Haklarına Dair Bildirge"dir. Bildirge, azınlıklara mensup bireylerin kendi kimliklerini korumaları ve geliştirmeleri yönünde haklar tanırken devletlerin bu konudaki yükümlülüklerine de değinmektedir. Bu bildirgede yer alan hükümler azınlık haklarını evrensel olarak tanınan insan hakları bağlamında ele almaktadır.

Bildirge'nin 1. maddesinde, *"Devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder." ifadesinden* sonra, 4. maddede *"Devletler gerektiği takdirde, azınlıklara mensup olan kişilerin bütün insan haklarını ve temel özgürlükleri hiç bir ayrımcılığa maruz kalmadan tam ve etkili bir biçimde ve hukuk önünde tam bir eşitlik içinde kullanabilmelerini sağlayacak tedbirler alır."* (UN Office of the High Commissioner for Human Rights, 1998: 3) hükmü ile bu hakların kullanımını devlet güvencesi altına almaktadır.

Yukarıda bahsedilen uluslararası belgelerdeki önemli bir sorun bu belgelerin hiçbirinde "azınlık" kavramının tam olarak tanımlanmamış olması, yani devletlerin hangi grupları "azınlık" olarak kabul edeceklerinin net olarak ortaya koyulmamış olmasıdır. Bu nedenle azınlıkların tanımlanması sorunu, etnik grupların korunmasına ilişkin tartışmaların hareket noktasını oluşturmaktadır (Arsava, 1993: 54).

Azınlık tanımının belirsizliği, azınlık sorununun siyasi yönü göz önünde tutulduğunda devletlere kendi ülkelerindeki "azınlıkların" varlığını reddetme ya da "azınlıkların" kimler olduğunu belirleme imkânı sağlamaktır. Bu bağlamda, azınlıkların korunmasına yönelik belgelere imza atmış olan pek çok devlet bu belgelerde yer alan azınlık ifadelerini kendi ulusal yasalarına göre yorumladıklarını açıklamakta (Çavuşoğlu, 2001: 28), dolayısıyla bahsi geçen "azınlık hakları" pratikte karşılığını bulamamaktadır.

Avrupa Konseyi çerçevesinde hazırlanan, azınlık haklarına dair hükümler içeren ya da genel olarak azınlık haklarına dair olan belgeler her ne kadar azınlık haklarının kolektif kullanımını garanti altına almasa da BM belgelerinin aksine hakların grup halinde kullanımı ve azınlık tanımlamaları açısından yeni açılımlar içermektedir.

"Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Sözleşmesi"nin giriş bölümünde atıfta bulunulan uluslararası sözleşmeler itibariyle "bir bölgesel veya azınlık dilini kullanabilmenin" kişisel bir hak olduğu vurgulanmakta ve yukarıda ele alınan belgelerde yer alan bireyselci tutum devam ettirilmektedir. Bu sözleşmenin önemi uluslararası alanda azınlık dilleri eğitimi hususunda önemli bir açılım sağlamış olmasıdır. Ayrıca azınlıklara ilişkin başka metinlerde azınlık dillerinin belirli bir coğrafi alanda yoğun olarak kullanımı üzerinde durulurken burada dağınık kullanımları da göz önüne alınmaktadır. [15]

Avrupa Konseyi çerçevesinde hazırlanan ve 1995 tarihinde imzaya açılan "Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkındaki Çerçeve Sözleşmesi", azınlık hakları konusunda oldukça önemli hükümler içermektedir. Sözleşmenin ilk maddesi şöyledir:

> *"Ulusal azınlıklar ve bu azınlıklara mensup fertlerin hak ve özgürlüklerinin korunması, insan haklarının uluslararası korunmasının ayrılmaz bir parçasıdır ve böylelikle uluslararası işbirliği alanında yer alır."*

Bu ilk maddede ulusal azınlıklar ve bu azınlıklara mensup fertler arasında bir ayrım yapılarak azınlıkların kolektif haklarını çağrıştıran bir giriş yapılsa da müteakip maddelerde bu haklardan faydalanacak olanların bu azınlıklara mensup fertler olduğunun vurgulanması bütün uluslararası belgelerdeki genel bireysel eğilimin devam ettiğini göstermektedir.

15 Sözleşmenin 1. maddesinde yapılan tanımlar şöyledir:
a. "bölgesel ya da azınlık dilleri":
i. Bir devletin, o Devlet nüfusunun geri kalanından sayısal olarak daha küçük bir grup oluşturan vatandaşlarının, Devletin belirli bir bölgesinde geleneksel olarak kullanılan; ve
ii. o Devletin resmi dil(ler)inden farklı
diller anlamına gelir;
Devletin resmi dil(ler)inin lehçeleri ya da göçmenlerin dillerini kapsamaz.;
b. "bölgesel ya da azınlık dilinin kullanıldığı bölge", bahsedilen dilin, bu Sözleşmede bahsedilen çeşitli koruyucu ve özendirici önlemlerin uygulanmasını haklı gösterecek şekilde bir grup insanın ifade şekli olarak kullanıldığı bölgedir;
c. "bölgesel olmayan diller", Devletin vatandaşları tarafından kullanılan, o Devlet nüfusunun geri kalanı tarafından kullanılan dil veya dillerden farklı olan, ancak geleneksel olarak o Devletin topraklarında kullanılmasına rağmen, onun belirli bir alanı ile birlikte tanımlanamayan diller anlamına gelir.

"Azınlık haklarının" kolektif haklar olarak değil, kişi hakları olarak ele alınmasının altında yatan en önemli nedenlerden bir tanesi bu hakların kolektif haklar olarak ele alınması halinde halkların kendi kaderini tayin hakkına kadar gidebilecek olan bir haklar silsilesini beraberinde getirecek olmasıdır. Bu durum ulus devletlerin bölünmeyle sonuçlanabilecek ayrılık yaşama korkularını tetiklemekte, diğer taraftan bu hakların kişi hakları bağlamında bireysel birer hak olarak kullanımının devletin varlığına ve bütünlüğüne bir tehdit oluşturmayacağı düşüncesi hakim olmaktadır. Bu kaygılar göz önüne alınarak, uluslararası sözleşmelerde azınlıkların korunmasına dair özel önlemlerden bahsedilse de, bu önlemlerin nasıl alınacağı konusu sözleşmelere imza atan devletlerin kendi inisiyatifine bırakılmaktadır.

Türkiye pek çok uluslararası sözleşmeye imza koyarken, ister bireysel haklar olarak düzenlensin, isterse kolektif haklar olarak düzenlensin bu sözleşmelerin azınlıklarla ilgili maddelerinin tamamına çekince koymuştur. Sözleşmelerin azınlıklarla ilgili olduğu durumlarda ise taraf olmama yolunu seçmiştir (İnanç, 2004: 45).

23 Eylül 2003 tarihinde Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye taraf olurken azınlık haklarının düzenlendiği 27. maddeye şöyle bir çekince koymuştur:

> *Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 27. Maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar "* (Terzioğlu, 2007: 23).

Yine BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temelde bir bireysel hak olarak düzenlenmiş, azınlıklara mensup çocukların haklarıyla ilgili hükümler içeren 17, 29 ve 30. maddelerine Türkiye'nin koyduğu çekince devletlerin ilgili yasal düzenlemeleri kabul etmek konusundaki isteksizliklerine bir örnek teşkil eder. Bu uluslararası sözleşmelere katılım zorunluluğu olmaması ve katılım halinde kimi hükümlere çekince koyulabilme özgürlüğünün devletlere sağlanmış olması azınlıklara sağlandığı belirtilen hakların gerçekte pratiğe geçirilmediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Azınlık haklarını konu alan ilk uluslararası belge olması nedeniyle büyük önemli olan "Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi" azınlık haklarını temelde bu azınlıklara "mensup kişilerin" sahip olduğu hakların bağlamında bireysel haklar olarak ele almasına (OHCHR, 1992) rağmen Türkiye tarafından yine kabul edilmemiştir.

Azınlık haklarının uluslararası düzenlemelerdeki yerinin iyi anlaşılabilmesi, bu belgelerde azınlık haklarının hangi temelde ele alındığının bilinmesini gerektirir. Bu düzenlemelerin altında yatan temel ilke "devletlerin ülkesel bütünlüğünün, politik bağımsızlığının korunmasıdır" (İnanç, 2004: 27). Yani, azınlık haklarının ön koşulu ulus-devletin bir güvencesi olarak "kurucu etnik grubun" "devlet olma hakkının" korunmasıdır

7. Sonuç

Kuçuradi'nin (2007: 72) insan haklarını mümkün kılan temel şeylerden birinin insanı diğer canlılardan ayıran ve insanın yapısal olanaklarını da kapsayan bazı özellikler olduğunu söyler. Ve insan haklarını, bir tür olarak insanın değerini oluşturan olanakların gerçekleştirilebilirliğini sağlayan nesnel koşullar olarak tanımlar. Bu anlamda kültürel haklar da insanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerden biri olarak rahatlıkla temel insan hakkı şeklinde sınıflandırılabilecek bir hak şeklinde nitelenebilir.

Bu anlamda günümüz ulus devletler sistemi içinde insana özgü bir nitelik olarak kültürün gerçekleştirilebilmesini sağlayacak nesnel koşullar ancak kültürel hakların tanımlanması ve güvence altına alınmasıyla sağlanabilir. Kültürel haklar üzerindeki tartışmalar ise bu hakların birey hakları mı yoksa grup hakları mı olduğu ikiliği üzerinden yürütülmekte, bu soruya verilecek olan cevap da kültürel hakların hem tanımlanma şeklini hem de bu hakların kimler tarafından hangi koşullar altında ve nasıl gerçekleştirileceğini belirlemektedir.

Tarihsel sürece baktığımızda kolektif hakların hak olarak tanımlanması ve devletler tarafından güvence alınmasının bireysel insan haklarından çok daha gerilere gittiğini görürüz. Ancak, kültürel ve dilsel olarak homojen ve yüksek bir kültürle özdeşleşen modern ulus devletlerde çeşitlilik devletin varlığına bir tehdit olarak görüldüğünden kolektif haklar bir tehdit algısı yaratmaktadır. Bu durumda çeşitliliğin yönetilebilir bir durum olmasının sağlanması, ancak kültürel hakların bireysel olarak kullanılabilmesini sağlayacak mekanizmalar geliştirilmesiyle sağlanabilir. Bireysel ve kolektif hak tartışmasının temelinde yatan işte bu gerilimdir.

Yaklaşık yüz yıldır uluslararası belgelerin konusu olan ve çeşitli şekillerde güvence altına alınan azınlık hakları, kültürel haklar, dilsel haklar gibi adlarla anılan kolektif haklar yapay sınırlar içinde bir arada yaşamak durumunda

olan farklı grupların barış içinde yaşayabilmelerinin ön koşulu görünmektedir ve ulus devletlerin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri bu ortak yaşamın sağlanabilmesidir.

Türkiye bağlamında kolektif hakların tanınması kısmen Lozan'la başlayan uzunca bir tarihsel geçmişe sahip olsa da Türkiye'nin tüm etnik, kültürel ve dilsel çeşitliliğini kuşatan bir insan hakları rejimi olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak böyle bir rejimin oluşturulması, hem bir zenginlik olan bu çeşitliliğin bir sorun olmaktan çıkarılıp bir değere dönüştürülmesi hem de toplumsal barışın sağlanabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Arsava, A. F. (1993). *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi.* Ankara: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi.

Akçura, Y. (2008). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Lotus Yayınevi.

Anderson, B. (2009). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (5. bs; İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Austin, P. K., ve Sallabank, J. (Düz). (2011). *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.

Aydın, Suavi, (2009). *Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine*. İstanbul: Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı Yayınları.

Boas, F. (1940). *Race, Language and Culture*. New York: The Macmillian Company.

Council of Europe (1995). *Framework Convention for the Protection of National Minorities*. 26 Eylül, 2021 tarihinde https://rm.coe.int/168007cdac adresinden alındı.

Çavuşoğlu, N. (2001). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları.* İstanbul: Su Yayınları.

Dieckhoff, A., & Jaffrelot, C. (2010). Giriş. A. Dieckhoff, & C. Jaffrelot (Düz), *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (D. Çetinkasap, Çev.) içinde (s. 9-19). İstanbul: İletişim.

Düstur, Tertip 3, Cilt 5.

Eriksen, T. H. (2002). *Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış* (E. Uşaklı, Çev.) İstanbul: Avesta.

Gellner, E. (2018). *Uluslar ve Ulusçuluk* (B. E. Behar ve G. G. Özdoğan, Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.

Harrison, K. D. (2010). *The Last Speakers: The Quest to Save the World's Most Endangered Languages.* Washington, D.C: National Geographic Society.

Kallen, H. M (1915). Democracy Versus the Melting Pot. *The Nation*, 100 (Feb. 18, 25, 1915), pp. 190-94, 217-20.

İnanç, Z. (2004). *Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları.* Ankara: Ütopya.

Jurmain, R., Kilgore, L., & Trevathan, W. (2009). *Essentials of Physical Anthropology.* Wardsworth: Cengage Learning.

Kroeber, A. L. ve Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge, Massachusetts: The Museum.

Kuçuradi, İ. (2007). *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kymlicka, W. (2020). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı

Lenin, V. I. (1992). *Ulusların Kaderini Tayin Hakkı* (M. Erdost, Çev.). Ankara: Sol Yayınları

Levinson, D., ve Christensen, K. (1996). *The Global Village Companion: An A to Z Guide to Understanding Current World Affairs*. Gt Barrington: Berkshire Publishing Group.

Lewin, R. (2005). *Human Evolution: An Illustrated Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.

Lewis, M. P. (Ed.). (2009). *Ethnologue: Languages of the World*. Dallas: SIL International (Online sürüm: http://www.ethnologue.com).

Nettle, D., ve Romaine, S. (2000). *Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages*. Oxford: Oxford University Press.

OHCHR. (1969). *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*. https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx (26.09.2021).

Özbudun, S. (2010). *Antropoloji Gözüyle: Sınıf, Kültür, Kimlik Yazıları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Ratner, S. (1984). Horace M. Kallen and Cultural Pluralism. *Modern Judaism*, *4*(2), 185-200.

Skutnabb-Kangas, T., Maffi, L., & Harmon, D. (2003). *Sharing a World of Difference: The Earth's Linguistic, Cultural, and Biological Diversity*. Paris: Terralingua.

Morgan, L. H. (1994). *Eski Toplum ya da İnsanlığın Barbarlık Döneminden Geçerek Yabanıllıktan Uygarlığa Yükselmesi Üzerine Araştırmalar* (Ü. Oskay, Çev.). Chicago: Charles H. Kerr.

Nettle, D., & Romaine, S. (2000). *Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages*. Oxford: Oxford University Press.

O'Sullivan, J. (1994). Nationhood: An American Activity. *National Review*, *21*, 36-46.

Paretkh, B. (2002). Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori (B. Tanrıseven, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.

Resmi Gazete. Çocuk Hakları Sözleşmesi. 27.1.1995, Sayı: 21184.

Resmi Gazete. Hemşirelik Kanunu. 27.5.1949, Sayı:16199.

Resmi Gazete. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. 27.5.1949, Sayı:16199.

Resmi Gazete. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. 5.8.2006, Sayı:26250.

Terzioğlu, S. S. (2007). *Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı*. Ankara: Alp Yayınevi.

Tylor, E. B. (1871). *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Phiolosophy, Religion, Art, and Custom (C. 1)*. Londra: John Murray.

UN (1935) Minority Schools in Albania. Advisory Opinion of 6 April 1935 (Series A/B, No. 64).

UN (1965). *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*. https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx (28.09.2021).

UN Office of the High Commissioner for Human Rights. (1998) *Fact Sheet No. 18 (Rev.1), Minority Rights*. http://www.unhcr.org/refworld/docid/4794773e0.html (23.09.2021).

UNESCO. (2002). *Universal Declaration on Cultural Diversity*. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127160 (23.09.2021).

OHCHR. (1989). Convention on the Rights of the Child. https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx (23.09.2021).

OHCHR. (1992). Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/minorities.aspx (23.09.2021).

UNESCO. (1960). Convention against Discrimination in Education Adopted by the General Conference at its eleventh session, Paris, 14 December 1960. https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/UNESCO%20Convention%20against%20Discrimination%20in%20Education.pdf (24.10.2021).

UNESCO. (1976). International Covenant on Civil and Political Rights. https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/ccpr.pdf (24.10.2021).

UNESCO. (2002). *Main Lines Of An Action Plan for the Implementation of the UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity*. http://www.un-documents.net/udcd.htm#action (24.10.2021).

UNESCO. (2002). *Universal Declaration on Cultural Diversity, adopted by the 31st session of the General Conference of UNESCO, Paris, 2 November 2001*. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127160 (25.10.2021).

Uyar, L. (Der.) *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 1981-2006*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Vijapur, A. P. (2006). International Protection of Minority Rights. *International Studies*, *4*(43), 367-394.

Vijapur, A. P. (2006). International Protection of Minority Rights. *International Studies*, *4* (43), 367-394.

Wilson, W. (1918). *President Wilson's Address to Congress, Analyzing German and Austrian Peace Utterances*. http://www.gwpda.org/1918/wilpeace.html (19.09.2021).

This Project is co-funded by the European Union, Republic of Turkey and the Council of Europe.
Bu proje, Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Konseyi tarafından birlikte finanse edilmektedir.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Bu kitap serisi Baroların İnsan Hakları Merkezlerinde çalışan avukatların farklı yönlerden güçlendirilmesi amacıyla "Baroların ve Avukatların Avrupa İnsan Hakları Standartları Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi" kapsamında hazırlanmıştır.

Bu seri kapsamında, 6 adet kitap altında toplanmış 12 ayrı konuda temel bilgilere yer verilmiştir. Hak savunucusu olarak çalışan avukatların uzmanı oldukları teknik konuların dışında kalması muhtemel olan ama çalışmalarında onları besleyecek ve destekleyecek bu 12 konuda bilgi ve farkındalıklarının arttırılması yoluyla güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

Bu Proje Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Konseyi tarafından birlikte finanse edilmekte ve Avrupa Konseyi tarafından yürütülmektedir. Projenin nihai yararlanıcısı Türkiye Barolar Birliğidir. Bu Projenin sözleşme makamı, Merkezi Finans ve İhale Birimidir.

TUR